

ARACS 2022/3. (86. SZÁM)

ARACS

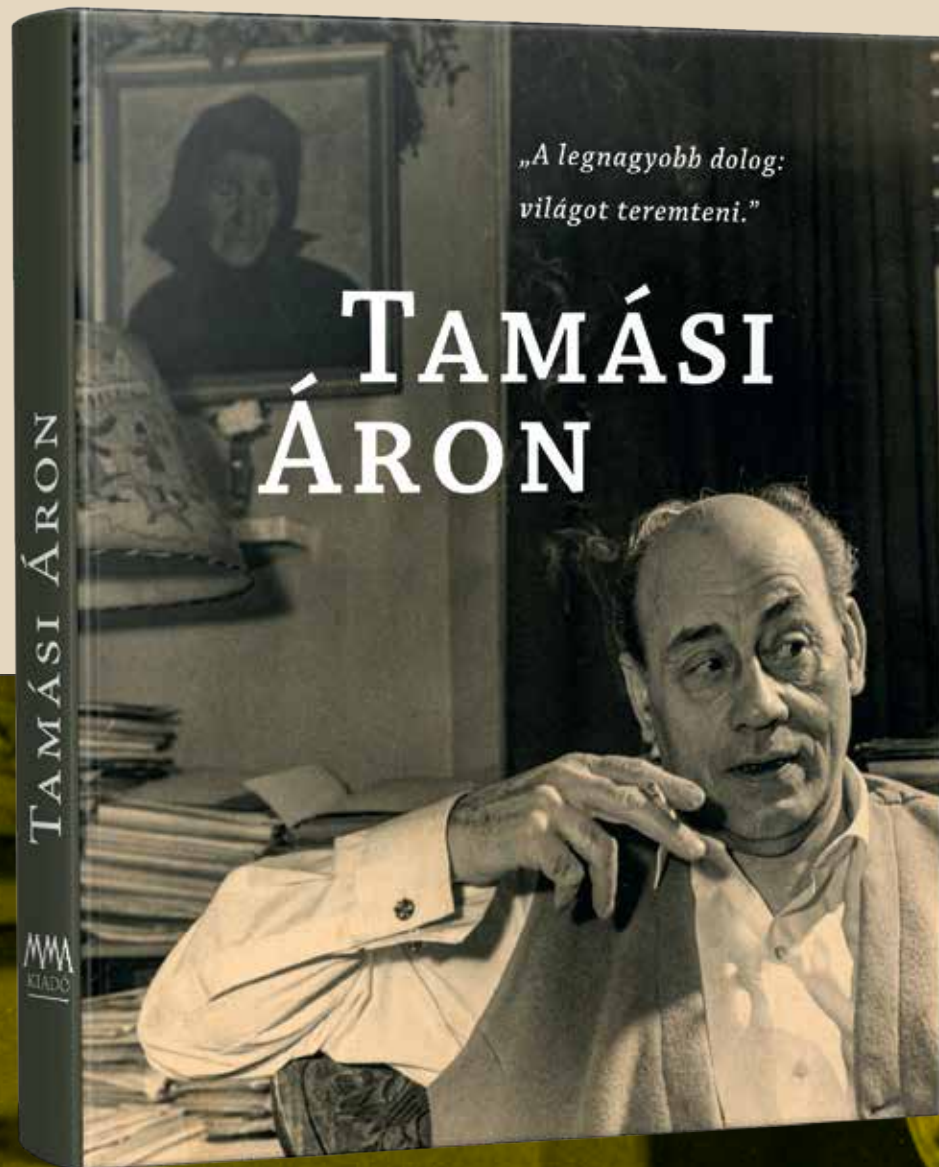
A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2022. augusztus 20.

XXII. évfolyam, 3. sz.

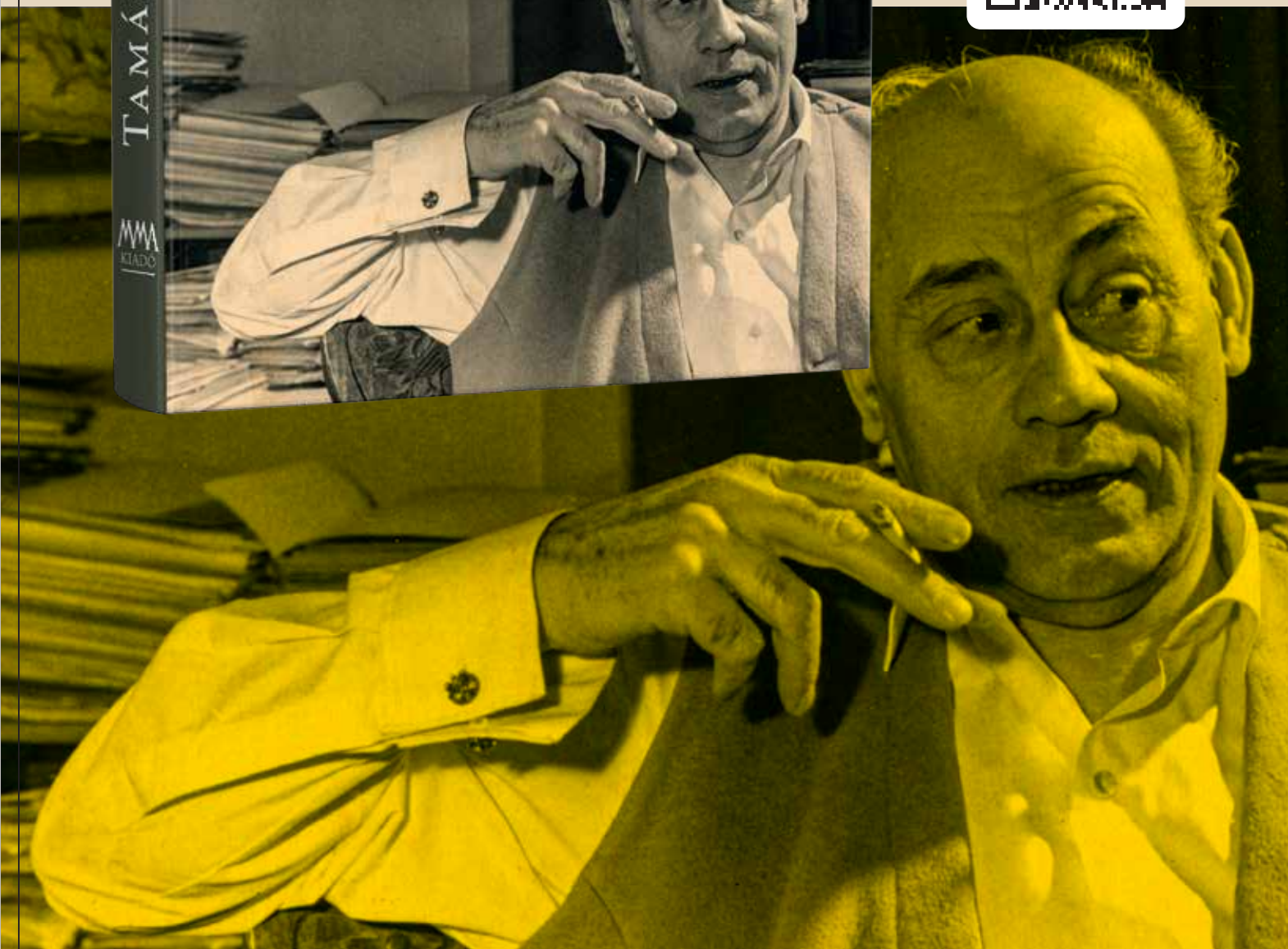

ISSN1451-1762

MMA
KIADÓ

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

A könyv kapható a könyvesboltokban
és az MMA Kiadó www.mmakiado.hu honlapján.

Család III.

Család II.

Csattog a kard

Felhőn repülők (Homage à Szergej Rubis)

Árpád

Anya gyermekével

Mese

A csetfalvai római katolikus templom oltára

Gúzsban

A légerekben meghurcolt kárpátaljai református lelkipásztorok emlékműve

Párbeszéd

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2022. augusztus 20.

XXII. évfolyam, 3. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Harangozó Attila

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: gubasagi@gmail.com

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

E számunkban Matl Péter munkácsi szobrász, festőművész munkásságába nyújtunk betekintést.

A címlapon: A vereckeai Honfoglalási emlékmű (A fotót Matl Péter készítette 2013 karácsony éjszakáján)

A hátlapon: A Po pjaty – Ötösével című pasztellsorozat egyik darabja

Támogatók:

Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
– Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Illustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

P. Maklári Éva	Versek	5
Hascák Mária	Kárpátalja, 2022 augusztusa	6
Szabó Ferenc SJ	Ukrajnai háború: nemzetközi lelkiismeret-vizsgálatra hív Ferenc pápa	8
Perjés Klára	A vereckei emlékmű már az összmagyarság lelkében él, onnan pedig semmilyen eszközzel nem lehet kiirtani	12
Dalmay Árpád	„Félő, hogy ez a könyv a magyar Beregszász nekrológja lesz, bár nem annak készült” – Matyasovszki József interjúja	18
Sági Zoltán	A háború sohasem elkerülhetetlen	21
Orbán Viktor	előadása a XXXI. Bálványosi Nyári Szabadegyetemen és Diáktáborban	25
Csámpai Ottó	Embertani alapismeretekről és tabukról Orbán Viktor védelmében	37
Bobory Zoltán	Angyalseregre várva	45
Gutai István	Mozgóképtörédek	46
Borsányi Katinka	Léna élni akar 5–6.	51
Mezey Katalin	Naplójegyzetek XVIII.	52
Diószegi György Antal	<i>Ars Sacra</i> : a történelem evangéliuma	55
Gyémánt Richárd	Egy igazi „Torontalicum”: A krokán muskotály és ami „mögötte” van	65
Tráser László	Cédulák XXXIII.	76
Kabdebó Lóránt	Ars poetica vs. teológia Szabó Lőrinc pályáján – II. rész ...	80
Péntek Imre	Versek	91
Bertha Zoltán	„Magyarország él és élni akar”	92
Borbély László	„Földhöz tapasztott, naturalista valóság: kissé az ég felé emelve”	98
Papp Árpád	„A kutató, a tudós feladata a történelem iránt érdeklődők számára lehetővé tenni a megértést” – Bajcsy Zita interjúja	102
Mezey László Miklós	Nosztalgikus korrajz	105
Matl Péter	rövid életrajza	107
Színes melléklet	.....	109

E számunkban a kárpátaljai Matl Péter szobrász, festőművész alkotásaiból adunk válogatást.

A sátoraljaújhelyi Centenáriumi Turul-emlékmű és az ott elhelyezett tábla

Az elhagyott őrház

A ház ott áll a völgyben lent,
s hol egykor puskacső meredt rád,
most lepkék táncolnak a romokon,
a falak még épek, a tető beomlott,
korhadó gerendák szaga árad,
és feliratok mocskát viszi a szél.
De a vörös csillag halványuló képe
és a cirill betűs üzenet még látható,
s a szoba közepén tátong a lejárát
a titkos alagútba, az erdő felé,
ahol sétálni tilos volt földi halandónak,
mert a lombárnyékos tavasz nem mindenkié.
Most bedőlt kerítés és megnyugtató csönd ölel,
csak az emlékek lánctalpai dübörögnek
az égre nyújtott tenyerű ágak között.

Évek vagy napok?

Milyen lesz az a századforduló,
amelyről írnak, beszélnek a bölcsek:
elolvadt jéghegyek, kiégett mezők,
éhség és düh rángatta tekintetek.
Hová tűnnek az uralkodók és tanácsadók,
mivé olvadnak az atombiztos bunkerek?
Vajon születik-e újabb gyermek,
aki majd felvállalja az áldozatot,
lesznek-e még kecskék, birkák, hogy
melegítsék őt, ha mégis más
irányba megyünk, ha mégis fordul
a felforrósodott világrend, s jéggé
dermednek a még zöldellő fák.
De mindig lesz, aki keresztet ácsol,
és mindig lesz, aki fölfeszíttetik.

Ki válaszol?

Ha majd átléptem a határon,
repülök-e, vagy zuhanok?
Nem tudom.
Csillagmosolyok óceánja fölött
száll úrhajóm, vagy kénköves
röhögés köp utálatot?
A földet tartó fonál rugalmas-e,
vagy szakadása egy pillanat?
Közönnyel szemlélem roncsom,
vagy fényfolyosóban fürödve,
mint állítják egyesek?
S ha körhintán ülök, vajon
mily alakban szállok le legközelebb?

Ősi forma

Kárpátalja, 2022 augusztusa

Színtér: Ukrajna

Időpont: 2022 nyara

Esemény: háború

Igen, lehetne ez egy krimi forgatókönyvének az első oldala, de sajnos nem az. Ez bizony a keserű valóság. Közel fél éve dúl az ukrán–orosz háború. Kelet-Ukrajna, azaz a tengeri kikötőkkel rendelkező városok orosz fennhatóság alá kerültek, de csak a kiégett földet tapossák, ugyanis a felbecsülhetetlen értékű emberéletek mellett a mezőgazdaságot évtizedekre gúzsba kötötték, a földek nemhogy parlagon hevernek, de a harci események következtében használhatatlanok. A nyugati területeken pedig csúcsáron forgalmazzák a zöldségeket és gyümölcsöket. A méltán híres és finom herszoni dinnye hiánya okán vagy a helyben – a szárazság miatt nehezen – megtermesztett dinnyét, vagy import árut lehet vásárolni csillagászati áron. Kárpátalján kifordult a sarkából a világ. A helyi lakosoknak minden napért meg kell küzdeniük, ami egyre inkább a reménytelenség és a kiábrándultság felé sodorja sorstársait. Mindamellett, hogy meg kell küzdeni a mindennapos nehézségekkel, a hatalmas inflációval, az online oktatás kisördögével, mely szépen lassan kivieszi gyermekeink fejéből a gondolkodás képességét, még az idetelepült „menekültekkel” is fel kell venni a harcot. Sokadik honfoglalóként jönnek, igaz, nem lovon, hanem városi terepjárókon, s jól megérdemelt jutalomként költöznek be családi házaikba. Természetesen tisztelet illeti a kivételt, ám sajnos ilyenből kevés van.

Továbbra sem halkulnak a légiriadó lélekbe maró hangjai, zúgnak éjjel, zúgnak nappal végeérhetetlenül. Olykor felsejlenek békekötéshez közelítő események, majd egy hirtelen tollvonással leállnak a pozitív irányú történések, és folytatódnak a véres harcok. Sok kárpátaljai férfi harcol a keleti fronton, és közülük sokan veszítették

életüket. Azok, akik néhány napra hazajöhetnek szeretteikhez, mintha hipnotikus állapotban lennének, egy szót sem akarnak ejteni az ott látottakról. Mérhetetlen szomorúsággal az arcukon és a szívükben indulnak vissza oda, amit csak egyszerűen „pokol”-nak neveznek. A helyi családok rettegnek az intenzívvé vált behívásoktól. Azon a városrészen, ahol megjelenik az ütött-kopott piros Niva terepjáró, az elhaladó férfiak biztos magukénak tudhatnak egy vérrel írt katonai behívót. A Kárpátalján otthon maradt hadköteles férfiak – ha tehetik, nem mozdulnak ki otthonukból, kockáztatva családjuk megélhetésének további lehetőségeit. Mivel tapasztaljuk és látjuk, hogy az ideérkező menekültek többsége nem megy el regisztráltatni magát, azaz a férfiak nem jelentkeznek a katonai bizottság irodájában (nehogy fény derüljön, merre járnak), emiatt látni egyre kevesebb kárpátaljai férfit is az utcákon. Senki sem akar a frontra menni, főleg nem úgy, hogy az ideérkezők adminisztratív szempontból nem szerepelnek sehol – ezért azokat keresik, akiről bárminemű információja van a katonai bizottságnak. A fővárosban, Kijevben és azokban az országrészekben, ahol nem dúlnak harcok, nincs katonai erő általi behívás, ott legfeljebb az önkéntesek mennek harcolni. Az elhunyt katonákat pedig kárpátaljai férfiakkal akarják pótolni, akár van katonai tapasztalatuk, akár nincs.

A XXI. században mérgező mételyként uralkodik Európán az ukrán–orosz háború. Keleten „a trombita hangja, az ágyúdőrej” tartja félelemben a világot, Nyugaton pedig az orosz gáz hiánya az, amely elsődleges problémát jelent – az európai országok igyekeznek különböző megoldásokkal helyettesíteni, kiváltani a gázt. Kárpátalján sok családi házban meghagyták a cserépkályhákat – egyrészt, mert látvány szempontjából is igazi kincsnek számítanak a régi cseh és magyar kályhák, másrészt az eddigi gázárak is már arra kész-

tették az embereket, hogy újra munkát adjanak a hajdan központi szerepet játszó családi tűzhelyet őrző kályháknak. Akinek volt a kertjében olyan fája, amelyet fel tudott áldozni, már felhasogatva áll a fatartójában. Az üzletekből felvásárolták a villanymelegítőket, akik megtehetik, kandallókat építtetnek, a gáztüzelésű kazánokat vegyes vagy fatüzelésűre cserélik. Kárpátalja készül a

télre, várja a telet, óhajtja a telet. Senki sem kíváncsi a politikára, mindenki azt várja, hogy a téli fagyok majd véget vetnek ennek az ember próbáló forró nyárban is rideg időszaknak. Közösen mondjunk el egy imát mindazokért, akik életüket veszítették ebben a háborúban, bízva a harcok lezárásában és a hön áhított békében!

Sámán (Washington)

Ukrajnai háború: nemzetközi lelkiismeret-vizsgálatra hív Ferenc pápa

Ferenc pápa Máltáról visszatérőben a repülőn újságíróknak nyilatkozott a háború és a béke égető kérdéseiről. Utalva *Fratelli tutti* kezdetű körlevelére [1], többek között ezeket mondta:

„Minden háború igazságtalanságból születik, mindig. Mert van egy háborús terv. Béketerv nincs. Például van fegyvervásárlásra való befektetés. Azt mondják: de szükségünk van rá, hogy megvédjük magunkat. Ez a háborús terv. Amikor a II. világháború véget ért, mindenki a »Soha többé háborút!« és a békét óhajtotta. A békéért való munka hulláma azzal a jóakarattal kezdődött, hogy Hiroshima és Nagaszaki után ne adjunk el fegyvereket, atomfegyvereket.

Hetven évvel később mindezt elfelejtettük. Így kényszeríti ki magát a háborús terv. Akkoriban sok remény volt az ENSZ munkájában...” [2]

Ferenc pápa a *Fratelli tutti* enciklikában kifejtette kívánságát az ENSZ reformjára vonatkozóan is: az *Egyesült Nemzetek Szervezete* valósítsa meg konkrétan, a gyakorlatban a „nemzetek családja” fogalmat, gyökeresen küszöbölje ki a szegénységet, és védelmezze az emberi jogokat. Fáradhatatlanul folyamodjon a „tárgyaláshoz, a jószolgálatához és a választott bírósághoz”, *mozdítsa elő a jog erejét az erő jogával szemben* (173–175.).

Miután utalt az ENSZ gyenge hatékonyságára, a pápa így folytatta: „De a háborús terv ismét ránk kényszerítette magát. *Nem vagyunk képesek másban gondolkodni, már nem szoktunk a béke kereteiben gondolkodni.* [3] Voltak olyan nagy emberek, mint Ghandi és mások, akiket a *Fratelli tutti* enciklika végén említék, és mindannyian a béke tervére építettek.”

Gaston Fessard SJ: „Pax Nostra” (1936)

Ferenc pápa idézett nyilatkozatában és körlevelében a „béketerv” hiányát panaszolja fel. Körlevele olvasásakor nekem úgy tűnt, hogy valójában azt a nemzetközi lelkiismeret-vizsgálatot hiányolja, amelyről már a két világháború között (a spanyol polgárháború alkalmával) éleslátóan értekezett francia rendtársa, *Gaston Fessard* (1897–1978) „*Pax Nostra*” című könyvében. [4] E „nemzetközi lelkiismeret-vizsgálat” időszerűségét jelzi az a tény is, hogy idén – két szakember bőséges kommentárjával – újra megjelentették az 1936-os könyvet. [5]

Gaston Fessard a következő évtizedekben – főleg az embertelen totalitarizmusok feltörését tanulmányozva – kidolgozott egy Szent Pálra hivatkozó „dialektikát”: „*Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban*” (Gal 3,28), olyan olvasási „rácst”, amely váza lett történelemfilozófiájának – és teológiájának. Ennek gondolatmenetét itt egészen röviden vázolólok. [6]

„Történelmi időszerűség” – „A társadalom misztériuma”

Gaston Fessard SJ azok közé a modern gondolkodók közé tartozott, akik érzékenyen reagáltak a korszellem irányaira, észrevették az „*idők jeleit*”, a „*történelmi aktualitást*”, ugyanakkor az örök krisztusi örökségből merítettek. Fessard kellő időben figyelmeztetett a feltörő bolsevizmus és a nácizmus veszélyeire. Kezdetől fogva párhuzamba állította a két újpogány totalitarizmust, és óvta tőlük a szélsőségekre hajló francia értelmiségieket.

Világosan látott a háború és béke kérdéseiben, valamint figyelmeztetett a II. vatikáni zsinat utáni évtizedekben a marxistákkal-kommunistákkal folytatott párbeszéd csapdáira is. Reflexióiban – az Újszövetségen, főleg Szent Pálon kívül – olyan mesterei voltak, mint Kierkegaard és Hegel; első-sorban pedig *Loyolai Szent Ignác Lelkiagyakorlatinak* „dialektikája” szolgált számára támpontul és „olvasási rácsul”, amikor igyekezett tájékoztatni korunk szellemi zűrzavarában, és a keresztény történelmi felelősségéről értekezett.

A férfi-nő, úr-szolga, zsidó-pogány „történelmi kategóriák” dialektikája

Fessard abból az alapvető kérdésből indult ki, hogy egyáltalán *van-e értelme a történelemnek*, és *van-e az embernek hatalma, hogy azt irányítsa, átalakítsa?* Milyen tényezők meghatározók az ember és társadalmak-kultúrája genezisében? A szabad ember mennyiben képes – a természetfölötti segítséggel (kegyelemmel) – megvalósítani az „új embert” (Ef 4,24, Kol 3,10), építeni Krisztus (egyházi) Testét?

Szent Pál arról beszélt, hogy „Isten gyermekei vagyunk mindnyájan a Krisztus Jézusba vetett hit által. Hiszen mindnyájan, akik megkeresztelkedtek Krisztusban, Krisztust öltötték magukra. Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert ti mindnyájan egy vagytok Krisztus Jézusban” (Gal 3,26–28).

Az ember természetes, kulturális és vallási genezisében ez a három páli „történelmi kategória”: *férfi-nő, úr-szolga, zsidó-pogány* egymással kapcsolatban van, és részben átfedi egymást, „*interferál*”. Fessard értelmezésében felhasználja Hegel, Marx és részben Freud gondolatait is. E kategóriákat szigorú „dialektika” szerint világítja meg, illetve segítségükkel kifejti az ember és a természet, az emberek egymás közti és Istenhez való viszonyát.

Szabadság – megkülönböztetés – döntés (választás)

Fessard a történelemfilozófia és -teológia kidolgozásában a legfontosabbnak tartja az *embe-*

ri szabadságot, amely itt és most dönt az isteni kegyelem erejében. (Főleg e ponton voltak mesterei Kierkegaard és Szent Ignác.) A szabadság mindig különleges helyzetekben dönt/választ, és ez a döntés feltételezi a körülmények elemzését. Három elem jön számításba ebben a konkrét reflexióban:

1. a tények lehető legpontosabb leírása, szövegek vagy események feltárása, amelyekre a megkülönböztetés és a választás vonatkozik;

2. értelemkeresés, eszmélődés, amely lehetővé teszi a szabadságnak az értelem felfedését és különböző „hívások” mérlegelését – itt a szabadság a döntés színhelye és egyben főszereplője;

3. minthogy minden döntés a társadalomban (közösségben) történik, és visszahat az egész társadalmi szövetre: egy bizonyos *kategóriaegyüttes* dialektikája játszik további szerepet: ezek a természetes és természetfeletti emberi történet egyetemes kategóriái (univerzáliai), amelyek hidat vernek a szubjektivitás, tehát a személyes döntések és a társadalmi, családi, nemzeti, nemzetközi, egyetemes kapcsolatok racionalitása közé; bennük pedig meghatározó a következő három kategória: atyaság, anyaság, testvériség.

Fessard SJ a most vázolt értelmezési „rács” segítségével elemzi és bírálja pl. a *kommunizmus-nácizmus-liberalizmus* eszmeáramlatait és történelmi valóságát. [7]

Az úr-szolga dialektikája – Hegel és Marx nyomán

A kommunizmus és a nácizmus egyaránt az *úr-szolga* hegeli dialektikát használja, hogy megmagyarázza az emberi valóságot, de míg az első kizárólag a *szolga* nézőpontjába helyezkedik, a második kizárólag az *úr* nézőpontjába. E kizárólagosságukból (az egyetemesség hiányából) származott e totalitarizmusok egymással szöges ellentétben álló világszemlélete. (Hitler ugyan nem közvetlenül Hegelt tanulmányozta, hanem őt inkább Nietzsche *Übermensch*-eszméje befolyásolta.)

Fessard – akinek elemzéseit itt leegyszerűsítve foglalom össze – a kérdéses dialektikával magyarázza a gazdasági és politikai élet össze-

függéseit (I., 153.), amelyeket a marxizmus összekevert (II., 312.). Természetesen az emberi valóság genezisének figyelembe veszi a férfi-nő dialektikát (szexualitás, házasság és család, rokonsági viszonyok), amely belejátszik nemcsak az ember és a természet viszonyába, hanem a társadalmi-politikai viszonyokba is (testvériség, „patria”-patriotizmus), sőt a természetfelettibe is: Isten „atyasága”, Isten és Izrael, Krisztus és az egyház „jegyesi” viszonya, az egyház „anyasága”.

Marx messianizmusa

A teológus Fessard figyelembe vesz egy másik ellentétet is, amelyet Marx sugallt a proletariátus történelmi, „megváltó” szerepéről írva, és amelyet mintegy a jövő „egyházának” tekintett. Azonban a fiatal Marx álma, a *marxi messianizmus* kulcsa, ti. hogy a kommunizmus feloldja a történelem rejtélyét, mert kiteljesedett naturalizmus és kiteljesedett humanizmus lesz (a magántulajdonnak mint emberi elidegenülésnek pozitív felszámolásával), valóban csak utópia maradt. [8]

A francia jezsuita – az ember természetére és a keresztény kinyilatkoztatásra reflektálva – kifejti a történelem természetfeletti dimenzióját. Ha pedig a gondolatait tágabban értelmezzük, még az egyház és az állam viszonyát vagy az állami oktatás és a szabad iskolázás problémáit is megvilágíthatjuk. A természetfeletti síkon főleg a páli „pogány-zsidó” dialektika játszik szerepet (pogányok és zsidók bűnössége, a választott nép „maradékának” megtérése: Róm 1–3. és 9–11. fejezetek), amit én itt nem részletezek.

Fessard megmutatja, hogy egyedül a feltámadt Úr Krisztus egyesíti a történelmet, engeszteli ki az ellenséges csoportokat, győzi le az antagonizmusokat. Ez már most elkezdődik a történelemben – a Lélek erejében a hívők közösségét alkotó egyház kiengesztelő, megváltást közvetítő tevékenysége révén –, de Isten országának beteljesedése csakis eszkatologikus lehet.

Fessard elemzéseinek időszerűsége

Gaston Fessard SJ kora történelmi helyzetét elemelve már a két világháború között rámutatott

arra, hogy téves, egyoldalú szélsőségekhez vezet **az úr-szolga dialektika kizárólagos alkalmazása.** A **nácizmus az úr-nép** ideológiájával a részleges politikai, a nemzeti és a **faji** tényező abszolút primátusát állította, egyedül a megálmodott uralmat tartva szem előtt; a **marxizmus** viszont a **szolgák osztályának** messianizmusát hirdette: a munkásosztállyal azonosította az emberiséget; történelmi materializmusa a gazdasági életnek adta a primátust, célnak pedig az **ember és a természet** egységét, végső „kiengesztelődését” tekintette. A „választott népek” meg kellett tapasztalnia, hogy a „választott faj” pogány mítosza kiirtásra szánta. (Shoa.) Ugyanakkor e „messiási népek”, miután – Marx szavaival – „elérte csúcspontját” a **kapitalizmusban** (a polgári társadalom megvalósulásával), látnia kellett, hogy az ateista marxizmus átvette az e világi messianizmus lehetetlen álmát, utópiáját.

Fessard – felfedve a két pogány irányzat hegei gyökereit – egyszerre **párhuzamba és ellentétbe** állította a két „szekularizált vallást”, a kommunizmust és a nácizmust. Jóllehet mindkét irányzat, totalitarizmus megbukott, különös módon egy sajátos **liberalizmus hódít helyettük.** A „választott népet” az új **liberalizmus** a modern világ minden ellentmondásának szívébe helyezte. Amennyiben ez a sajátos liberalizmus **gyökeres racionalizmus**, csak az **úr és a solga** részleges dialektikája jegyében képes megvalósítani önmagát.

Fessard történelemteológiájában az úr-szolga és a férfi-nő dialektikát átfogja a pogány-zsidó dialektikának a kifejtése [9]: vég-elemzésben az Isten és az emberiség szeretetkapcsolata. Az ellentétek csak a természetfeletti síkon oldódhatnak fel, ahol a férfi-nő dialektika is teljesebben érvényesül. Isten és az emberiség viszonyában a döntő éppen a szeretet, a férfi-nő dialektika csomópontja. Az Atyaistennek valamennyien gyermekei vagyunk a Fiúban, Jézus Krisztusban, és ezért testvérek – ha hiszünk és megtérünk, ha befogadjuk az anyaszentegyház által közvetített kegyelmet itt és most, szabadon igent mondván a Szeretet-Istennek. (I., 173–174.)

Sajnos, a világ megosztottsága továbbra is megmarad, amint erre *Ferenc pápa* számtalanszor rávilágított: szakadék Észak–Dél között; a kevés gazdag és a szegények tömege közötti kiáltó igazságtalanság növekszik; általában a

hatalmi versengés; háborús fenyegetés és polgárháborúk; egyáltalán a globalizáció káros hatásainak fokozódása. A *kiengesztelődés és a béke útja* csak akkor épülhet, ha a meghalt és feltámadt Úr Lelke újjáteremti a hívő és megtért embereket, ha az egyetemes üdvözítő, Jézus Krisztus az emberiségnek megadja a szabadság, egyenlőség, testvériség ajándékát.

Krisztus, az Isten Fia és emberfia „felvette a szolga alakját, kiüresítette önmagát, és hasonló lett az emberekhez [...] megalázta magát, és engedelmes lett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig. Ezért Isten felmagasztalta [...] Jézus nevére hajoljon meg minden térd [...], minden nyelv

hirdesse az Atyaisten dicsőségére, hogy Jézus Krisztus az Úr.” (Fil 2,7–11) Krisztus kereszttje által a megosztott, egymással ellenséges emberek, fajok, vallások, nemzetek egyek lehetnek, hiszen Isten gyermekei, testvérek. A szolidaritás és szeretet csakis Krisztus Lelkének erejében valósulhat meg. „*Most ti, akik messze voltatok, Jézus Krisztusban közel jutottatok, Krisztus vére árán. Ő a mi Békénk, aki a kettőt egyesítette, és a közbeeső válaszfalat ledöntötte. [...] Mint békeszerző a két népet (zsidót és pogányt) magában egyggyé: új emberré teremtette, és a keresztt által mindkettőt egy testben engesztelte ki.*” (Ef 2,14–18)

2022. 04. 25.

***

Jegyzetek:

- [1] A *Fratelli tutti* (Mindnyájan testvérek) kezdetű enciklika ezeket az alapvető kérdéseket tárgyalja: Melyek azok a nagy eszmék és melyek azok az utak, amelyeket konkrétan végigjárhatunk, ha egy *igazságosabb és testvéribb* világot akarunk építeni a mindennapi kapcsolatainkban, a társadalmi és politikai életben, az intézményekben? A körlevél célja az, hogy előmozdítsa egy *világméretű törekvést a testvériségre és a társadalmi barátságra*.
- [2] <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2022-04/papa-malta-haboru-sajtokonferencia-ukrajna-kain-beke.html>
- [3] A hetedik fejezet, amely az *Egy új találkozás útja* címet viseli, a *béke értékéről és előmozdításáról elmélkedik*. A pápa hangsúlyozza, hogy a *béketerv* „proaktív”, vagyis előrelátó, és olyan társadalom kialakítását célozza meg, amelynek alapja a többiek szolgálata, törekvés a kiengesztelődésre és a kölcsönös fejlődésre. A béke megvalósítása olyan „kézművesség”, amelyben mindenkinek meg kell tennie a maga feladatát, és amely soha nem ér véget (227–232.). A békéhez kapcsolódik a megbocsátás: mindenkit szeretni kell, kivétel nélkül.
- [4] Gaston Fessard SJ: „*Pax Nostra*”. *Examen de conscience international*, Grasset, 1936
- [5] G. Fessard: „*Pax Nostra*”. *Examen de conscience international*. F. Louzeau és G. de Ligio (Szerk.), Paris, Cerf, 2022
- [6] Lásd tanulmányomat a *Távlatokban* (1992/3.): „A társadalom misztériuma és a történelem értelme”, <http://www.tavlatok.hu/64tanulm.htm> – Gaston Fessard: *Le Mystère de la Société. Recherchessur le sens de l'histoire*. Culture et vérité, Bruxelles 1997. Gondozta: Michel Sales SJ és Txomin Castillo. – Ismertetése: M. Sales in *NRT* 119 (1997), 422–429.
- [7] AH I., 111–119. és 121–152.
- [8] *Gazdasági-filozófiai kéziratok*. 1970, 68–69.; vö. Szabó F., *Napfogyatkozás*, 1991, 335–344.: „Emberi jövő és keresztény reménység”.
- [9] Fessard évtizedeken át reflektált *Izrael misztériumára*, a Krisztus előtti és Krisztus utáni *zsidó-pogány „dialektikára”*, párbeszédet folytatva a zsidó Raymond Aron filozófussal is.

Kereszt

A vereckei emlékmű már az összmagyarság lelkében él, onnan pedig semmilyen eszközzel nem lehet kiirtani

*„Mi megláttuk az örök lényegét –
Országokat lehet szétdarabolni:
Nem lehet legyilkolni lelkeket!”*

(Reményik Sándor: Mi a magyar?)

Matl Péter szobrászművész a magyarlakta területek közül talán a legkiszolgáltatottabb, legmegalázottabb helyről, Kárpátaljáról érkezett kö-zénk. Onnan, ahol háború dúl, fiatalokat soroznak be katonának, hogy a nagyhatalmak, oligarchák érdekeiért harcoljanak, adják az életüket. A ma-gyarok – közöttük Matl Péter is – egy végtelenül kiszolgáltatott kisebbséghez tartoznak, de Péter felesége szintén kisebbségi, örmény származá-sú ukrán állampolgár, az orosz Nemzeti Szín-házban játszott Munkácson, fiatalon, a szovjet időkben találtak egymásra. Sziránusz a magyar kultúrát, hagyományokat éppúgy őrzi, mint az ör-ményt. Két, ma már felnőtt fiuknak, Árpádnak és Szilárdnak gyerekkorukban az édesanyjuk ma-gyarul énekelt, esténként magyarul mesélt. Azért a tudata ma is örmény – teszi hozzá a Magyar Örökség díjas szobrász. Matl Péter pedagógus-családban született Munkácson, szülei tanárok és művészek voltak, de a fiú nem csak tőlük örökölhette tehetségét, hiszen a felmenői közt ott van a nagybányai festőiskola egyik alapítója, Kubinyi Sándor festőművész is.

A legkeményebb börtön idegen uralom alatt élni a szülőföldön. A Kárpátalján élők feje fölött to-logatták legtöbbször a térképet ide-oda az elmúlt évszázadban. Hiszen Kárpátalja Trianon után a mesterségesen kreált Csehszlovákiához tartozott, a '38-as bécsi döntést követően egy kis időre ismét Magyarországé lett, majd a háború után a Szov-jetunió, ma Ukrajna felségterülete. Emlékezzünk a

Szolyváról elhurcolt német és magyar emberekre, a megtizedelt férfiakra, a málenkij robotra. Itt áll őrt a strázsán a szobrász, aki leghíresebb alkotása-ival szakrális erőtereket, nemzeti zarándokhelye-ket teremtett: a vereckei Honfoglalási emlékmű, az ópusztaszeri Magyar Nemzeti Összetartozás em-lékműve és a sátoraljaújhelyi kálvárián a hatalmas Turul-emlékmű látogatók ezreit vonzza.

Matl Pétert a magyar sors szobrászának tart-ják, de nemcsak a vérzivataros időket, a sok harcot, hányattatást jeleníti meg alkotásaiban, hanem a magyar virtust, az élni akarást, a ma-gyarság testi-lelki erejét, keresztény hitét, hősi-ességét, reményét, megmaradásunk törvényét. Munkácson él, személyiségét a fenséges vár lát-ványa is edzi, amely évszázadokon keresztül da-colt az idegen ostromlókkal. Annak idején, 1896. július 19-én a millennium tiszteletére 24 méter magas emlékoszlopot állítottak a fellegrvár Haj-dú-bástyáján, tetején a magyarság jelképével, egy hatalmas turulmadárral. Trianon után idegen kezek szétrombolták, de azóta újra áll, és a ki-terjesztett szárnyú madár kitartóan néz Verecke felé, oda, ahol Matl Péter alkotása: a Honfoglalá-si emlékmű uralja a tájat.

A Magyarok Világszövetsége 1995-ben a honfoglalás millecentenáriumára készülve pályá-zatot írt ki egy vereckei emlékmű elkészítésére. Nem is oly messze a mostanitól, a 841 méteres ponton állt már egy, de azt 1950-ben a szovjet diktatúra lerombolta.

Matl Péter Perjés Klárával a vereckei emlékműnél

A Kárpátok fővonulatára, a Vereckei-hágóra, a történelmi Magyarország határára – ahol Lengyelország és Kárpátalja érintkezik – álmodta meg emlékművét a szobrász. Oda, ahova már gyerekkorában az édesapja fölvitte, magyarázta neki a hegyeken átívelő történelmet, ahol rálátással a Beszkidek vonulatára – és amit a hely kiválasztásánál még a szobrász sem tudott, egy

erőteljes Szent György-vonal keresztpontjában áll ez a kelet–nyugati kapu.

1996-ban kezdett el dolgozni az emlékművön, de a politikai atrocitások, a meg nem értés miatt csak 12 évvel később, 2008-ban avathatták föl. Minden magyarnak és minden közép-európai népnek is szóló szimbólummal. Csillagkaput alkotott, azt az ősi jelképet keltette életre, amely ott

A vereckei emlékmű előtt zarándokok vonulása, rálátással a Beszkidekre

van a gyökereinkben, honfoglaló eleink jelképeiben, szötteseinkben és fafaragásainkban, s így mintegy magához vonzza erre a kultikus helyre őseink erejét, a magyarság évszázadokon átívelő kitartását. Ezért zarándokol annyi magyar oda, de más népek is jönnek feltöltődni! A csillag másik fele – képzeletünk szerint – a föld mélyébe tart, mert kitéphetetlenül kapaszkodik múltunkba. Matl Péter tudja, hogy az anyagi világ szorításában élve nem a pénz, hanem a nemzettudat fog megtartani bennünket.

A csillag vagy napkapu hét hatalmas kőtömbből áll, jelképezve a hét honfoglaló törzset. A kapu alatt, középen egy fekete gránittömbből készült oltárkő, rajta a kereszttel, hiszen honfoglaló őseink sem jártak messze a kereszténységtől (népvándorlás korabeli ázsiai ősmagyar sírokban találtak kereszteteket), de szimbolizálhatja azt is, hogy a Nyugat ellenében mi igenis valljuk a keresztény kultúrában való meggyökeresést itt, Európában. Nem engedjük lerombolni templomainkat, és hazugnak tartunk minden olyan művészi

megnyilvánulást, amely nem ebből indul ki. „Hit nélkül nem lehet alkotni” – vallja Matl Péter. Szomorú, de az emlékművet folyamatosan rongálják, piros festékkel öntik le elvakult szélsőségesek, ukrán nacionalisták, teszik ezt annak ellenére, hogy Verecke neve ukránul alsó kaput jelent, tehát valóban kapu ez Kelet és Nyugat között. Mégis, hol festékkel öntik le, hol csákánnyal esnek neki, ám az alkotó azt mondja: fájó és megalázó, mert ő békét tervezett az emlékműbe, de nem kell félnünk, ez az emlékmű már az összmagyarság lelkében él, onnan pedig semmilyen eszközzel nem lehet kiirtani.

Ezen a húsvéton, mint máskor is, kaptam tőle egy ünnepi köszöntést, amelyben arról is beszámolt, hogy most, az orosz–ukrán háború idején kell csak igazán hinni a feltámadásban. Azt sohasem gondolta volna, hogy egyszer az ő otthonukban talál majd menedéket három ukrán család. Júliusban már hat családot láttak el a harcok területéről menekülőkhöz, de volt, hogy húszan is megfordultak náluk a házban. Szinte dolgozni

A felgyújtott emlékmű 2014-ben – Nem ez volt az első eset. 2008-ban a magyar állam újjáépíttette, miután folyamatosan rongálták az ukrán ultranacionalisták

sincs ideje, de a szobrász nem bosszulja meg az ártatlanokon a sok atrocitást, az emlékműrombolást, nem gyűlölködik, befogadja, vendégül látja a rászorultakat. A magyar már csak ilyen!

Hiszem, hogy Matl Pétert az Isten küldte erre a pályára, előtte egy kicsit próbára téve türelmét. A KGB sokat járt náluk gyerekkorában, nem is vették fel szobrásznak, dacból jelesre végzett az Ungvári Képzőművészeti Szakközépiskola kerámiaművészeti szakán. A katonaságnál aztán egy hetykén odavetett mondat megváltoztatta addigi életét – a kérdésre, hogy mivel foglalkozik, azt felelte, szobrász. Ezután akasztották a hóhért, naponta kellett faragnia az ajándéktárgyakat kegyelmeseknek. Miután leszerelt, ki is tanulta a mesterséget. Első alkotásaként egy kősziklát faragott meg, amelyet a hegyoldalból hasított ki az ingoványos erdőben. A *Patakából ivó madár* címet adta neki, de ezt a tömböt onnan lehetetlen volt elszállítani, így aztán lassan bekebelezte az erdő, megette az idő vasfoga. Mégsem volt hiábavaló ez a munka, a szobrászat megregulázta türelmetlen természetét, rendre okította, és külső-belső tartást adott neki. Csak tiszta forrásból akart meríteni, mint az eltűnt mű madara, a lemergi és kijevei könyvtárakban, múzeumokban kutatta a magyar kultúra formái gyökereit, hogy beépíthesse munkáiba. Mint a népmesei legkisebb fiú, tizenhat forinttal a zsebében indult el az első magyarországi alkotótáborba, amelyre a '90-es évek elején kapott meghívást. Később már bejárhatta a világot is, meghívást kapott Franciaországba, Dániába, Svájcba, Ausztriába, Csehországba, Németországba, Japánba és Brazíliába... És Matl Péter rendre ott is hagyja a bejárt tájakon keze nyomát, magyarságáról és hitéről téve tanúbizonyságot.

Köztéri szobrokat, díszkutatokat, oltárokat készít, kővel, márvánnyal, bronzsal és fával is dolgozik. Minden ízében közösségi ember, így műveit köztérre vagy funkcionális helyekre szánja. Szeret repülni, szárnyalni és álmodni, talán azért is alkot annyi szépséges madarat kutakra, oltárookra, szobrokra, még síremlékre is. Édesanyja sírjára is egy galambot faragott, édesanyjára, aki soha nem tudott beletörődni, hogy akaratára ellenére egyik napról a másikra átrakták a Szovjetunióba. Náluk odahaza akkor is szent dolog volt a Magyar Korona és a Himnusz! Ki tudja számontartani, hány szobrot faragott már a

családról? Az egyik Család című ott áll a bereg-szászi kórház kertjében, ágain a szülők mellett a sok gyermek. A madarak szárnyai az anyalokéra emlékeztetnek. Küldött már angyalt Kijevbe, de Brazíliába is... Nekem a legszebb mind közül, sima és letisztult formájában, a fából faragott Mihály arkangyal a munkácsi várban. Ő a mennyei hadak vezére. Legyőzi a gonoszt, akaratereje hatalmas, Isten iránti hűsége megingathatatlan. Vajon hányan fohászokodnak hozzá ma is XIII. Leó pápa imájával? „Szent Mihály arkangyal védelmezz minket a küzdelemben, a sátán gonosz kísértései ellen légy oltalmunk, esedezve kérjük: »Parancsoljon neki az Isten!« Te pedig, mennyei seregek vezére, a sátánt és a többi gonosz szellemet, akik a lelkek vesztére körüljárnak a világban, Isten erejével taszítsd vissza a kárhozát helyére! A mi urunk, Jézus Krisztus által, Amen.” De nem is olyan régen Matl Péter alkotott egy másik Mihály arkangyalt Szobráncra is, ez az angyal megküzd az ördöggel, aki ellopta az időnket. Nincs időnk a családunkra, gyermekeinkre, barátainkra, csak loholunk, kergetjük az időt, és elveszítjük a legfontosabbakat, magunkra maradunk, s végül már sehová sem tartozunk. De Mihály megküzd az arctalan, időrabló Luciferrel, és ez reményt ad, hogy lesz majd időnk nekünk is mesélni gyermekeinknek, unokáinknak hazáról, országról, népünkről, a magyarok bejöveteleiről, ahogy azt szüleink, nagyszüleink tették. Megmintázta őseinket, hőseinket. A legbátrabb magyar asszonynak, Zrínyi Ilonának és fiának, a fiatal II. Rákóczi Ferencnek is emléket állított Munkács várában, a fellegvár Lorántffy-bástyáján. Szobrokat alkotott a Magyarok Nagyasszonya, Szűz Mária tiszteletére, corpusai, keresztjei díszítik az ukrán és magyar templomokat. Megformázta Szent Lászlót, Julianus barátot, Szent Istvánt, emlékművet állított a Gulagra elhurcoltaknak. A felsoroltak csak töredéke annak, amit alkotott.

Matl Péter – hála Istennek – többször kiállított már Magyarországon is. A nézők láthatták, hogy kispasztikáinak valami különös bája van. Megjelenik bennük a játékosság, a humor, sőt a gúny is. Így ábrázolja a szülőföldjén változó államok hivatalnokait, a csinovnyikokat, bürokratákat, a talpnyalókat, a suttogókat, az emberkigyókat.

Ám témaválasztását alapvetően magyarsága és hite határozza meg. Ezért talált rá az a felkérés is, hogy alkossa meg az ópusztaszeri emlékművet.

És van még egy különös kötődése ehhez: munkácsi házukban hajdan Lehoczki Tivadar helytörténész élt, aki Feszty Árpádot Jókai Mór barátjaként fogadta, megmutatta neki azokat a honfoglalás kori helyszíneket, amelyeket később Feszty megfestett a körképen. Így vezetett a kárpátaljai művész Isten által kijelölt útja Vereckétől Ópusztaszerig, a magyarok hazára találásának egyik pontjától a másikig, a bejövettől az első országgyűlésig. Átrepült a turulmadár Vereckéről Munkács érintésével az ópusztaszeri történelmi emlékparkba.

A Magyar Nemzeti Összetartozás emlékműve egy kitért szárnyú, hatalmas, bronz turulmadár, karddal a karmai között, egy faragott mészkő oszlop tetején. Az oszlop maga egy pásztorbotra emlékeztető körszobor, indás, a honfoglalás kori palmettás motívumokkal, mintha sokan, nagyon sokan kapaszkodnánk össze, a magyar népi díszítőművészet növénymintájának bimbóiban pedig a 64 történelmi vármegye bronzból öntött címere. Ősi erő van ebben az emlékműben: Emese álma mindannyiunk álma, a megjelent madár – időben évezredek át – térben, határokon át

köt össze bennünket, s addig lesz hazánk, addig él a nemzet, míg emlékezünk az álmra! Ezt fogalmazta meg helyettünk a szobrászművész, és ezzel megújította vérszerződésünket. Aki még nem járt ott, el kell, hogy induljon Ópusztaszerre.

Sátoraljaújhelyen a Centenárium Turul-emlékművet 2020-ban, az összetartozás napján avatták fel. A Szár-hegyen 1936-ban kezdték kiépíteni a Magyar Kálvária stációit, műemlékegyüttesét közadakozásból. Természetes, hogy most a monumentális Turul is közadakozásból született, a Patrónus Alapítvány kezdeményezésére és felkérésére a szobrász fiaival, Árpáddal és Szilárdal együtt dolgozott a 896 cm magas emlékművön.

Az építési technikája hasonló a vereckei emlékművéhez, egy vasbeton magra építette lapos terméskövekből, andezitből, ívesen építette be, így olyan, mintha a szent madár mozogna, megmozdulna, hatalmas kitért szárnyaival örökös felettünk, védi a tőle származottakat. Így válnak a technikai megoldások érzelmi hatásokká. Az ember nem tud szabadulni a látványtól, amely megfog, és nem ereszt. Matl Péter szobrász nem csupán a történelmi tényeket, de a magyar népi szimbólumokat is láttatni akarta, ezért a fölfelé kitért szárnyak a tulipánt idézik, a béke angyalát, de a magyarok Boldogasszonyát is, akihez oly sokszor imádkozunk segítségért és a békéért.

A trianoni békediktátum Sátoraljaújhelyt kettévágta, ezért az emlékművet úgy tájolták, hogy az elszakított nemzetrészekre is ráláthassunk, Orbán Viktor miniszterelnök nagy ívű avatási beszédében erről is szólt: „Innen messzire látni. Jobbra Kassa, arra Szatmárnémeti, mögöttünk Munkács. Ha nem a szemünkkel nézünk, hanem a szívünkkel, akkor messzebbre is elláthatunk.” Mert innen nemcsak azt láthatjuk szomszédainkban, ami elválaszt bennünket, hanem azt is, ami összeköt. Azt hiszem, ezért alkotta Matl Péter a monumentális emlékművét, hiszen ezzel sem a gyűlöletről, hanem a szeretetről beszél, így alkot a Centenárium Turul hármassá egységet a vereckei Honfoglalási emlékművel és az ópusztaszeri Magyar Nemzeti Összetartozás emlékművével.

A szintén elismert szobrász, Rieger Tibor szerint, ha Matl Péter „csak” ezt a három eget ostromló művét alkotta volna meg, már akkor is megtette volna azt, amire az Isten ideküldte közénk. Legújabb albumában, amely a Pro Minoritate Alapít-

A szobrász építőmester, Matl Péter

vány gondozásában jelent meg, azt vallja, térben és időben szeretne nyomot hagyni ittlétéről. De a szerény művész még mindig hozzá tud tenni ehhez. Elsősorban szobrász, de soha nem hagyta abba a festészetet, a rajzolást. Drámai pasztell-sorozatban örökíti meg a Gulagra elhurcoltakat, és – ahogy Németh Zsolt fogalmaz – a félholtak és angyalok földjét, Kárpátalját. Alkotómunkája mellett páratlan művészetszervező! 2014-ben megalapította a Pro Arte – Munkács művészeti civil szervezetet, amely az ott élők megmaradásáért dolgozik, szobrásztáborokat, művésztelepet szervez már 2014 óta, ahogy a hírekből tudom, az idén ukrán művészeket hívott össze, az ő munkáikat mutatták be egy kiállításon.

Tavaly ősszel a Budapesten megtartott 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszushoz kapcsolódóan Nagyszőlősen (Kárpátalja), a helyi plébániatemplom kertjében felavatták Matl Péter Nagyboldogasszony-szobrát. A három méter magas alkotás carrarai márványból készült, a hófehérbe, angyalok színébe öltözött Szűz Mária mintha egyenesen a mennyből szállt volna le közénk, megérezvén, hogy most még a szokásosnál is nagyobb szükségünk lesz az oltalmára.

A művész az orosz–ukrán háború alatt is alkot. Olekszandr Hvaszta, a szolyvai görögkatolikus egyházközség parochusa 2019-ben ismerkedett meg Királyszálláson, a szobrásztáborban Matl Péterrel és munkásságával. Őt kérte fel templomuk kőből megálmodott ikonosztáznak megalkotására. A munka három éve tartott, és csak 2022 tavaszán fejeződött be. Csak a terv fél évig készült, teljesen egyedi, hiszen Péter tervezte, bizánci stílusban. A kőből faragott ikonosztázt üvegmozaikok ékesítik, Jézus Krisztust, Szűz Máriát és Szent Jánost örökítik meg (Vaszil Hanics ungvári képzőművész munkái). Maga az ikonosztáz kőfaragványa kézi munka, gép nélkül készült, ahogy az öreg mesterek faragtak régen. A végigvonuló szőlőinda faragásában Árpád fia segített a mesternek. Ami igazán bravúros, az a kapu fölötti boltív elkészítése, ebbe egy acéldom lett beépítve, és ezt a két oldalsó betonfalhoz kötötték. Ez év április 22-én küldött a mester, Matl Péter nekem egy üzenetet, amely így szól: „Tegnap befejeztem a szolyvai kőikonosztázion felállítását. Amikor délután az utolsó elemet, a keresztet felillesztettem, a nap utolsó

sugara is bevilágított a templom ablakán, pont az utoljára felragasztott keresztet és az alatta lévő Jézus-portrét világította meg arany színnel...”

Matl Péter szobrászművész a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társaságának és az Ukrán Nemzeti Képzőművészeti Szövetségnek is tagja, a Pro Arte – Munkács civil szervezet elnöke.

Többek között a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje, a Kárpátaljai Magyar Nívódíj, a Magyar Művészetért díj, M. S. mester díj, Szervátiusz Jenő-díj, a Magyar Örökség díj és a Magyar Művészeti Akadémia Nagydíja elismerésekben részesült, és ebben az évben, a kárpátaljaiak közül elsőként, megkapta a Munkácsy Mihály-díjat. Ezek az elismerések is felhívják a figyelmet a Kárpát-medencében élő és alkotó, határon túli magyar művészekre. Matl Péter ott van a legnagyobbak között, az összetartozás, a megmaradás, a nemzeti megújulás és a béke nagykövete Közép-Európában.

Budapest, 2022. 07. 19.

A Centenáriumi Turul-emlékmű (háttulnézetből)

„Félő, hogy ez a könyv a magyar Beregszász nekrológja lesz, bár nem annak készült”

Matyasovszki József interjúja*

(Dalmay Árpád: *Beregszász – Erzsébet királyné városa*, Romanika Kiadó, Bp., 2022)

Szent László testvéröccse, I. Béla fia, Lamperth herceg alapította a települést, amely sokáig a Lampertháza nevet viselte. A kunok betörése a 12. század folyamán csaknem a földdel tette egyenlővé, 1657-ben a lengyelek, 1717-ben a krími tatárok pusztították. A szabadságharc egyik bölcsője lett, hiszen Vári és Tarpa után Esze Tamás itt is kibontotta a zászlait II. Rákóczi Ferencnek. A kiegyezés után rohamos fejlődésnek indult települést a csehszlovák megszállás után városi rangjától is megfosztották. Megszállt benne Kazinczy Ferenc, gróf Széchenyi István, Petőfi Sándor, Móra Ferenc, Móricz Zsigmond és még sokan mások.

Negyedszázad honvágya

Szatmárcsekei tartózkodása alatt a város postájára kapta a leveleit a Himnusz költője, Kölcsey Ferenc. Itt született a millenniumi ünnepek kezdeményezője, Janka Sándor, valamint Báthy Anna, a Magyar Operaház egyik legrangosabb énekesnője és Fedák Sári, a kor ünnepeit színesítője. Huszka Jenő itt fejezte be a Bob herceg című operettjét. Íróink közül Tamás Mihálynak és Pálóczi Horváth Lajosnak is a szülővárosa. Megannyi érdekes – gyakran helyreigazított – történelmi adat, amely egyazon városhoz, Beregszászhoz kapcsolódik. „Erzsébet királyné városa”, olvashatjuk az alcímben, de hiba lenne Sissire gondolnunk. Łokietek Erzsébetéről, Nagy Lajos király édesanyjáról van szó, aki udvart tartott benne.

A fent megkezdett felsorolást egyébként úgy is folytathatnánk: ...és itt született Dalmay Árpád, a Rákóczi Szövetség, illetve a Trianon Társaság megyei szervezetének, valamint a nyíregyházi székhelyű, Szentpétery Zsigmond-díjas Beregszászért Alapítvány kuratóriumának elnöke, aki

belbecsét és küllemét tekintve is igényes kötetet szentelt városának. Minden lapjáról árad a ragaszkodó rajongás és 25 esztendő honvágya, miután 1997-ben áttelepülni kényszerült Magyarországra.

„Szüleim szerencsétlen sorsú nemzedékének emlékére, amely kénytelen volt léleknyomorító kisebbségben leélni élete nagy részét saját és ősei szülőföldjén” – olvasható mindjárt a nyitólapok egyikén, szinte mindent elárulva az alkotói szándékról.

– Az idén lesz 775 éve annak, hogy IV. Béla király városi rangot adott Lampertházának, azaz Beregszásznak, és nem melleleg én is most leszek 75 esztendő – kaptunk egyéb útmutatást is a megjelenés aktualitásáról. Ráadásul a szerző a trianoni diktátum centenáriumán fogott munkájához, és bő másfél év múlva fejezte azt be. Csak akkor háborúról még szó sem volt.

A munka jórészt elvégezve

– Eredetileg a kötet akár a Beregszász régi képeslapokon címet is kaphatta volna, mivel a saját anzikszgyűjteményemet gondoltam egy kötetbe szerkeszteni. Huszonöt-harminc éve gyűjtögettem őket, van belőlük vagy négyszáz. Munkácsról, Ungvárról, Nagyszőlősről jelent meg ilyen jellegű kiadvány, részben Kárpátalján, részben Magyarországon.

– Aztán jött az ötlet, hogy kapjanak helyet a város műemlékei, emléktáblái is, a történetükkel együtt: miért kerültek oda, hogyan készültek, kik avatták fel azokat. Mindegyiknek saját története van, ráadásul némelyiknek a felavatásáig igen kalandos körülmények között tudtunk eljutni – magyarázta Dalmay Árpád.

Hogy mennyire így van, elegendő csak a Petőfi-szobor példáját idecitolni. Már az avatóünnepséget kellemetlen közjáték zavarta meg, majd nem sokkal a felállítása után letörték az egyik karját, illetve ki is döntötték. Nem hallgathatjuk el azt sem, hogy az emlékművek, emléktáblák túlnyomó többsége a ma már nyugdíjas tanár, újságíró és műfordító kezdeményezésére valósulhatott meg. A Beregszászi Járási Tanács alelnökeként és a városi tanács képviselőjeként (amikor ehhez már nem volt szükség párttagságra!) Dalmay Árpád magyar falu- és utcaneveket, középkori város címet állíttatott vissza, a díszpolgári cím odaítélését tette élővé ismét, illetve létrehozta a Pro Urbe díjat. Nem is hiányzott 1997-ig egyetlen avatóünnepségről sem, s bár az utóbbi három évben ha őt magát nélkülözni is kellett, gondolatait soha. Ünnepi beszédeit küldi maga helyett, amelyeket nagy örömmel olvasnak fel.

Mindmáig fáradhatatlan, és nem csak a fent említett ügyekben. Ha csak teheti, barátai segítségével könyveket juttatnak át, orvosi műszereket szereznek Beregszász és a környező falvak egészségügyi intézményének. Tették, amíg tehették, vagyis az ukrán–oros háború kitöréséig.

– Szerencsére az emléktáblák, emlékművek terén olyan nagyon sok bepótolnivaló már nincs: IV. Béla királynak szobrot állítanánk, májusra tűzték ki az időpontot, de aligha lesz belőle valami. Magyarország egykori miniszterelnökének, gróf Lónyay Menyhértnek, illetve Hunyadi Jánosnak készülünk egy-egy emléktáblát felavatni, és persze Huszka Jenőnek, aki Fedák Sári vendégeként Beregszászban fejezte be a Bob herceget. Sokszor falvakban, intézményekben belül állítta-

tunk emléktáblákat – folytattuk a beszélgetést, amiből az is kiderült, hogy ha Dalmay Árpád nem ütné a vasat – illetve a bronzot –, ki más tenné vajon helyette.

Maradjon emlék a múlttól

– Azt szerettem volna elérni ezzel a könyvvel, hogy maradjon emlék a szülővárosról, a múlttól, amit nem nagyon ismernek az emberek. Már a helyiek sem nagyon, hát még a fiatalok. És különösen nem az újonnan beköltözők. (A háború miatt utcák néptelenednek el, állítólag 30 ezer kárpátaljai menekült át Magyarországra, helyükre 350 ezer keleti menekült nyomult be, és vagy vásárolt házat, vagy önkényes lakásfoglaló, esetleg lakásokat emelnek nekik a magyar határ közelében. Ungvár, Munkács, Kassa, Kolozsvár is valahogy így veszítette el a magyar jellegét.)

– Rá kell hogy döbbenjenek, ez egy hatalmas történelmi múlttal rendelkező, ezeréves színvagyáros város, ide nem a „felszabadítók” hozták be a kultúrát – fakadt ki szerzőnk búcsúzóul. Értékes munkája most további kötetbemutatókra indul majd remélhetőleg Kisvárdára, Mátészalkára, Debrecenbe, a fővárosba, és egyszer talán – például emlékérmekkel kibővíve, akár ukrán nyelvre is lefordítva – Beregszászban is bemutatják ünnepélyes keretek között.

* *Ez az írás a Kelet-Magyarország nyíregyházi megyei lap 2022. április 22-ei számában Egy város nem csak képeslapokon címmel jelent meg a könyv bemutatójáról.*

Kedves Olvasó! Sétára hívlak szülővárosomban, hogy betekintést nyerhess értékeibe, múltjába, kicsit a jelenébe. Hogy mi lesz a jövő? Jó lenne tudni... Csak bízni tudunk az immár száz éve tartó kálvária végében. Szubjektív séta ez, nézd el nekem, de a város, ahol születtem, s amelynek temetőiben nemcsak a szüleim és nagybátyáim, nagynénéim nyugszanak, de nagyszüleim és dédszüleim is, örökre az enyém, még ha kénytelen is voltam elhagyni azt. Ez az a város, ahol gyerekkoromban, az ötvenes évek közepén-végén az utcán csodálkozva hallgattuk, ha valaki nem magyarul beszélt. Ez az a város, amely akkor tiszta, rendezett volt, amelynek „folyójában” úszni tanultam, fürödtem, befőttesüveggel kishalat fogtam. Vajon visszatér-e még ez az állapot?

Rendhagyó módon mutatom be a várost, felhasználva képeslapgyűjteményem, könyv- és irattáram egyes kincseit, archív fényképeit. [...] „Habent sua fata libelli” – tartja a latin bölcsesség. (A könyveknek megvan a maguk sorsa – a szerk.) Ha ez igaz, és miért ne lenne, joggal állíthatjuk ezt is: „Habent sua fata civitates”, azaz a városoknak is megvan a maguk sorsa. Vannak szerencsések, amelyeket ma is az alapítók utódai laknak, de vannak kevésbé

szerencsések is, amelyeket újkori hívatlan „hospesek” lepnek el, és szorítják kisebbségbe az őslakosságot. Az utóbbi települések sorsa már azért is szomorú, mert az elődök által létrehozott kulturális és történelmi értékek háttérbe szorulnak, lebecsülendőknek számítanak, feledésre és romlásra ítéltettek, sőt olykor támadásnak vannak kitéve. Számos példáját látjuk ennek a Közel-Keleten, de a szomszédunkban, Erdélyben, a Felvidéken, a Délvidéken is. És persze Kárpátalján. Az ilyen városok és falvak fejlődése, amíg az őslakosság van többségben, törvényszerűen megakad, majd megkezdődnek az etnikai arányok megváltoztatását célzó betelepítések, amelyek ugyan fejlődéssel, rohamos építkezésekkel is járnak, de nincs benne köszönet: csak ritkán jönnek létre igazi értékek, inkább csak arc nélküli, sokszor elhanyagolt lakónegyedek „szentesítik” a célt.

Reméljük, Beregszászra nem ez a sors vár. Bár Trianon után a cseh megszállók sietve megfosztották városi rangjától az érdemtelenül ölükbe pottyant ősi magyar települést, községgé degradálva azt, a visszatérés örömét és a remélt felvirágzást pedig beárnyékolta, megnehezítette a közelgő újabb világégés. Ezt követték a szovjet idők, amelyekre az volt jellemző egész Kelet-Közép-Európában, hogy a magasabb fejlettségű társadalmakat a „tanácsok országának” szintjére süllyesztették. Ebből a mélységből kell most felemelkednie Erzsébet királyné szeretett városának! [...]

Hogy milyen jövő vár rá, azt csak Isten tudja, de amíg nem hal el utcáin az őslakosság nyelve, addig bizhatunk és reménykedhetünk az elkövetkező szebb időkben. E remény jegyében született ez a könyv, azzal a kimondott céllal, hogy ne csupán városkalauz legyen az oda látogatók számára, hanem életetője is az ott élő magyarok nemzeti identitástudatának, büszkeségének, hisz gazdag történelmi és kulturális múlttal rendelkezik ez a több mint 950 éves település.

Részletek a szerző elő- és utószavából

„Túl a Tiszán van egy város, Beregszász...” – Kubányi György nótaszerző (1897–1945) dala sokak számára ismert. Egyike azon kevés daloknak, amelyek Bereg vármegye egykori székhelyéről, Erzsébet királyné (1305–1380), Károly Róbert király felesége, Nagy Lajos király édesanyja kedvelt városáról szólnak. Arról a városról, amely megalapításától évszázadokon át a trianoni diktátumig, majd a visszatérés után hat évig a Magyar Királyság szép és fejlődő, de olykor tragédiákat, pusztításokat megélt megyeszékhelye volt. Ebbe a városba kalauzolja el olvasóit a szerző, bevallottan szubjektív szemmel mutatja be szülővárosát saját gyűjteményének régi képeslapjai, könyv- és irattárának feltett kincsei, birtokában lévő műalkotások, a város műemlékei és más jellegzetes épületei, túrnyomórészét általa kezdeményezett és állítottatott emlékművei, szobrai, emléktáblái fényképeinek illusztrálásával. Mintegy kézen fogva az olvasót, végigvezeti a központi és távolabbi utcákon, felhívva a figyelmet Beregszász híres szülőtereire, a rájuk emlékeztető épületekre, emléktáblákra.

Viharos századokat élt meg ez a város, amely mai lakosságának relatív magyar többségével Kárpátalja magyarságának földrajzi és szellemi központja. Hogy milyen jövő vár rá, azt csak Isten tudja, de amíg nem hal el utcáin az őslakosság nyelve, addig bizhatunk és reménykedhetünk az elkövetkező szebb időkben. E remény jegyében született ez a könyv, azzal a kimondott céllal, hogy ne csupán városkalauz legyen az oda látogatók számára, hanem életetője is az ott élő magyarok nemzeti identitástudatának, büszkeségének, hisz gazdag történelmi és kulturális múlttal rendelkezik ez a több mint 950 éves település. S talán az ide költözött más nemzetiségűek is méltányolják ezt a múltat, ami záloga lehet a békés együttélésnek, a kölcsönös toleranciának, egymás megbecsülésének, a remélt további fejlődésnek.

3990 Ft

DALMAY ÁRPÁD – BEREGSZÁSZ – ERZSÉBET KIRÁLYNÉ VÁROSA

Dalmay Árpád

Beregszász – Erzsébet királyné városa

A háború sohasem elkerülhetetlen

Az erőszak útjain

A negatív hiedelmek negatív előítéletekhez vezetnek

Az erőszakot, agressziót elkövetők közös pszichológiai problémája, hogy önmagukat és másokat rosszul észlelik. Az ilyen egyének az aszociális elképzelések és hiedelmek egész sorát fejlesztik ki magukban. Ennek következményeként sajátosan értelmezik mások szavait és tetteit. Az agressziót elkövetőnek a túlérzékenységében személyes sérülékenysége tükröződik. Bizonyos összetűzések esetén például az uralkodást és a lebecsülést véli az őt ért támadásban, és erre azonnal reagál, hogy visszavág, vagy megtámad egy másik – rendszerint gyengébb – ellenfelet. Az erőszakot elkövető szinte mindig önmagát áldoztatnak, másokat pedig támadónak éli meg.

A támadó gondolkodását merev hiedelmek alakítják. Ilyen az a hiedelem, hogy a tekintélyszemélyek ellenőriznek, korlátoznak, lebecsülnek és büntetnek. Ennek a meggyőződésnek a következményeként az ilyen egyének a tekintélyszemély iránt csak negatív érzelmeket tudnak táplálni – aminek az alapja a félelemérzés. Életelvékké válik, hogy senkiben sem lehet megbízni.

Mindezek a hiedelmek és a mögöttük meghúzódó ingatag önértékelés együttesen okozzák, hogy a potenciális támadó gyakran tévesen ellenségesként értelmezi mások viselkedését. Így kifejleszt egy sor hiedelmet, amely rendeltetése a mások elleni védekezés. Ezek pedig előkészítik a talajt a feltételezett ellenséggel szembeni erőszakos ellentámadásra. A támadó így gondolkodik: szabadságom-biztonságom védelmében vissza kell vágnom; egyedül fizikai erővel lehet az embereket rávenni, hogy tiszteletben tartsanak; ha nem veszek elégtételt, az emberek átgázolnak rajtam.

Az erőszakra hajlamos ember az egész életét küzdelemnek fogja fel. Ahogyan védekezik az észlelt fizikai és pszichikai fenyegetések el-

len, hol a sebezhetőséget, hol a biztonságot érzékeli erősebben. Állandóan harcra kész, mert mások viselkedését folyamatosan támadónak észleli. A tipikus történelem úgy zajlik le, hogy egy összetűzés feléleszti az egyén védekező hiedelmét, és ennek alapján kialakul benne egy sajátos helyzetkép: például, hogy lebecsülnek vagy elnyomnak. Az ilyen negatív értelmezés feszültséget kelt, majd haragot ébreszt benne, azzal a vágygal, hogy helyreállítsa saját egyensúlyát. Hiedelme szerint ezt azzal érheti el, ha fizikailag megtámadja az őt fenyegető személyt. Mivel az ellene irányuló támadást (pl. büntetést) igazságtalannak éli meg, feljogosítva érzi magát az ellentámadásra.

A negatív hiedelmek nem csak az egyén szintjén működnek

Ugyanolyan szabályszerűségek irányítják a csoportos-közösségi előítéletek kialakulását és megnyilvánulásait is. Egy tömeg ritkán tud különbséget tenni a szubjektív és objektív között, a benne felmerülő képeket realitásként fogadja el, bár azoknak sokszor semmi közük sincs a valósághoz.

A csoportos előítélet pedig az erőszak melegegya. Az, hogy az egyén hogyan gondolkodik, érez és viselkedik a csoportban, csak részben magyarázható azzal, hogy általában milyen a kapcsolata más emberekkel. A csoport átalakítja az egyén énközpontú látásmódját csoportközpontúvá. Az eseményeket a csoport érdekei és hiedelmei szerint értelmezi és színezi át. Az egyéni egoizmus csoportközpontúságba fordul. Ez nem csupán azt jelenti, hogy az egyén a csoport érdekeit a sajátjai elé helyezi, hanem azt is, hogy szembehelyezkedik a kívülállók érdekeivel. A csoportközpontú tag törekvése, hogy a bajtársairól (és persze a magáról) kialakított képet

javítsa, a kívülállókét pedig leértékelje. A más csoportokkal való összeütközés felszínre hozza a saját csoport iránti pozitív elfogultságot és az ellenfélről alkotott kép negatív torzulását, végső soron az ellenségkép kialakulását. Minél több ellenállást észlel kívülről, annál inkább erősíti a csoportjáról alkotott pozitív képet. Ideológiai társai értékesebbé, nemesebbé és erkölcsösebbé válnak, míg a kívülállók egyre értéktelenebbek, erkölcstelenebbek lesznek a szemében.

A csoportviselkedés többnyire a hiedelmek, leképezések és értelmezések – sokszor igen kifinomult – módszerén alapul. A csoporttagok ráhangolódnak azokra a speciális jelenségekre, amelyeket a csoportot ért eseményeknek tulajdonítanak, és könnyen elfogadják a vezető által képviselt véleményt. Ezek a hiedelmek szélsőségességük ellenére eléggé képlékenyek tudnak lenni. Olyanok is át tudnak alakulni, amelyekben mélyen hittek, ha a vezető erre utasítást ad.

A kognitív torzításokhoz vezető tévedések hasonlóak, akár egyénként, akár csoporttagként kerül valaki konfliktusba egy másik emberrel. A csoportos akciók során az embereket a kollektív tévedések és érzelmek befolyásolják. Egy lincselés vagy egy pogrom résztvevőit ugyanaz az ördögi kép hajtja, mint amit ártatlan áldozataikról festenek maguknak egyénként. Az egyén hiedelmeinek a csoportéba való beolvadása adja az etnikai konfliktusok, előítéletek, üldözések és háborúk energiátöltetét.

Sztereotipizálás – erősödő ellenségesség

Az emberi elme kategóriákban gondolkodik. Ha egyszer kialakultak a kategóriák, a továbbiakban azok ítéletalkotásaink alapjait képezik. Ezt a folyamatot nem tudjuk kikerülni, hozzátartozik mindennapi életünkhöz, és sokszor nem is tudatos.

A kategorizálás azonban könnyen vezet túlzott egyszerűsítéshez és következményes torzításhoz. Mivel a csoportok önmagukat és a többieket hibásan ítélik meg, tagjaik hajlamosak arra, hogy jobb jellemet tulajdonítsanak saját maguknak, mint a másik csoporthoz tartozóknak. Ha a dolgok rosszul mennek, az emberek könnyebben hárítják át a felelősséget egy kívülálló csoport tagjaira, mint a velük egy csoportba tartozókra.

Különösen hajlamosak vagyunk uniformizált képet festeni rivális osztályok, politikai vagy etnikai csoportok tagjairól. Ez a „mi és a kívülállók” felosztás nyújt keretet a téves gondolkodás és az előítéletek számára.

A romboló viselkedés (legyen szó etnikai összeütközések utáni zavargásokról vagy ártatlan falusiak lemészárlásáról) az elkövetők torzult hiedelmeire és gondolkodására vezethető vissza. Ugyanolyan téves koncepciók és félreértelmezések jelennek meg a csoportok közötti konfliktusokban, mint az egyének közötti drámai összetűzésekben. Az érintettek hajlamosak a súrlódást és a rossz kapcsolatokat a másik csoport tagjainak javíthatatlan jellemhibáiból eredeztetni, nem pedig a valóságos helyzetből. Az emberek ugyanolyan negatív minősítéseket és túlzó általánosításokat alakítanak ki a társadalmi vagy etnikai ellenfelekkel folytatott harcban, mint amelyeket egy szülővel, testvérrel vagy házastárssal kapcsolatban. A háborúskodás során az ellentétes csoportot ugyanúgy globális negatív értékeléssel illetik, mint egy személyes ellenfelet. Elhomályosítják a másik csoport egyes tagjai közötti különbséget, és beleerőltetik őket ugyanabba a taszító vagy rosszindulatú sablonba, uniformizálják őket („mind egyforma”). Miután az ellenségesség erősödik, már képtelenek arra, hogy a másik csoport tagjainak sajátos, egyéni emberi értékeit észrevegyék.

Az a tendencia, hogy az embereket vagy kedvező, vagy kedvezőtlen kategóriákba soroljuk, minden kultúrában megfigyelhető: mi és ők, barát és ellenség, jó és rossz, becsületes és becsstelen stb. Ez a dualisztikus vagy inkább végletekben történő gondolkodásmód az emberi gondolkodás alapvető sajátossága. Stressz hatására az emberek visszaesnek ebbe a fekete-fehér látásmódba.

Az, hogy homogén képbe sűrítjük egy másik csoport különböző tulajdonságait, egyúttal azt is jelenti, hogy annak minden tagját ugyanazzal a pejoratív címkével látjuk el (alsóbbrendű, agresszív, erkölcstelen stb.), és ezért torzítva észleljük az odatartozó egyéneket, félreértelmezzük tetteiket. Ez a néhány negatív tulajdonságra való önkényes leegyszerűsítés elkerülhetetlenül kitörli a pozitív vonásokat. Minél több a negatív, leértékelő jelző, annál kevésbé tűnik emberinek a másik csoport tagja, és annál könnyebb őt büntetlenül bántalmazni.

A sztereotipizálás, kategóriákban való gondolkodás megnehezíti azt, hogy a másik ember egyedi értékeit észrevegyük. Minél kifejezettebb a túlzó általánosításunk, minél jobban uniformizálunk, gondolkodásunk annál zártabbá válik, annál jobban a csoportgondolkodás hatása alá kerül.

A zárt gondolkodás jellemzője, hogy áthatolhatatlan olyan információk számára, amelyek elmentmondanak a merev keretek közé zárt hiedelmeknek. Bizonyos körülmények kedveznek a gondolkodás zártságának. Ilyenek a tehetetlenség és a nyomorúság érzése, a jövőtől való félelem, elhagyatott helyen élni, olyan személy keresése, aki majd megoldja a problémákat. Minden külső nyomás, amely növeli a csoport vagy a tekintélyszemélyek elismerése iránti vágyat, képes megmerevíteni a zárt gondolkodású egyén hiedelmeit, és arra készíti őt, hogy utasítsa el azokat, akik másképpen gondolkodnak. Ilyenkor az egyén még kevésbé képes a csoport és a hatalom elvárásaitól független ítéletet alkotni. Ezzel szemben a nyílt gondolkodást az jellemzi, hogy az ember képes fölmérni a körülötte lejátszódó történéseket valódi értékük szerint, anélkül, hogy ebben őt hovatarozása vagy hiedelmei befolyásolják.

Ha a csoport vagy a vezető nyomást gyakorol az egyénre, hogy fogadja el a közösségben uralkodó eszméket és értékeket, az egyén könnyen belecsúszik a merev csoportgondolkodás csapdájába. Ilyenkor csökken az egyén morális ítélőképessége, ami a csoportnyomás következménye. A zártságon kívül ugyanis a csoportgondolkodás olyan elemeket is tartalmaz, mint a sérthetlenség illúziója, a rombolás kollektív kimagyarázása, valamint a más csoportok tagjairól kialakított sztereotípiák. A csoportnak gyakran vannak önjelölt „ideológiai őrei”, akiknek az a szerepük, hogy kizárják a kívülről érkező információkat, amelyek alááshatnák a csoport döntéseibe vetett bizalmat. Jelenlétük azért szükséges, mert időnként a csoport döntéseivel néhány tag nem azonosul teljesen, és ilyenkor alkalmazkodásuk érdekében nyomást gyakorolnak rájuk.

A zárt gondolkodás és a csoportgondolkodás következtében kialakult előítélet és gyűlölködés azonban nemcsak a célcsoportnak árt, hanem rontja az agresszív csoport tagjainak ítélőképességét is. A döntéshozataluk fogyatékos lesz, mivel nem tekintik át a lehetőségek teljes skáláját, a szerzett

információk feldolgozását eltorzítják, nem mérik fel a választott cselekvés kockázatát, és sikertelenség esetén nem értékelik újra a tervet. Ezek a jellegzetességek határozzák meg a csoportos rosszindulatú viselkedések kereteit, tehát a megbélyegzett ellenség iránti gyűlölet és erőszak alapját.

Minél homogénebb, egyöntetűbb a csoportgondolkodás, annál nagyobb a hiedelmek, az eszmék paranoid átszíneződése. A paranoid látásmód az ellenség „cselszövéseire” összpontosul. Arra a feltételezett ellenségre, amely a csoport szemében a legfondorlatosabb módon próbálja meg végrehajtani ártó tevékenységét, és ebben semmilyen erkölcsi megfontolás nem gátolja. Ezért minden eszközzel vissza kell vágniuk, hogy meg tudják őrizni a csoport integritását.

Kollektív ellenségképgyártás

Egy nemzet kollektív énképe és az ellenségre vetített kép jól mutatja azt a kettős gondolkodást, amely akkor uralkodik el, amikor a létérdekek válnak veszélyeztetettekké. Ilyenkor ahelyett, hogy az embereket a jótól a rosszig terjedő széles skálán ítélnénk meg, ahogyan azt normális körülmények között tesszük, veszélyeztetett állapotban szélsőséges ítéleteket hozunk a „teljesen jó mi” és a „teljesen rossz ők” között. Azt mondjuk, hogy a mi ügyünk szent; az övék gonosz, mi becsületesek vagyunk; ők hitványak, mi ártatlanok vagyunk; ők bűnösök, mi vagyunk az áldozatok; ők a zsarnokok.

Az Ellenség mint a Gonosz megszemélyesítése hasonlít az embereknek arra a hajlamára, hogy mások zavaró viselkedését a rossz természetüknek tulajdonítsák, ne pedig egy sajátos helyzetnek vagy a körülmények összejátszásának. Ezen alapul az a leképezés, hogy az ellenséges katonát azért kell megölni, mert rossz. Az ellenségek nemcsak arról vannak meggyőződve, hogy igazuk van, hanem arról is, hogy az ő jóságuk és becsületességük győzedelmeskedni fog a sötét erők felett. Az ellenségről alkotott rosszindulatú kép ugyanolyan fantáziatermék, mint a boszorkányok, a démonok és a gonosz szellemek. Ezek a képek a másik oldalon állók önálló egyéniségét és emberi mivoltát kitorlik a gondolkodásból, és úgy képezik le őket, mint minden rossz megtestesítőit, ami a világon létezik.

Az ellenségkép hozzákapcsolódik a közösségi vagy nemzeti énképhez. A külső csoport vagy ország negatív képével ellentétben a polgárok önmagukat ártatlan áldozatként látják. Az emberek azonosulnak saját csoportjukkal vagy nemzetükkel, s ennek a szélesebb egységnek a mentális megjelenítése alakítja az egyéni énképüket. Így a nemzetük vereségeit és győzelmeit sajátjukként élik meg. Békeidőben a nemzeti énkép – a saját nemzetről alkotott kép – általában mellékes a személyes énkép szempontjából. Válság esetén azonban mindenkit érdekelni kezdenek az ország problémái. Amikor az események a nemzeti, a kollektív énképre gyakorolnak hatást, amikor az országot veszély fenyegeti, a nemzeti énkép tartalommal telítődik meg, ami hatást gyakorol az emberek gondolkodására és érzéseire. Ennek eredményeként háborús időkben a nemzeti énkép minden polgár világképének középpontjába kerül – az énközpon-tú gondolkodásból csoportközpon-túba váltanak át. Minden egyén énképe összekapcsolódik az ország képével: az ország sebezhetősége az ő személyes érzékenységévé válik, az országot ért támadást ellene irányuló személyes támadásként érzékeli.

Morális gátoltság és a háború

Ahogy formálódik és élesedik az ellenségről alkotott kép, a csoport vagy az ország elkötelezettsége is megszilárdul. A követőknek két erős érzelem adja az energiát: a hazaszeretet és az ellenség gyűlölete, amelyet a politikai elit gyűlölete táplál. A félelem és szorongás a vereségtől és az ellenség uralmától pedig tovább fokozza a harcra való motiváltságot.

A vezetők nemcsak felélesztik a gyilkolásra való késztetést, hanem annak világos irányát is kijelölik. Azzal manipulálják népüket, hogy dramatizálják a nemzeti célokat és az ellenség fenyegetését, rájátszanak az embereknek az autoritás tévedhetetlenségébe vetett hitére és arra a hajlamára, hogy a tekintélynek engedelmesskednek. Miközben a vezetők fölkor-bácsolják az érzelmeket az ellenség megalázására, fel is függesztik az erőszakra vonatkozó tabut. A gyilkosságot, a fosztogatást és a rombolást tiltó morális szabályok gátolás alá kerülnek a harc során.

A fegyelem követelménye, az engedetlenség miatti büntetés félelme és a harcoló egység iránti lojalitás követelménye mind hozzáadódik ahhoz, hogy a katonát felkészítse fő feladatának teljesítésére: ez pedig az ellenség megsemmisítése. Az „ölj, vagy téged ölnek meg” működés-módban a katonának nincs lehetősége emberi megfontolásra és mérlegelésre, mert azok akadályozzák a hatékony cselekvést.

Az ellenségkép kioltja az empátiát és bármely olyan meggondolást vagy gátlást, amely az emberi élet elvételére vonatkozik. Ahogyan kikristályosodik a rosszindulatú kép, növekszik a szolidaritás a saját csoporttagokkal. Az ellenfelet a csoport már nem úgy látja, hogy „ugyanolyan emberek, mint mi”, hanem teljesen másként, mint embertelen vagy emberi szint alatti lényeket. Ez pedig tovább fokozza az ellenség gyűlöletét. Ahogyan a harcolók csatába mennek, egyre mélyebb lesz a meggyőződésük, hitük, hogy egyedül az ő ügyük igazságos.

Egyfelől a „gonosz Ellenség” képe és az igazságosság énképe egymást erősítve ösztönzi a katonákat arra, hogy a háborúval járó atrocitásokat elkövessék, másfelől gyakran nehéz kárt tenni az ellenséges katonában, ha azt emberi lénynek látjuk. Ha a katonák közelről látják az ellenséges csapatokat, nagyobb valószínűséggel alakul ki bennük a belső ellenállás a fegyver használatával szemben. Minél közelebb van fizikailag az áldozat, a harc minél inkább átváltozik a személytelen ágyúzásból és bombázásból közelharccá, annál nagyobb az ellenállás az ölés-szel szemben. Ha a katona az ellenséget emberi lénynek látja – főleg, ha magához hasonlónak –, gyilkolási vágya gátolás alá kerül, és büntudata lesz, ha elsüti a fegyvert.

Nagyon valószínű, hogy ha az embereknek folyamatosan meg kellene kérdőjelezniük valamennyi hiedelmük érvényességét, nehezebben tudnának más embereket legyilkolni. Ha működne felülről egy nemzetek feletti tekintély, alulról pedig a gyilkossággal szembeni morális szabályok megerősítése és az ellenségről való hiedelmek érvényességének megkérdőjelezése, könnyebben beláthatóvá válna: a háború sohasem elkerülhetetlen.

2022 júliusa

Orbán Viktor előadása

a XXXI. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban

2022. július 23., Tusnádfürdő (Băile Tușnad)

Jó napot kívánok, tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Örülök, hogy látom Önöket. Németh Zsolt azzal kért fel engem, azzal a figyelmeztetéssel hozott ide ma délelőtt, hogy pontosan fele olyan hosszan beszéljek, mint szerettem volna. A „fele” jó szó a magyarban. Egyszer a pápát is megkérdezték, hogy mennyien dolgoznak a Vatikánban, mire ő azt mondta, hogy a „fele”. Nos, igyekszem összefogottan előadni a mondandómat. Nem lesz könnyű végighallgatni, mert sok mondandóm van, és úgy látom, hogy meleg lesz. De hát egészséges bárány bírja a bundáját, és végül is legutóbb 2019-ben találkoztunk, annak most már három éve. Jó, hogy újra együtt lehetünk, szabadon, barátokkal, kiülhetünk a teraszra, és megihatjuk a fröccsünket. Jó okunk van, hogy Fidesz-fröccsöt igyunk, az kétharmad-egyharmad, és ebből is látszik, hogy van, ami örök.

Amióta utoljára találkoztunk legutóbb, a világ nagyot fordult. 2019-ben egy rendkívül optimista és bizakodó tábornak lehettünk a résztvevői. Azonban az az évtized, amelyik most megnyílt előttünk, jól láthatóan a veszélyek, a bizonytalanság és a háborúk évtizede lesz, amint azt az itteni jelenetek is jól példázzák. Csak olyan udvariasan, mint a budapesti rendőrök a hidakon a narkósokkal. Szóval a veszélyek korába lépünk, és korábban megrendíthetetlennek hitt tartóoszlopai repedeznek a nyugati civilizációnak. Három ilyen megrendülést idézek ide. Korábban azt gondoltuk, hogy a tudomány védőburkában élünk – erre kaptunk egy Covidot. Azt gondoltuk, hogy Európában nem lehet újra háború – Magyarország szomszédságában háború van. És azt gondoltuk, hogy a hidegháború többé nem térhet vissza, márpedig a világ számos vezetője éppen azon dolgozik, hogy újra blokkvilágba szervezze az életünket.

Mivel ezek olyan fejlemények, amelyekről 2019-ben egyáltalán nem tettem említést, arra tanítanak bennünket, hogy legyünk szerények, mert az előrelátó képességünknek komoly korlátai vannak. Ez a jövőről megszólalót is erre inti. 2019-ben nem beszéltem sem világháborúról, sem európai háborúról, sem újabb kétharmados győzelemről, sem a német baloldal visszatéréséről, és arról sem, hogy oda-vissza fogjuk verni az angolokat, otthon 0-4-re. Tehát ha a jövőt kutatod, a legfontosabb tanács a szerénység és az alázat. Nem veheted el a Történelem Urának kenyerét. Kérem, hogy így fogadják azt, amit most mondani fogok. Messziről indulok, mielőtt megérkeznék ide, Székelyföldre.

Kedves Barátaim!

Ami leginkább szemet szúr, ha figyeled a világot, az, hogy az adatok tükrében a világ egyre jobb helynek tűnik, miközben mi ennek az ellenkezőjét érezzük. A várható élettartam elérte a 70 évet, Európában a 80 évet. A gyerekhalandóság harminc év alatt a harmadára csökkent, a világon az alultápláltság, amely 1950-ben még 50 százalékos volt, ma 15 százalékos. A szegénységben élők aránya, amely 1950-ben a világon 70 százalékos volt, 2020-ban már csak 15 százalék. A világon az írástudók aránya 90 százalékra nőtt, a heti munkaórák száma, amely 1950-ben még heti 52 óra volt, ma 40 óra, a szabadidő pedig 30 órától 40 órára nőtt. A sort hosszan folytathatnám, de az általános hangulat mégis az, hogy a világ egyre rosszabb hely. A hírek, a hírek tónusa egyre sötétebb, és van valamilyen világvégevárás, amelynek az ereje nő. Az a kérdés, hogy lehetséges lenne-e, hogy emberek milliói egyszerűen félreértik, hogy mi történik velük. Az a megfajlásom erre a jelenségre, hogy rosszkedvünk tele egy alapve-

tően nyugati életérzés, ami abból fakad, hogy a nyugati civilizációnak az ereje, a teljesítménye, tekintélye és cselekvőképessége fogyóban. Erre a zapednyikok, tehát a született nyugatosok legyinteni szoktak, mondván, hogy ez uncsi, már Spengler is megírta, hogy a Nyugat hanyatlik, és még mindig itt van, sőt nem Keletre, hanem Nyugatra szoktuk küldeni a gyerekeinket, ha tehetjük, egyetemre. Nincs itt tehát nagy baj. De a valóság az, hogy amikor száz évvel ezelőtt a Nyugat hanyatlásáról beszéltek, akkor szellemi és demográfiai visszaszorulásról beszéltek; amit azonban ma látunk, az a nyugati világ anyagi és hatalmi visszaszorulása. Erről kell néhány szót szólnom, hogy pontosan értsük a helyzetet, amiben vagyunk.

Fontos, hogy megértsük, hogy a többi civilizáció is modernizálódott, korszerűsödött. A kínai, az indiai, az oroszot nevezük ortodoxnak, sőt maga az iszlám is. Most azt látjuk, hogy a rivális civilizációk átvették a nyugati technológiát, és a nyugati pénzügyi rendszert is kitanulták, de a nyugati értékeket nem vették át, sőt eszük ágában sincs átvenni. A Nyugat ennek ellenére a saját értékeit akarja terjeszteni, amit a többiek megaláznak éreznek, amit mi megértünk, időnként még mi is annak érezzük. Földézem Szijjártó Péter külügyminiszter urunk kalandját 2014 környékéről, az előző amerikai adminisztráció idejéből, amikor az idelátogató amerikai kormánytisztviselő hanyagul elé lökött egy lapot, és csak annyit mondott, hogy ezeken a pontokon kell módosítani a magyar alkotmányt, és akkor ismét lesz barátság. Szóval mi értjük ezt a világ többi részéről kiinduló ellenállást a nyugati értékterjesztéssel, demokráciaexporttal szemben. Sőt, az a gyanúm, hogy a világ többi része rájött arra, hogy éppen azért kell modernizálnia, mert csak így tud ellenállni a tőle idegen, nyugati értékek exportjának. A legfájdalmasabb ebben a tévesztésben, ebben a hatalmi és anyagi tévesztésben, hogy mi, vagyis a Nyugat elvesztettük az energiahordozók feletti ellenőrzést. 1900-ban a kőolaj, a földgáz és a kőszén 90 százalékát az Egyesült Államok és Európa tartotta kézben. Ez 1950-re leesett 75 százalékra, ma pedig a következő a helyzet: az USA és Európa együtt – az USA 25-öt, mi 10-et, tehát – 35 százalékot tartunk kézben, az oroszok 20-at, a Közel-Kelet pedig 30-at. És ugyanez a helyzet a nyersanyagok tekintetében is. Az 1900-as évek

elején az USA, a britek meg a németek tartották kézben a modern iparhoz szükséges nyersanyag tekintélyes részét, a II. világháború után beléptek a szovjetek, ma pedig azt látjuk, hogy ezeket a nyersanyagokat Ausztrália, Brazília és Kína birtokolja úgy, hogy az afrikai teljes nyersanyagexport 50 százaléka Kínába megy. De a jövőt fürkészve sem néz ki valami jól, amit látunk, mert a ritka-földfémek, amelyek a modern technológiára építő ipar alapanyagát adják, eloszlása 1980-ban még úgy nézett ki, hogy az USA meg a Szovjetunió uralta ennek nagy részét, ma pedig a kínaiak ötször többet termelnek ki, mint az USA, és hatvanszor annyit, mint az oroszok. Ez azt jelenti, hogy a Nyugat elveszíti az anyagcsatát. Abból kell kiindulnunk, ha a világ helyzetét akarjuk, ha a nyugati ember helyzetét akarjuk megérteni a világban, hogy a világ energiahordozóinak és erőforrásainak nagy része a nyugati civilizáción kívül esik. Ezek a kökemény tények.

A mi helyzetünk, Európa helyzete ezen belül különösen, duplán nehéz. Ennek az az oka, hogy az Egyesült Államoknak olyan stratégiája van, amilyen. 2013 egy olyan évszám, amit senki sem jegyzett meg, és nem írt fel sehova, pedig az volt az az év, amikor az amerikaiak a nyersanyag- és energiakitermelés új technológiáit indították meg. Az egyszerűség kedvéért nevezük ezt repeszteses energiakinyerési módszernek, és rögtön meg is hirdettek egy új amerikai biztonságpolitikai doktrínát. Ebből idézek én, ez így hangzik: „Ez az új technológia” – mondják – „erősebb pozíciót jelent a nemzetközi biztonság terén, célkitűzéseink követésében és megvalósításában”. Vagyis az amerikaiak nem rejtették véka alá, hogy külpolitikai fegyverként fogják használni az energiát. Az, hogy másokat szoktak ezzel vádolni, ne téveszsen meg bennünket. Ebből pedig az következik, hogy az amerikaiak egy bátrabb szankciós politikát alkalmaznak, ezt látjuk a mostani orosz-ukrán háború árnyékában, és nekiálltak, hogy erőteljesen ösztönözzék a szövetségeseiket – ezek volnánk mi – az USA-ból érkező szállítmányok megvásárlásának irányában. És ez működik, az amerikaiak képesek érvényt szerezni az akaratuknak, mert ők nem függenek más energiájától. Képesek ellenséges nyomásgyakorlásra, mert a szankciós politikához szükséges pénzügyi hálozatokat – az egyszerűség kedvéért nevezük

SWIFT-rendszernek – ők uralják, és baráti nyomásgyakorlásra is képesek, vagyis rá tudják venni a szövetségeseiket, hogy tőlük vásároljanak. Először ez a politika gyengébb módon mutatkozott meg. Amikor Trump elnök ellátogatott először Lengyelországba, akkor még csak arról beszélt, hogy „free gas”. Tehát, hogy szabad gázt kell vásárolni. A szankciós politika csak most, 2022-ben egészítette ki ezt az amerikai stratégiát. Így állunk most, és nem lepne meg, hogyha hamarosan az urániumot, az atomenergiát is bevonnák ebbe a körbe. Az európaiak válaszoltak erre, mi, európaiak válaszoltunk erre a dologra: nem akartuk magunkat függőségbe hozni az amerikaiaktól. Nem szép, de szokták mondani maguk között az európai politikusok, hogy jenkit fogtunk, de nem ereszt. Nem nagyon akarták ezt az állapotot fenntartani, ezért ameddig lehet, megpróbálták megvédeni a német–orosz energiatengelyt, vagyis hogy energiát Oroszországból is tudjunk behozni Európába. Ezt éppen most veri szét a nemzetközi politika. Ezek után adtunk egy újabb választ a németek vezetésével: álljunk át megújuló energiaforrásokra, de ez eddig nem működik, mert a technika drága, következésképpen az ebből származó energia is az. Ráadásul az átállás erre az új, modern technológiára magától nem megy, csak felső nyomásra. Ezt a felső nyomást pedig Brüsszel bizottsága fejt ki a tagállamokra akkor is, ha egyébként az súlyosan sérti a tagállami érdekeket.

Zárójelet nyitok, hogy az európai értékekről is ejthessek pár szót. Itt van például az Európai Unió bizottságának legújabb javaslata, ami azt mondja, hogy mindenkinek csökkentenie kell kötelezően 15 százalékkal a gázfogyasztását. Nem látom, hogy hogy kényszerítik ki, bár erre van német know how – régebről, úgy értem. És ráadásul, hogyha ez sem vezetne eredményre, és valakinek nincs elég gáza, akkor elveszik azoktól, akiknek van. Tehát az Európai Bizottság nem azt csinálja, hogy fölszólítja a németeket, hogy ne kapcsolják le az utolsó két-három még működő atomerőművüket, mert az olcsó energiát termel, hanem hagyja, hogy azt lezárják, és ha elfogy az energia, akkor majd tőlünk, akiknek van, mert betároltuk, fogják elvenni valamilyen módszerrel a gázt. Ezt magyarul einstandnak nevezik, ahogy A Pál utcai fiúkból ezt megtanultuk. Erre készülhetünk.

Summa summarum, tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Azt akarom mondani, hogy a világgal kapcsolatos negatív érzések abból fakadnak Nyugaton, hogy a gazdaság fejlődéséhez szükséges döntő energia és nyersanyag nincs többé a Nyugat kezében. Ami a kezében van, az a katonai erő és a tőke. A kérdés az, hogy mire lehet menni ezzel a mostani körülmények közepette.

Ezek után engedjék meg, hogy rólunk, magyarokról ejtsek szót. Milyen kérdésekre, milyen sorrendben és milyen eszközökkel kell ma válaszolnia Magyarországnak és a magyar nemzetnek? A kérdések, mint a dobostortának a lapjai, egymásra rétegződnek. A legfontosabb legalul, a könnyedebb és a legjobb falatok felül. Én ebben a sorrendben fogok most haladni.

Az első és legfontosabb kihívás, kedves Barátaim, továbbra is a népesedés, a demográfia. Az igazság az, hogy továbbra is jóval több a temetés, mint a keresztelő. S ha tetszik ez nekünk, ha nem, a világ népeit két csoportba lehet sorolni. Vannak azok, akik képesek saját maguk biológiai fenntartására. Mi a másik a csoportba tartozunk, azok közé, akik erre nem képesek, és a helyzetünk javult, de fordulat nincs, márpedig mindennek ez az alfája és az ómegája. Ha itt nem lesz fordulat, előbb-utóbb ellakják tőlünk Magyarországot, ellakják tőlünk a Kárpát-medencét.

A második kihívás a migráció. Hívhatjuk népességcserének vagy elárasztásnak is. Remek könyvet adtak ki a napokban Magyarországon, egy 1973-ban íródott francia könyvet, amely erről a kérdésről szól, a „Szentek tábora” címet viseli. Mindenkinek ajánlom, ha meg akarjuk érteni azokat a lelki folyamatokat, amelyek a nyugatiak önmaguk megvédésének képtelensége mögött húzódnak meg magyarozatként. A migráció kettéválasztotta Európát. Azt is mondhatnám, hogy a Nyugat kettévált. Egyik fele egy olyan világ, ahol európai és Európán kívüli népek élnek együtt. Ezek az országok többé nem nemzetek. Ezek az országok nem mások, mint népek konglomerátumai. Azt is mondhatnám, hogy ez már nem a Nyugat, hanem a poszt-Nyugat, és 2050 körül be is következik – a matematika törvényeinek megfelelően – a végső demográfiai váltás: a kontinensnek azon a részén, a nagyvárosokban 50 százalék fölé emelkedik a nem európai

származású emberek aránya. És itt van Európa, illetve a Nyugat másik fele, ez Közép-Európa, ezek vagyunk mi. Azt is mondhatnám, hogyha nem lenne egy kicsit zavaros, hogy a Nyugat, mondjuk úgy, hogy szellemi értelemben Közép-Európába költözött. A Nyugat itt van, ott pedig már csak a poszt-Nyugat maradt. És Európa két fele között egy csata zajlik. Ugyan mi tettünk toleranciaajánlatot a poszt-nyugatiaknak, hogy hagyjuk békén egymást, mindenki maga döntessen arról, hogy kivel kíván élni, de ezt visszautasították, és továbbra is harcot folytatnak Közép-Európa ellen azzal a céllal, hogy olyanná tegyenek bennünket, mint amilyenek ők. Most az ehhez fűzött morális kommentárokat tegyük zárójelbe, végül is olyan szép délelőtt ez. Ugyan most kevesebb szó van a migrációról, de higgyék el, hogy semmi sem változott. Brüsszel a Soros-féle csapatokkal kiegészülve egész egyszerűen ránk akarja kényszeríteni a bevándorlókat. Bíróság elé is vittek bennünket a magyar határvédelmi rendszer miatt, és a bíróságnál el is ítélték bennünket. Csak erről számos okból most kevesebbszer beszélünk, de hát el vagyunk ítélve. Ha az ukrán menekültválság nem lenne, akkor ezt az ítéletet el is kezdték volna végrehajtani rajtunk, ami egy izgalmas kérdés, hogy hogyan is zajlik az majd. De mivel most kitört a háború, és Ukrajnából fogadjuk az érkezőket, ezt a kérdést most félretettük; de nem vették le a napirendről, hanem csak félretettük. Fontos, hogy mi értsük meg őket. Fontos, hogy megértsük, hogy ezek a derék emberek ott, Nyugaton, poszt-Nyugaton nem kelhetnek fel minden reggel úgy, és nem mérgezhetik meg a napjaikat, sőt az egész életüket azzal a gondolattal, hogy minden elveszett. Tehát mi nem akarjuk éjjel-nappal szembesíteni őket ezzel, mi csak azt kérjük, hogy ők ne akarják ránk kényszeríteni azt a sorsot, amit mi nem sorsnak, hanem végzetnek látunk egy nemzet számára. Csak ennyit kérünk, és nem többet.

Van itt egy ideológiai csel, amiről egy ilyen multietnikus környezetben érdemes beszélni és figyelni is rá. Az internacionalista baloldalnak van egy csele, egy ideológiai cselvetése: az az állítás, az az állításuk, hogy Európában eleve kevert fajú népek élnek. Ez egy történelmi és szemantikai szemfényvesztés, mert összekever különböző dolgokat. Ugyanis van az a világ,

ahol az európai népek összekeverednek az Európán kívül érkezőkkel. Na, az kevert fajú világ. És vagyunk mi, ahol Európán belül élő népek keverednek össze egymással: mozognak, munkát vállalnak, meg átköltöznek. Ezért például a Kárpát-medencében mi nem vagyunk kevert fajúak, hanem egész egyszerűen a saját európai otthonában élő népeknek vagyunk a keveréke. És amikor szerencsés a csillagállás és jó a széljárás, akkor ezek a népek ráadásul egy ilyen hungaro-pannon mártásban össze is olvadnak, egy sajátos, új európai kultúrát hozva létre. Ezért harcoltunk mindig. Egymással hajlandóak vagyunk keveredni, de nem akarunk kevert fajúvá válni, ezért harcoltunk Nándorfehérvárnál, ezért állítottuk meg a törököt Bécsnél, és ha jól gondolom, akkor ezért állították meg a franciák még a régi időkben Poitiers-nél az arabokat. Ma a helyzet az, hogy a folyamatosan Európa felé mozgó iszlám civilizáció belátta, hogy a Magyarországon keresztül vezető útvonal éppen a nándorfehérvári hagyományok miatt nem alkalmas arra, hogy azon keresztül küldje föl az embereit Európába. Ezért Poitiers-t játszották újra, nem kelet felől, hanem délről jönnek be. Onnan foglalják el, árasztják el a Nyugatot, és ez talán még nem nekünk, de a gyerekeinknek egy nagyon fontos feladatot hagy majd örökölni. Nemcsak délről, hanem majd nyugatról is védekeznünk kell, illetve eljön majd az idő, amikor onnan a hozzánk érkező keresztényeket valahogyan be kell fogadnunk, és be kell illesztenünk az életünkbe. Ilyen volt már, és akiket meg nem akarunk beengedni – Schengen ide, Schengen oda –, a nyugati határainknál majd meg kell állítani. De ez nem a mostani feladat, nem a mi életünk feladata. Nekünk csak az a dolgunk, hogy fölkészítsük a gyerekeinket arra, hogy képesek legyenek ezt megtenni. Ahogy Kövér László mondta egy interjúban: arra kell figyelniünk, hogy a jó idők ne hogy gyenge embereket neveljenek, amely gyenge emberek utána rossz időket hoznak majd a népünk fejére.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Demográfia, migráció és a következő réteg a gender, amit mi gyermekvédelmi törvénynek hívunk. Ne felejtsek el, erről is kevesebb szó esik most, mert a napilapok címlapját más foglalja

el, de ebben az ügyben is bíróság elé vittek bennünket, várjuk az ítéletet. Az egyetlen eredmény, amit itt elértünk, részben vagy talán egészében is Varga Judit miniszter asszonynak köszönhető. Az egész genderügyben főnálló nagy vitánkat sikerült elválasztanunk az európai uniós pénzről szóló vitától, s a két vita most külön pályán halad. Ugye, a mi pozíciónk itt is egyszerű, azt kérjük, ez egy újabb toleranciaajánlat, mi nem akarjuk megmondani, hogy ők hogy éljenek, csak azt kérjük, hogy ők fogadják el, hogy nálunk az apa férfi, az anya nő, a gyerekeinket pedig hagyják békén, és ezt fogadtassák el Soros György hadseregével is. Fontos lenne, hogy azt megértsék Nyugaton, hogy ez Magyarországon meg a világnak ezen a részén nem egy ideológiai kérdés, hanem egész egyszerűen az élet legfontosabb kérdése. Soha nem lesz ennek a nyugati – elnézést mindenkitől – bolondériának, ami ott zajlik, a világnak ezen a sarkán többsége. Egész egyszerűen ez a magyar embernek meg még néhány más nép fiainak nem megy be a haja alá. Vannak itt ezek a gendermicsodák: transznacionális meg transzgender, de a legtöbb, ameddig el tudunk menni, az, hogy mi egy Transzilvániát tudunk kimondani, de magyarul azt is Erdélynek hívják. Tovább nem tudunk. Arra kérem tehát Önöket, hogy ne tévesszük el, ne engedjük magunkat megtéveszteni, háború van, energiaválság, gazdasági válság meg háborús infláció, és mindez paravánt húz a szemünk elé, paravánt húz közénk és a gender, illetve a migráció kérdése közé. De valójában ezeken a kérdéseken fordul meg a jövő. Ez a nagy történelmi csata, amit vívunk: demográfia, migráció, gender. És a bal-jobb harcnak is pontosan ez a tétje. Nem említek baráti országot, csak utalok rá. Van olyan ország, ahol nyert a baloldal, első intézkedései között volt, hogy lebontották a kerítést, és a második intézkedés volt, hogy az összes gendeszabályt, az azonos neműek házasságán túl még a gyerekek örökbefogadásához való jogot is elismerték. Ne tévesszenek meg bennünket a friss konfliktusok, a jövőnk ezeken a kérdéseken fordul meg.

Hogyan tudunk védekezni? Először is úgy, hogy elszánjuk magunkat. Utána pedig szövetségeseket keresünk. A V4-nek ez adta a jelentőségét. Tehát a visegrádi négyeknek az utób-

bi időben a nagy jelentőségét az adta, hogy ezekben a kérdésekben egységesen tudunk felvonulni. Az a helyzet, hogy a poszt-nyugatiak nem véletlenül tettek meg mindent, hogy szétbontsák a visegrádi négyet. Ráadásul beesett a háború, ami megrázta a V4-együttműködésnek tengelyét adó lengyel–magyar együttműködést. A lengyelek meg a magyarok stratégiai érdeke a háborúval kapcsolatban egybeesik, ők is azt akarják, hogy az oroszok ne jöjjenek közelebb, azt akarják, hogy Ukrajna szuverenitása megmaradjon, és hogy Ukrajnában legyen demokrácia. Mind a ketten pontosan ugyanezt akarjuk, mégis ez a háború elnehezíti a viszonyunkat a barátainkkal, mert ha az észről van szó, akkor az érdekek, amikről beszéltem, beazonosítható módon egybeesnek. A baj a szívvel van. A magyar–lengyel kapcsolatokban szívprobléma van. Mi ugyanis úgy látjuk, hogy ez a háború két szláv nép háborúja, amiből mi ki akarunk maradni, a lengyelek meg úgy vannak vele, hogy ők benne vannak, ez az ő háborújuk, ezt ők már szinte vívják. És ebben az ügyben, mivel ez szívkérdés, nem tudunk egymással dűlőre jutni, át kell tehát menteni az ész segítségével a lengyel–magyar barátságból és stratégiai szövetségből mindent, amit lehet, a háború utáni időkre. Most persze itt vannak még a szlovák és a cseh barátaink, de ott kormányváltások történtek, és ott ma a poszt-nyugati világot részesítik előnyben, nem vállalják a konfliktusokat Brüsszellel, jó pontokat gyűjtnek. Az én véleményem szerint ez olyan, mint amikor az ember beköti a lovait egy égő istállóba. Sok sikert hozzá!

Negyedik kérdés, ami ezután következik, a háború kérdése. Minden háborút sokfajta nézőpontból lehet szemlélni, de minden háború elsődleges szempontja az a tény, hogy az anyák siratják a gyerekeiket, a gyerekek pedig elveszítik a szüleiket. Ez a megközelítés minden mást felül kell írjon, még a politikában is. Ez a magyar kormány számára azt jelenti, hogy az a legfőbb kötelességünk, hogy magyar szülő és magyar gyerek ne kerüljön ilyen helyzetbe. Itt említem meg, hogy vannak országok, amelyek bírálják bennünket, mert nem vagyunk eléggé elkötelezettek az ukránok mellett szerintük, de ők messze vannak, és ők legfeljebb pénzügyi vagy fegyver-

támogatást adnak, de mi, magyarok vagyunk az egyetlenek az ukránokon kívül, akik ma meghalnak abban a háborúban. A mi nyilvántartásunk szerint eddig 86 magyar ember halt meg abban a háborúban. És ez egy egészen más nézőpont. Csak mi, magyarok adtunk vért abban a háborúban, a bennünket kritizálók nem. Ezért Magyarországnak joga van szomszédos országgént azt mondani, hogy a béke az egyetlen megoldás az emberéletek megmentésében, a háborús infláció és a háborús gazdasági válság egyetlen ellen-szere is egyben.

Hogyan fogunk gondolkodni a jövőben erről a háborúról? Fenn fogjuk tartani azt a véleményünket, hogy ez nem a mi háborúnk. Magyarország NATO-tag, és a kiindulópontunk az, hogy a NATO sokkal erősebb, mint Oroszország, ezért Oroszország soha nem fogja megtámadni a NATO-t. Az a mondat, hogy majd Ukrajnánál nem állnak meg, egy gyenge, de érthető ukrán propagandamondat, amit én megértek, mert az ő céljuk, hogy bevonjanak bennünket, minél több országot vonjanak be a saját oldalukon ebbe a háborúba, de ez a mondat nélkülöz minden reális alapot. Ugyanakkor, mivel NATO-tagok vagyunk, és ki akarunk maradni ebből a háborúból, kényessé vált a helyzetünk, mert a NATO és az Európai Unió úgy döntött, hogy bár nem válnak harcoló félle, de fegyvert szállítanak, és súlyos gazdasági szankciókat vetnek ki, és ha tetszik, ha nem, ez azt jelenti, hogy itt de facto – de jure nem, de facto – részesévé váltak ennek a konfliktusnak. Na, most abban a veszélyes helyzetben vannak, vagyunk, hogy úgy kell valahogyan segíteniük de facto részes félként az ukránokat, hogy a moszkvai hatalom ezt ne érezze úgy, Moszkva szemében ez ne váljon egy olyan helyzetté, hogy mi, a NATO és az Európai Unió formális hadviselő felekké válunk. Itt egyensúlyoz mindennap óriási kockázatokat vállalva az Európai Unió és a NATO.

Mivel sok mindent lehet olvasni a háborúról, ha van még figyelmük, akkor mondanék néhány szót arról, hogy végül is hogy lett ez a háború, mi ennek az oka. Persze azt mindenki tudja, Oroszország megtámadta Ukrajnát. Ez történt. Most nézzük, mi volt ennek az oka? Megemlítve azt a problémát, hogy ha az ember valamit megért, onnan már csak egy lépés, hogy el is fogadja.

De nagyon fontos, hogy erkölcsileg különbséget tegyünk egy dolog megértése és egy dolog elfogadása között. Konkrétan ez azt jelenti, hogy fontos, hogy megértsük, hogy mit miért tettek az oroszok, de ebből nem következik, hogy ha megértettük, akkor elfogadjuk azt, amit tettek. Az oroszok egy nagyon világos biztonsági igényt fogalmaztak meg, a diplomáciában ritka módon ezt még le is írták, és elküldték az amerikaiaknak is, és elküldték a NATO-nak is. Ahol leírták, hogy azt követelik, hogy Ukrajna soha ne legyen tagja a NATO-nak, ezt mondja ki Ukrajna, és biztosítsa efelől maga a NATO is Oroszországot, és vállaljuk, hogy soha nem helyezünk el olyan fegyvereket Ukrajna területén, amelyekkel el lehet érni Oroszország területét. A nyugatiak ezt az ajánlatot elutasították, tárgyalni sem voltak róla hajlandók. Azt mondták, hogy a NATO egy „open door policy”, vagyis nyitva van az ajtaja, bárki jelentkezhet, és majd mi eldöntjük, hogy akarjuk-e őket felvenni, vagy nem. Ez a visszautasítás pedig azt a következményt váltotta ki, hogy ma az oroszok fegyverrel akarnak érvényt szerezni azoknak a biztonsági igényeiknek, amelyeket korábban tárgyalás útján akartak elérni. Azt kell mondanom, hogyha szerencsésebbek lettünk volna egy kicsit, és az Amerikai Egyesült Államok elnökét ebben a döntő órában Donald Trumpnak hívják, és sikerült volna meggyőznünk korábban Angela Merkelt, hogy ne távozzon, és Donald Trump lett volna az amerikai elnök, Angela Merkel pedig a német kancellár, akkor ez a háború sohasem robban ki. De nem volt szerencsénk, ezért most benne vagyunk ebben a háborúban.

Ebben a háborúban a nyugati stratégia négy pillérré épül. Ez egy papíron észszerű stratégia, talán még számok is vannak mögötte. Az első, hogy Ukrajna nem egyedül, hanem angolszász kiképzőkkel és NATO-fegyverekkel háborút nyerhet Oroszország ellen. Ez volt az első állítás. A második stratégiai állításunk, hogy a szankciók le fogják gyengíteni Oroszországot, és destabilizálják a moszkvai vezetést. A harmadik stratégiai elem az volt, hogy a szankciók gazdasági következményeit, amelyek bennünket is elérnek majd, képesek leszünk kezelni, vagyis nekik fáj jobban, és nekünk kevésbé. S a negyedik stratégiai megfontolás az volt, hogy a világ felsorakozik majd mögöttünk, hiszen nekünk van iga-

zunk. E remek stratégia következtében azonban úgy áll a helyzet, hogy ma egy olyan kocsiiban ülünk, amelynek mind a négy kereke defektet kapott. Teljesen nyilvánvaló, hogy a háborút így nem lehet megnyerni. Az ukránok sosem nyerne a háborút Oroszország ellen amerikai kiképzőtisztekkel meg fegyverekkel. Egész egyszerűen azért, mert az orosz hadseregnek aszimmetrikus fölénye van. A második tény, amivel szembesülnünk kell, hogy a szankciók nem billentik meg Moszkvát. A harmadik, hogy Európa bajban van, gazdasági bajban, de politikaiban is, és dominóként dőlnek meg a kormányok. Csak a háború óta megdőlt a brit, az olasz, a bolgár meg az ész. És hol van még az ősz? A nagy áremelkedés júniusban következett be, amikor duplájára ment föl az energia ára. Ennek a hatásai az emberek életében, amelyek elégedetlenséget szülnek, még csak most fognak megérkezni, és már elvesztettünk négy kormányt. És végezetül a világ nemhogy nincs velünk, demonstratíván nincs velünk. Tehát az amerikaiaknak az a képessége, hogy kiválasztják a gonosz birodalmát, ahogy ők mondják, és fölszólítják a világot, hogy álljon a történelem jó oldalára – bennünket kicsit zavar, hogy a kommunisták is mindig ezt mondták –, mindenki álljon a világ és a történelem jó oldalára, és akkor a világ majd ennek engedelmeskedik, amely képesség egyébként korábban megvolt az amerikaiak oldalán, megszűnt. A világ nagy része demonstratíván nem áll oda: kínaiak, indiaiak, brazilok, Dél-Afrika, az arab világ, Afrika. Nagy része egész egyszerűen nem hajlandó ebben a háborúban részt venni, és nem is azért, mert szerintem nem ott van az igazság, ahol a nyugatiak állnak, hanem azért, mert számára a világ nemcsak ebből a háborúból áll, hanem megvannak a saját problémái, amelyekkel ő birkózik, és amelyeket meg akar oldani. Könnyen lehet, hogy ez a háború lesz az, amely demonstratíván véget vet annak a nyugati fölénynek, amely különböző eszközökkel képes volt egy-egy kiszemelt kérdésben világegységet létrehozni valakikkel szemben. Ez a korszak ér véget, ezt a politika bükkfanyelvén úgy mondják, hogy most egy multipoláris világrend kopogtat az ajtónkon.

S ha a háborúról beszélünk, akkor csak, hogy stílszerű legyek, egy fontos kérdés van: stógyélaty? Van az a probléma, hogy Magyarország

hadserege összemérve a többiekével nem tűnik méretesnek. Van az a probléma, hogy a magyar GDP összevetve, mondjuk, a nagy európai országok és az USA nemzeti össztermékével, szintén szerénynek mondható. Tehát lehet, hogy mi átlátjuk a helyzetet, remek megfontolásaink is vannak a háborúról, van tisztánlátásunk, stratégiai javaslatunk, de tudják, a háború kérdésében ez vajmi keveset számít, mert a háború erőjáték. Annak a szava dönt, aki erősebb. Azt az illúziót nem érdemes Magyarországnak dédelgetnie, hogy majd mi remek tanácsokkal képesek leszünk befolyásolni a háborús eseményeket és a Nyugat stratégiáját. Ennek ellenére minden vitában becsületbeli kérdésnek tartom, és morális kérdésnek is: meg kell próbálni elmondani az álláspontunkat, és megpróbáljuk rávenni a nyugatiakat, hogy üres győzelmi jelentések helyett dolgozzanak ki egy új stratégiát. Ha mind a négy kereke defektet kapott az autónak, akkor kereket kell cserélni, négyet. Új stratégiára van szükség, amelynek a középpontjában, a célkeresztjében nem a háború megnyerése, hanem a béketárgyalás és egy jó békeajánlat megfogalmazása kellene hogy szerepeljen. Azt kell mondanom, hogy az Európai Uniónak nem az a dolga most, hogy képes beszéddel éljek, hogy az oroszok vagy az ukránok oldalára álljon, hanem hogy Oroszország és Ukrajna közé álljon. Ez kellene hogy egy új stratégia lényege legyen.

Mi fog történni? Az oroszok régi nyelvet beszélnek. Tehát amikor hallgatjuk őket, akkor olyan, minthogyha a múlt hangjait hallanánk: a gesztusrendszer, a kategóriák, a szavak. Ha Lavrov urat hallgatom, olyan, mint amit harminc meg negyven éve hallhattunk, de az nem azt jelenti, hogy nincs értelme annak, amit mondanak. Annak értelme van, és érdemes is komolyan venni. Most például két napja azt mondta Oroszország hivatalos képviselője, hogy addig fognak előrenyomulni Ukrajnában, amíg olyan távolra nem kerül a front, ahonnan már az ukránok kezén lévő fegyverekkel nem lehet belőni Oroszország területére, vagyis minél modernebb fegyvereket szállít a NATO az ukránoknak, az oroszok annál távolabbra fogják kitolni a frontvonalat, mert ők egy katonanép, amely csak biztonságban gondolkodik, és csak az érdekli, hogy Ukrajna területéről ne érhesse őt katonai támadás. Úgyhogy

ebben a pillanatban amit csinálunk, az a háború meghosszabbítását segíti elő, ha akarjuk, ha nem. Ez pedig azt jelenti, és érdemes megbarátkoznunk azzal a gondolattal, hogy orosz–ukrán béketárgyalás nem lesz. Aki erre vár, hiába vár. Oroszország biztonsági garanciákat akar, ezért a háborút csak orosz–amerikai tárgyalások tudják lezárni. Amíg nem lesz orosz–amerikai tárgyalás, addig nem lesz béke sem. Felvethetnék, hogy de itt vagyunk mi, európaiak, de sajnos, Barátaim, azt kell mondanom, hogy mi, európaiak a dolgok befolyásolására eljátszottuk az esélyünket. Eljátszottuk 2014 után, amikor az első konfliktusból, a krími háborúban létrejött első minszki megállapodásból kihagytuk az amerikaiakat, és helyette német–francia garanciával egy minszki megállapodást értünk el, amit végre kellett volna hajtani. De sajnos mi, európaiak, illetve a bennünket képviselők, a németek és a franciák ezt nem tudták kikényszeríteni, ezért az oroszok nem is velünk akarnak most már tárgyalni, hanem azzal, aki ki is tudja kényszeríteni Ukrajnával szemben azt, amiről megállapodnak. Úgyhogy az a helyzet, hogy a II. világháború után ismét ott találja magát Európa, hogy a legfontosabb biztonsági kérdésben, annak eldöntésében nem neki lesz szava, hanem megint az amerikaiaknak és az oroszoknak.

Itt nyitnék egy megjegyzést, mert most lehet, ebből a nézőpontból lehet jól érzékelni, hogy micsoda veszélyt jelent az Európai Uniónak az a javaslata, hogy alakítsuk át a tagállamok külpolitikai döntéshozatali rendszerét és a mostani rendszert, amelyben minden külpolitikai döntést csak egyhangúan lehet meghozni, ezt úgy változtassuk meg, hogy egyszerű többséggel is lehessen közös európai külpolitikát csinálni. A magyar történelmi tapasztalatok szerint, ha egy országra rákényszerítenek egy külpolitikát, amit ő nem akar, még ha kétharmados aránnyal is kell azt megszavazni az unióban, azt egész egyszerűen imperializmusnak kell nevezni. Az az érv pedig, hogy másképp Európa nem tud világpolitikai tényezővé válni, ismét egy szemfényvesztés. Európa azért nem tud világpolitikai tényezővé válni, mert a saját háza táján, a saját hátsó udvaraiban sem tud rendet tartani. Itt a legjobb példa az orosz–ukrán háború. Ezt kéne megoldani, de tudok mondani más példákat is. Minszket ki kellett volna kényszeríteni. A horvátokat kicselezik

Boszniában. Bonyolult kérdés, csak szeretném, ha tudnák, hogy a horvátok, akik Boszniában élnek, és jog szerint megválaszthatnák a vezetőjüket, őket a bosnyákok kicselezik, és valójában a bosnyákok választják meg – kihasználva a választási törvény kiskapuit – a horvátokat. A horvátok felszólalnak ebben az ügyben minden tanácsülésen, mi, magyarok összes fegyverünkkel támogatjuk őket, de az unió ezt a problémát nem képes megoldani. Vagy itt van a saját határvédelem problémája. Nem világpolitikai tényezőnek kéne lenni. Az ambíciószintnek az is megfelelne, ha az unió a saját határait meg tudná védeni, de nem tudja, sőt szegény Salvinit, aki megpróbálta, bíróság elé viszik, és börtönbe akarják zárni. Vagy itt van a Balkán bővítése: Görögország uniós tag, Magyarország uniós tag, a kettő között ott egy nagy fekete lyuk, a Balkán. Amelyet be kéne emelnie az unióknak geopolitikai és gazdasági okokból egyaránt a saját világába, nem képes rá. Tehát Európának nem világpolitikai szerepre kell törekednie, hanem azt a szerény célt kéne kitűznie és megvalósítania, hogy a saját háza táján felmerülő külpolitikai kérdéseket képes legyen elrendezni.

Demográfia, migráció, gender, háború. Az ötödik nagy kihíváscsomag, amellyel szembenézünk, az energia és a gazdaság kérdése. Bonyolult kérdés. Ilyenkor az a legjobb, ha az ember visszamegy a kályhához, mint az elhibázott tánclépések után kell, és újrakezdi az egészet, mármint újrakezdi megérteni a helyzetet, és a legegyszerűbb kérdéseket teszi fel. A legegyszerűbb kérdés úgy hangzik: ki jár jól ezzel a háborúval? A válasz az, hogy az jár jól, akinek van saját energiaforrása. Jól járnak az oroszok, ott úgy kalkuláltunk, rosszul, hogy azt gondoltuk, hogyha nem vesszük meg az oroszoktól az energiaforrásaikat, akkor nekik kevesebb bevételük lesz, ami egy tévedés, mert a bevételt nemcsak az eladott mennyiség, hanem annak az ára határozza meg. És ma az a helyzet, hogy az oroszok kevesebb energiát adnak el, de sokkal több a bevételük. Tehát jól járnak az oroszok. Az Európai Unió importja Oroszországból ugyan csökkent 23 százalékkal, de a Gazprom bevételei kétszeresére nőttek ugyanezen idő alatt. Jól jártak a kínaiak. A kínaiak korábban ki voltak szolgáltatva az ara-

boknak az energiaforrás tekintetében, az összes energiaforrást a világnak abból a zónájából szereztek be. De most, hogy az oroszoktól mi nem veszünk, az orosz energiaforrásokat átereltük Kínába, úgyhogy Kína megszüntette az energiafüggőségét. És persze jól járnak a nagy amerikai cégek. Összegyűjtöttem ezt; az Exxonnak a profitja 2022-ben kétszeresére nőtt, a Chevroné négyszeresére nőtt, a ConocoPhillipsé pedig hatszorosára nőtt. Tudjuk, ki jár jól gazdaságilag. Ki jár rosszul? Rosszul jár az Európai Unió, mert az energiadeficitje, a kivitele és a behozatala, illetve azok értéke közötti különbség háromszorosára nőtt, és most 189 milliárd mínuszon áll.

Hogyan érint ez bennünket? A legfontosabb kérdés vagy kérdéskör, amit úgy nevezünk meg, hogy rezsicsökkentés. Mi a rezsicsökkentés jövője Magyarországon? Tegnap meghallgattam az RMDSZ főnökét, és megértettem, hogy hogyan csinálják ezt itt, Romániában, mármint hogy hogyan próbálnak segíteni az embereknek, hogy talpon tudjanak maradni ilyen energiaárak mellett is. Ugye, Magyarországon mi ezt másképpen csináljuk. Magyarországon még a 2010-es évek elején vezettünk be egy rendszert, ami véleményem szerint egy hatalmas politikai tett, és nagyon komoly társadalompolitikai eredmény. Ugyanis már látható volt 2010-ben is, hogy ahhoz képest, amennyi jövedelemmel rendelkeznek a családok, nagyon magas az energia ára, ha azt piaci alapon számítjuk ki, és ezért a megkeresett jövedelmük nagy részét elviszi a létfenntartási költség, vagyis a rezszi. Ezért bevezettünk egy rendszert, és függetlenül attól, hogy a piacon éppen mennyibe került az energia, egy beállított áron garantáltuk mindenkinek a gázt, a villanyt és a távfűtést is. És a piaci ár magasabb volt, mint a beállított rezsziár, a különbözetet a költségvetésből a kormány állta. Ez volt a magyar rendszer. Ez jól is működött tíz évig. A probléma most az, hogy a háború ezt a rendszert kibillentette, ugyanis háborús energiaárak vannak. A feladat az, hogy valahogyan megvédjük a rezsicsökkentést. Most úgy látom, hogy ez sikerülni is fog, abban a formában, hogy az átlagfogyasztásig továbbra is mindenkinél megmarad a korábbi ár. Romániában nem így van. Magyarországon mindenkinél az átlagfogyasztásig megmarad a korábban csökkentett ár, ha előlött fogyaszt, ott viszont már egy piaci árat kell

fizetni, aminek a mértékét a napokban közzé tettük. Ha ezt sikerül megtartanunk, és így megvédünk, azt szintén hatalmas politikai tettek és társadalompolitikai eredménynek könyvelhetjük el. Hogy legyen fogalmuk Önöknek a nagyságrendekről, mi változott meg? Ha a 2021-es évet nézem, akkor azt kell mondanom, hogy az az összeg, amit a magyar állam fizetett ki, mert a rezsicsökkentésnek a mértéke kisebb volt, mint a piaci ár: az 296 milliárd forint volt mindent összevéve. 2022-ben, ha a mostani árak maradnak az év végéig, akkor már nem 296 milliárd forintot kell kifizetnünk, hanem 2051 milliárdot, vagyis hétszeres összeget, amit nyilvánvalóan a magyar gazdaság egész egyszerűen így nem bír ki. Ezt kell megoldani. Ezért döntöttünk úgy, hogy az átlagfogyasztást megvédjük, afölött azonban piaci ár van, ezért van az, hogy a nem energetikai, minden típusú beruházást átütemeztünk. Ami nem indult meg, azt nem is indítjuk meg; ami megindult állami beruházás, azt befejezzük, mert torzón semmi nem maradhat. Itt, a határon túl is mindent befejezzük. Aminek a fönntartása pénzt igényel, azt otthon is, meg itt is garantálni fogjuk, de új beruházásokat nem tudunk megindítani, mert nem tudom garantálni sem itt, Önöknek, sem otthon, hogy amit megindítunk most, vajon be tudjuk-e egyáltalán fejezni. S ez felelőtlenség lenne, ezért várni kell.

S végül van még egy feladat: le kell jönni a gázzal, az áram sokkal kisebb terhet jelent Magyarországnak, mert van atomerőművünk, meg van szolárenergiánk is. Ha át tudjuk terelni a fogyasztást gázzal másra, mondjuk, áramra vagy biomasszára – így kell modernül hívni a fát –, akkor az a teher, amely bennünket nyomaszt, csökkeni fog. Ez a költségvetés mostani tervei mellett tartható, kivitelezhető feladat.

Következő gond, ami itt a gazdaság területén előttünk áll, a recesszió. Így kell elegánsan mondani, ha azt akarjuk jelezni, hogy a gazdaság teljesítménye a következő évben kisebb lesz, mint az előző évben volt. Egész Európát a recesszió réme gyötri. Magyarországon ez ráadásul kiegészül még azzal is, hogy mivel nekünk forintunk van, amikor a dollár-euró árfolyam megváltozik, vagyis a dollár erősödik, az automatikusan azonnal a forint gyengüléséhez vezet. S ha pont egy olyan korszakban vagyunk, amikor a dollár fo-

lyamatosan erősödik az euróval szemben, vagy legalábbis tartja azt a magas szintet, amit elért, ez automatikusan magával hozza a forint gyengülését. Plusz még itt van az a kérdés, hogy a következő évben kisebb lesz-e a gazdaság teljesítménye, mint az idei évben. S az elfogadott költségvetésben szereplő előrejelzés szerint ez nem így lesz, hanem nőni fogunk. A probléma az, hogy közben mindenhol Európában vagy legalábbis az európai országok nagy részében bizonyos, hogy visszaesés lesz, és ez politikai destabilizálást okoz majd. Ugye, a régi görögök azt mondták, hogy a világnak két állapota van: valamikor a világ rendezett, ezt úgy hívják, hogy kozmosz, és van, amikor rendezetlen, ezt úgy hívják, hogy káosz. S ma az európai gazdaság efelé tart. A dilemma, amivel nekünk, magyaroknak meg kell küzdenünk, s ehhez kell megtalálnunk a megfejtőkulcsot, úgy hangzik: van egy globális recesszió, lehetséges-e lokális kivétel? S a következő két évre azt tűztük ki célul, hogy Magyarország egy globális válság idején lokális kivétel legyen. Ambiciózus cél!

Ez azt is jelenti, hogy hiába szeretnénk a megnyert választás után egyben látni a négy évet, amely előttünk van, ez nem lehetséges, mert ez a négy kétszer két évből áll. Van az első két év: 2022 és 2024 között. 2024-ben van Amerikában elnökválasztás, és akkor jön el szerintem először igazán komolyan a béke lehetősége, és utána jön a 2024 és 2026 közötti két év. Különböző terv kell az első két évre, és különböző terv a másodikra. Sikerülhet-e lokális kivétellel tenni Magyarországot? Sikerülhet, a kulcsszó úgy hangzik, hogy kimaradunk. Tehát Magyarországnak akkor sikerül gazdasági értelemben megőrizni a sikereit, ha kimaradunk a háborúból, ha kimaradunk a migrációból, kimaradunk a genderbolondériából, kimaradunk a globális adóból – idő híján most hosszan erről nem beszélek, de ezt is ránk akarják kényszeríteni –, és ki kell maradnunk az európai általános recesszióból.

Jó hír, hogy 2010-ben ez sikerült. Jó hír, hogy 2020-ban is sikerült, a Covid-járvány idején. Minden válságból erősebben jöttünk ki, mint ahogy belemertünk. 2020-ban is az történt, hogy kanyarban előztünk, Görögországnak és Portugáliának az egy főre jutó gazdasági teljesítményét megelőztük válság idején. A baj az, hogy miköz-

ben kanyarban előzünk, kaptunk egy jópofa ónos esőt, és most itt kell valahogyan pályán tartani a járgányunkat.

Fontosnak tartom, hogy a siker érdekében, az új helyzethez igazodóan, különösen nemcsak politikai, hanem gazdasági értelemben is minden fontos szereplővel képesek legyünk új megállapodásokat kötni. Új megállapodást kell kötni az Európai Unióval. Ezek a pénzügyi tárgyalások zajlanak, meg fogunk egyezni. Most szépen, kézen fogva, együtt elmegyünk a falig, megállunk, egymás felé fordulunk, megöleljük egymást, megegyezünk. Egy új megállapodást kell kötni az oroszokkal. Új megállapodást kell kötnie Magyarországnak az oroszokkal, új megállapodást kell kötnie Magyarországnak a kínaiakkal, és aztán egy új megállapodást kell kötnie az Egyesült Államokkal is, a republikánusokkal könnyebb lehet, mint a mostani demokratákkal. S ha ezt sikerül megoldanunk, mindenkivel meg tudunk állapodni úgy, ahogy a nemzeti érdekeink megkívánják, akkor vissza tudunk kapaszkodni 2024-ben a régi növekedési és fejlődési pályára.

Végül azt kell mondanom, hogy közben itt az évszámokkal zsonglőrködve ne felejtjük el, hogy azért valójában 2030-ra gyúrunk. Most ugyan sok mindenről beszéltem, és most a magyar kormányzás leginkább a kínai artistákra emlékeztet, akik egyszerre húsz tényért pörgetnek, és egyiknek sem szabad leesnie. Körülbelül ez az a feladat, amit meg kell oldanunk, de közben nem szabad elveszíteni, hogy a tényérok pörgetésén túl a mi gondolkodásunkban a legfontosabb horizont, időhatár 2030 környéke. A mi elemzéseink szerint ekkorra fognak felhalmozódni és feszítőerőt jelentve megsokszorozódni a nyugati világ problémái. Lesz egy nagyon komoly válság az Egyesült Államokban. Ha már az előbb ajánlottam ezt a francia szerzőt, mindenkinek ajánlom a Friedman nevű amerikai elemzőnek a könyvét, magyarul is megjelent: a „Vihar a csönd előtt” címet viseli, és ő ütemezi nagyjából a különböző kihívásokat, amelyekkel az USA-nak meg kell kínlódnia, és amelyek a tetőpontjukat 2030 környékén fogják elérni. De valahogy ebben az idősávban jelentkezik majd az euró-zóna összes problémája is, aminek a lényege, hogy a Dél és az Észak fejlődési pályái eltérnek egymástól, a Dél el van adósodva, ezt az Északnak kell finan-

szírozni, de ez egy olyan feszültséget okoz, ami egy idő után, ha csak a déliek nem reformálják meg magukat északi módon, nem lesz fönntartható. Márpedig nem sok hajlandóságot mutatnak arra, hogy hirtelen kultúrát váltsanak, ezért a déli országok államadóssága a 120-150-180 százalékos magasságban van. És ekkor, 2030 környékén lesznek az unión belül új politikai erőviszonyok, mert a közép-európaiak, akikkel úgy bánnak, ahogy – ezt nem kell ecsetelnem –, mi, közép-európaiak ekkortájt leszünk nettó befizetők. Tehát eljön az a pillanat, amikor a gyorsabb, hozzájuk képest gyorsabb fejlődés miatt Magyarország összességében nem pénzt kap az uniótól, hanem oda be fog fizetni. Többet fizet be, mint amit kap. A csehek nagyon közel vannak már ehhez. Ha a lengyelek így fejlődnek, ahogy látjuk, hamarosan ők is ott lesznek 2030 környékén, és valahol ott leszünk mi is ekkortájt. Ez azt jelenti, hogy új erőviszonyok vannak: aki fizet, az rendeli a zenét. Ez meg fogja változtatni a mi viszonyunkat is, új helyzetet fog teremteni a mi számunkra is az Európai Unión belül. Vagyis, kedves Barátaim, ekkortájt, 2030 környékén kell csúcspontban lennünk. Akkor kell majd az erő. Diplomáciai, gazdasági, katonai és szellemi erő is.

És végül megfogadva Zsolt tanácsát, most már csak azokat a tényezőket sorolom föl, amelyek segítik Magyarországot abban, hogy lokális kivétellé tegyenek bennünket egy globális recesszió idején.

Az első, hogy nekünk még megvan a határvédelmünk.

A második, hogy családalapú a társadalmunk, ami egy komoly energiát és motivációt garantáló körülmény.

Éppen most csináljuk a nagy hadiipari fejlesztéseinket és a hadsereg fejlesztését.

Diverzifikáljuk az energiaforrásainkat. Zárójel: amit az unió akar, az nem diverzifikálás. A diverzifikálás azt jelenti, hogy nem vagy kiszolgáltatva, mert különböző helyekről szerezhetsz be energiát. Amit ők csinálnak, az szankció, aminek az a célja, hogy valahonnan ne szerezhess be. Ez egy egészen másik történet. Mi nem akarjuk, hogy Oroszországból ne szerezhessünk be, mi azt akarjuk megakadályozni, hogy csak onnan szerezhessünk be.

Ötödik esélyünk a technológiai váltás kihasználása. Ha elég gyorsak vagyunk, a technológiai váltásokon mindig nyerhetünk. Itt van például az elektromos autóknak a példája. Hatalmas akkumulátorberuházásokat csinálunk Magyarországon, és mi leszünk pillanatokon belül a világ harmadik legnagyobb, nem százalékban, abszolútértékben harmadik legnagyobb akkumulátorgyártója és az ötödik legnagyobb exportőre a világon. Vannak tehát ezek a rések, ahova be tudunk menni.

A külföldi tőkebeáramlás: ez a hatodik nagy esélyünk. Keletről, Nyugatról is jön a tőke. 2019-ben vagy talán 2020-ban már Dél-Korea hozta a legtöbb befektetést, a rákövetkező évben Kína, és ebben az évben ismét Korea, miközben a németek beruházásai is mennek tovább. Tegnap jelentették be az új Mercedes-gyár építését, az egymilliárd eurós beruházás. Tranzitország vagyunk, és tranzitgazdaság is akarunk maradni, ahol azt a megjegyzést kell tennem, hogy ha a világ blokkosodik, és kettévágják megint Keletre és Nyugatra, akkor mi nem egy találkozási hely leszünk, egy tranzitország, nem egy találkozási hely, átjáró, érintkezés, ami mind a Kelet, mind a Nyugat előnyeit ötvözi, hanem ha blokkosodás van, akkor mi valaminek a széle leszünk, a perifériája. És akkor nem egy virágzó Magyarországnak lesz, hanem egy Rejtő Jenő-féle poros, előretolt helyőrség lesz Magyarországból. Ezért minden blokkosodást nekünk elleneznünk kell. A tranzitország és tranzitgazdaság csak így hoz hasznot.

Következő, nyolcadik lehetőségünk a politikai stabilitás, hiszen kétharmadunk van, kétharmados kormányt nem lehet földönteni, nincsenek koalíciós vitáink, merthogy nincs koalíciónk. Sőt, az elmúlt időszakban, tán Önök erre kevésbé figyeltek, de levezényeltünk egy nemzedékváltást is a nemzeti oldalon. Most tegyük zárójelbe azt a körülményt, hogy a magam korabeliek Nyugaton ilyenkor kezdik el a politikai pályafutásukat. Ez Magyarországon másképp van, én már éppen ki-fele megyek. És gondoskodni kell arról, hogy az utánunk következő nemzedéknek is meglegyen a nemzetileg, érzelmileg ugyanúgy elkötelezett vezetése, mint amit mi adtunk Magyarországnak, ezért végrehajtottunk szép csöndben egy nemzedékváltást is, aminek a szimbóluma, hogy a

magamfajta, mindjárt hatvanas miniszterelnökkel szemben vagy mellett egy 44 esztendő, háromgyermekes családanya a köztársasági elnökünk. És ha ránéznek a kormányra, akkor a kormányban negyvenes éveiket, esetenként annak elejét taposó minisztereket látnak, akik húsz-harminc évig lesznek képesek vezetést biztosítani Magyarországnak számára. Persze a nemzedékváltás sosem könnyű, mert nem mindegy, hogy az újak kirúgnak-e a hámból, vagy húzzák a szekeret. Akik kirúgnak a hámból, azokat a cirkuszi mutatványos sátorban kell fölléptetni, akik meg húzzák a szekeret, azokat pedig be kell vonni a politikai döntéshozatalba.

A sikeres lokáliskivétel-stratégiának a kilencedik, esélyt adó pontja: a szellemi alapok. Mert Magyarországnak még megvan a nemzeti gondolata, megvan a nemzeti érzésvilága, megvan a kultúrája, egy komplett magyar világ leírására alkalmas nyelve.

S végül a tizedik dolog, ami esélyt ad a sikerre, én úgy hívom, hogy ambíció. Magyarországnak

van ambíciója. Magyarországnak közösségi, sőt nemzeti ambíciója van. Nemzeti, sőt európai ambíciója is van. Ezért nekünk a most következő nehéz időszakban, hogy megőrizzük a nemzeti ambícióinkat, együtt kell maradnunk. Együtt kell maradnia az anyaországnak, és együtt kell maradnia Erdélynek és a többi magyarok lakta területnek a Kárpát-medencében. És ez az ambíció, kedves Barátaim, ez fűt bennünket, ez hajt bennünket, ez a mi üzemanyagunk. Az a megfontolás, hogy mi mindig többet adunk a világnak, mint amit kaptunk, hogy mindig többet vettek el tőlünk, mint amit nekünk adtak, hogy nekünk rendezetlen számláink vannak, hogy mi jobbak, szorgalmasabbak és tehetségesebbek vagyunk annál, mint ahol most tartunk, és ahogy élünk, és az a tény, hogy a világ nekünk tartozik, és ezt a tartozást be akarjuk és be is fogjuk vészelni. Ez a legerősebb ambíciónk.

Köszönöm, hogy meghallgattak. Hajrá, Magyarország, hajrá, magyarok!

Család (La Bresse, Franciaország)

Embertani alapismeretekről és tabukról Orbán Viktor védelmében

„Az internacionalista baloldalnak van egy csele, egy ideológiai cselvetése, az az állítás, hogy Európában eleve kevert fajú népek élnek. Ez egy történelmi és szemantikai szemfényvesztés. Mert összekever különböző dolgokat. Ugyanis van az a világ, ahol az európai népek összekeverednek az Európán kívül érkezőkkel. Na, az kevert fajú világ. És vagyunk mi, ahol Európán belül élő népek keverednek össze egymással, mozognak, munkát vállalnak, meg átköltöznek. Ezért például a Kárpát-medencében mi nem vagyunk kevert fajúak, hanem egész egyszerűen a saját európai otthonában élő népeknek vagyunk a keveréke. És amikor szerencsés a csillagállítás és jó a széljárás, akkor ezek a népek ráadásul egy ilyen hungaro-pannon mártásban össze is olvadnak, egy sajátos, új európai kultúrát hozva létre. Ezért harcoltunk mindig. Egymással hajlandóak vagyunk keveredni, de nem akarunk kevert fajúvá válni [...]” Ezt, az Orbán Viktor tusványosi, 2022. július 23-án elhangzott beszédéből kiragadott részletet kapta fel a liberális sajtó és néhány mindenhez értő „szakember”. **Érdemes ezzel kapcsolatban részletesebben felfrissíteni az alapvető ismereteket az adott témában.**¹

Úgy tanítják, a modern Homo sapiensnek sikerült meghódítania gyönyörű kék bolygónkat, elindulva Afrikából, szép lassan szétszéledt a többi kontinensen, míg az eurázsiai neandervölgyi ember kihalt, mielőtt a modern ember odaérkezett volna. Tegyük fel azonban a kérdést, hogy valójában kicsoda az ember. Ezen a kérdésen már az ókori bölcsek is elmélkedtek. Platón úgy fogalmazott, hogy az ember tollazat nélküli kétlábú

élőlény. Diogenész egy megkopasztott tyúkkal azonban megcáfolta ezt az állítást. Míg később Blaise Pascal (1623–1662), az ismert francia filozófus, matematikus és fizikus ezt humán szempontból úgy erősítette meg, hogy az ember lábak nélkül is ember marad, míg a tyúkból tollak nélkül sem lesz ember. A későbbiek során is többen feltették a kérdést: Kicsoda az ember? Szerszámkészítő állat (Friedrich Engels) vagy háziasított főemlős (Benjamin Franklin)? A legelfogadhatóbb választ talán a híres francia filozófus, paleontológus, a kínai emberlelet (Sinanthropus pekinensis) jelentőségének egyik felismerője, **Pierre T. de Chardin** (1881–1955) adta, aki szerint az ember legfőbb jellemzője, hogy kultúrát alkotó lény, aki megalkotja a Földet körülvevő gondolkodó réteget, a nooszférát (az emberi tevékenység által megváltoztatott bioszféra). A **nooszféra** a geoszféra és a bioszféra után a Föld harmadik fejlődési fázisa. Minden következő fázis megváltoztatja az előzőt. A nooszféra az első gondolkodó lény születésekor jött létre, és maradandóan megnyilvánul a geoszférában és a bioszférában emberi beavatkozások formájában. A nooszférát főleg a Föld fizikai és gazdasági fejlődése reprezentálja. A nooszféra a Földet körülvevő ember által alkotott **„gondolkodó réteg”**, amely egységesíti a lélek szféráját.²

Amikor az antropológusok rendet akartak teremteni a meglehetősen áttekinthetetlen helyzetben, amely a különféle leletek fogalmi szerkezetében uralkodott, arra a nézetre jutottak, hogy jelenleg egy emberi faj létezik: a Homo sapiens sapiens. Elfogadott paradigma (gör. – bizonyításra vagy összehasonlításra alkalmazott példa, szemlélet): a Homo sapiens sapiens

¹ A kapcsolódó dolgozat tézisei eredetileg több változatban és különböző helyeken voltak publikálva, utoljára Jakutskban orosz nyelven: Чампаи О.: Смена парадигм в этнической антропологии. ВЕСТНИК АГИКИ 11 (20), 2020. Арктический Государственный Институт Культуры и Искусств. Стр. 43–48.

² Bővebben: Chardin, Teilhard de: Út az Ómega felé. Válogatás Teilhard de Chardin műveiből. Szent István Társulat, Budapest, 1980

mint a modern ember egy faja (one species of mankind) rendszertanilag a főemlősök rendjébe, a hominidák közé tartozik. Ugyanakkor a magyar nyelvben, főleg a hétköznapi használatban, a fajnak megmaradt az a tartalma is, amelyet ma a szigorúan vett tudomány fogalmi szerkezete „rassz”-nak vagy magyarosabban emberfajtnak nevez.

A rasszok³ kialakulása, ugyanúgy, mint minden más, bibliai magyarázatokkal kezdődik: Noé pedig, amikor ötszáz esztendő volt, nemzette Szemet, Kámot és Jáfetet (1 Mózes 5, 32). Ők hárman voltak Noé fiai, s ezekből terjedt el minden emberi nemzetség az egész földön (1 Mózes 9, 19). Noé és fiai, Szem (vagy Sém) ázsiai, Kám (vagy Hám) afrikai, Jáfet európai területeket népesítettek be. A tudomány, főleg az embertan szerint, a földrajzi tényezők (az éghajlati viszonyok, a tengerszint feletti magasság, a tenger közelsége, a flóra és fauna) hatására az egységes emberi faj ún. nagy rasszokra (fajtákra) osztódott. A földrajzi környezet szembevető változásokat okozott az embereken. Így aztán a mai modern tudományok is megkülönböztetnek európid, mongolid, negrid (és veddo- ausztrolid) nagy rasszt (németül „Hauptrassen”, franciául „grand-races”, az angol kifejezéssel már gond van, de erre a későbbiekben külön kitérünk). Már az a tény, hogy az évek során ezek a megnevezések változtak – európai, ázsiai, afrikai, később fehér, sárga és fekete –, arra enged következtetni, hogy bizonyos dolgokról nem szabad beszélni. Azonban a rasszok (emberfajták) objektíve léteznek, genetikailag elkülönülnek, ezekről beszélni, néven nevezni őket még nem rasszizmus! A rasszot vagy fajtát tehát olyan embercsoportként definiálhatnánk, amelyben a természet, a környezet hatására olyan külsőleges vonások és

génfrekvenciák egysége alakult ki, amellyel különbözik más csoportoktól, és a múltban viszonylag zárt földrajzi területen élt. Az emberfajták eltérő sajátosságokkal rendelkeznek, amelyek közül ki lehet emelni a külső, morfológiai (bőr, hajszín és testméret) és belső, fiziológiai (hőszabályozás, vércsoportok) sajátosságokat és genetikailag⁴ átörökíthető tulajdonságokat.

Kialakulásukhoz főleg ezek a folyamatok vezettek: földrajzi elszigetelődés (izoláció), a külső környezethez való alkalmazkodás (adaptáció) és nem utolsósorban a génállományban bekövetkezett változások (mutáció).

Az első markáns elkülönülésre utaló jegek a kései paleolitikumban jelennek meg. A tudomány mai állása szerint az emberiség három fő rasszra – európid, mongolid, negrid – tagolódása már akkor végbemehetett, amikor az embercsoportok kiáramlottak a magterületekről.⁵ A pleisztocén kor vége felé (Kr. e. 25 000 körül) a különböző népcsoportok az Antarktisz kivételével valamennyi földrészt birtokukba vették.⁶

Becslések szerint ezeknek az aránya napjainkban: fehér 45%, sárga 40%, fekete 11%, a többi pedig ennek a keveréke.

Ennek ellenére az emberiség rasszokra való felosztását még napjainkban is sokan, köztük ismert és elismert gondolkodók is, embertelen és tudománytalan ideológia megnyilvánulásának tekintik.

Vázzunk fel röviden az emberfajták közötti különbözőségekről néhány korszakalkotó elméletet, illetve mutassuk be képviselőiket.

Kezdetben az ismert svéd botanikus, Carl Linné (1707–1778) a *Systema naturae sive regna tria naturae* 1735-ös első kiadásában – az akkor ismert négy kontinensnek megfelelően – az emberi fajnak (*species*)⁷ négy variációját (euró-

³ A rassz szó az arab nyelvből ered, ahol fejet jelent. A francia „la race” (rassz) fogalmat a mai értelemben még 1684-ben François Bernier (1620–1688) kezdte használni.

⁴ 1819-ben Fesetics Imre használta először a szakirodalomban a „genetika” szót (több mint 80 évvel William Bateson, a szó „hivatalos” kitalálója előtt), és az öröklődés számos szabályszerűségét megfogalmazta *A természet genetikai törvényei* (*Die genetische Gesetze der Natur*) című művében.

⁵ A magterület kifejezés a tudományban evolúciós központot jelent, ami alatt nemcsak a növényekre és állatokra is vonatkozatható biológiai vagy genetikai fejlődéstörténet kiindulópontját értjük, hanem a kulturális fejlődését is, beleértve a földművelési módszerek használatát és a letelepedést.

⁶ Hagget, Peter: *Geográfia. Globális szintézis*. Typotex, Budapest, 2006, 143. o.

⁷ species [lat.] – faj [a nem alosztálya].

pai, afrikai, ázsiai, amerikai) különböztette meg. A könyv 1758-ban megjelent tizedik kiadásában, a felfedezőutak kapcsán közkeletűvé vált vélekedések nyomán, revideálta nézetét, és két újabb variációt vezetett be, a Homo sapiens ferust, vagyis a vadembert, valamint a hottentottákat és a patagóniaiakat magában foglaló Homo sapiens monstrosust. Ennek a morfológiai felfogásnak radikális alternatíváját a francia **Georges-Louis Leclerc de Buffon** (1707–1788) adta meg azáltal, hogy a species fogalmát kibővítette az időn és téren átívelő reprodukivitás mozzanatával, ami azt jelenti, hogy minden ember egyetlen fajra vezethető vissza, de földrajzilag rasszokra (emberfajtákra) tagolódik.

Itt jegyezzük meg, hogy még a német klaszszikus filozófia nagy alakja, **Immanuel Kant** (1724–1804) is állást foglalt az emberfajták tárgyában. Az 1775-ben tartott fizikai és geográfiai előadásainak keretében vetette fel az emberi rasszok különbözőségének problémáját. Buffon koncepciójával egybehangzóan fejtette ki, hogy mindegyik rassz ugyanahhoz az emberi fajhoz tartozik, mivel azok közös eredetre vezethetők vissza.

A francia **J. A. Gobineau** (1827–1911) az első, aki behatóan értekezik „az emberi fajok egyenlőtlenségéről”. Azonos címet viselő művében⁸ az emberiséget három rasszra osztotta – fehérre, sárgára és feketére –, de a külsőleges fizikai jegyeket megtoldotta pszichikaiakkal. Elméletében az az elv irányadó, hogy a természeti és társadalmi miliő átalakító hatása gyöngébb az emberfajta vele született tulajdonságainál. Véleménye szerint az emberfajták nem egyenértékűek sem a szomatikus jegyek (a fehér fajta és ezen belül a teutonok érik el a testi harmónia legmagasabb fokát), sem a pszichikai jegyek szerint. A fehér fajta szerint nagy energiával és intelligenciával bír, ezenkívül becsületérzékkel, bátorsággal és kiemelkedő hadművészettel, tehát olyan sajátosságokkal, amelyek a sárga fajta fölé emelik. A sárga fajta ugyan intelligens és törekvő, de megrögzött a hajlama az idealizmus iránt, és egészségtelen a fantáziája. Legkisebb értékű szerinte a fekete fajta, amelynek képviselői érzékiek, de egyúttal

lusták, nincs érzékük a szép és a művészet iránt, és teljesen képtelenek a szervezésre. Mi vezette Gobineau-t ennek a műnek a megírásához, nem tudhatjuk. Nyilvánvalóan ez csak az ő intellektuális törekvése volt, hogy az európai kultúrát és civilizációt más nemzetek szemében felemelővé tegye. Mert szerinte a fehér emberfajta gondolkodó energiával, intelligenciával rendelkezik, érzéke van a hasznos iránt, képes az akadályok tudatosítására és a leküzdésükhöz való eszközök megtalálására, nagyon fejlett a rend iránti érzéke, szereti az életet. A fehér fajta a többiektől a „becsület” fogalmában különbözik, ami szerinte a fekete és a sárga fajtánál ismeretlen.

Gobineau kortársa, **H. S. Chamberlain** (1855–1927), az Angliában született német filozófus a fajtisztaságot félti a keveredéstől, és a teuton faj felsőbbrendűségét hangoztatja. Valahol itt kezdődik az **első nagy paradigmaváltás**, amely az emberellenes faji diszkrimináció felé mutatott. Chamberlain főleg a fehér fajon belüli „fokozatokkal” foglalkozott. A görögöknek a költészet, a művészetek és filozófia iránti vonzalmát, a rómaiaknak a jog, az állam- és családszervezés iránti érzékét, a zsidóknak a vallásérzékét emelte ki, de a teutonokban (germánok, kelták és nyugati szlávok) vélte felfedezni a legmagasabb fokú civilizáció megteremtőit.⁹ Szerinte tehát az Európa kultúrkinccstárához való hozzájárulás az egyes nemzetek faji értékétől függött, és ez eltér egymástól.

Az ún. tudományos rasszizmus megalapozója **Francis Galton** (1822–1911) volt, aki elsőként kezdett tudományos módszereket alkalmazni az „alsóbb” rétegek alacsonyabbértékűségének bizonyítására. Ő a szerzője a **Hereditary Genius** (Öröklődő lángész) című munkának, és egyben megalapozója az eugen(et)ikának mint olyan társadalomfilozófiai irányzatnak, amely az ember öröklődő testi és szellemi tulajdonságainak javítása érdekében végzett beavatkozásokat hirdeti.

Az ugyancsak francia **Alfred Binet** (1857–1911) megalapozta az IQ-tesztek használatát, az eredményei segítségével szolgáltak ahhoz, hogy a pszichikailag eltérő gyerekeket megkülönböztessék a normálisaktól. Az USA-beli vizsgálatok a

⁸ A könyv címét magyarul így idézik, bár francia eredetiben a cím *Essai sur l'inégalité des races humaines*, angolul *An Essay on the Inequality of the Human Races*. Bár sokan hivatkoznak rá, nincs tudomásunk arról, hogy a mű magyar kiadásban megjelent volna.

⁹ Chamberlain, H. S.: Die Grundlagen des 19-ten Jahrhunderts (Erste Hälfte). München, 1942, 596–598. o.

négereknél kisebb értékeket mutattak ki, mint a fehéreknél. Ezt a tényt használták ki annak bizonyítására, hogy az ember pszichikumában léteznek rasszi különbségek.

A felsorakoztatott tudósok és áltudósok sora is bizonyítja, hogy ezek az elméletek a nyugati civilizációhoz köthetők. Innen indul ki a kolonizációnak nevezett agresszív térhódítás az egyes földrészek felé, aminek talán legkifejezőbb szimbóluma a britek által Shanghai Huangpu parkjának bejáratánál elhelyezett tiltó tábla: „Kutyáknak és kínaiaknak tilos a belépés!” – bár a brit történetírás ezt enyhíteni szeretné azzal, hogy nincsen közvetlen bizonyíték a kínaiakat a kutyákkal azonos szintre degradáló rendelkezésre.

Bár a mai elméletek szerint Közép-Európa országai, beleértve Magyarországot is, a nyugati civilizációhoz köthetők,¹⁰ ám hozzá kell tenni, hogy Európa nem egyöntetű kulturális és civilizációs egység. Mi több földrajzilag nem is lehet Európáról beszélni, hanem Eurázsia. Mind a múltban, mind manapság is több gondolkodó vallotta magáénak a nyugat-európai vagy kelet-európai kultúra és civilizáció vívmányait. Ehhez hozzá kell tenni, hogy a nagy Eurázsia masszív nyugati félszigetén létezik egy kb. ezer kilométeres sáv, amelyet két függőleges vonal választ el Kelettől, illetve Nyugattól. Az egyik vonal Königsberg (Kalinyingrád) környékéről indul, és a Dnyeszter-torkolat mélyén, Odesszánál éri el a Fekete-tengert – ez a vonal jelenti az említett sávnak a keleti szegélyét. A másikat – a nyugati szegélyt viszont a Stettin és az Adria északi csücskén levő Trieszt közötti vonal jelzi.¹¹ Ennek a sávnak a jellegét, természetét jól mutatja a német elnevezés: „Zwischeneuropa” – Köztes Európa. Az ide tartozó Magyar Királyságnak, de a mai kis államoknak és nemzeteknek is két nagy közös lidércnyomása: Németország és Oroszország (ez most is, az ukrán–orosz konfliktus esetében is megmutatkozik). Ugyanakkor tárgyunkkal kapcsolatban egyáltalán nem

elhanyagolható az a tény, hogy – az angolok és franciák hathatós segítségével a csehek, románok és szerbek által szétvert – Közép-Európa régi rendje összehasonlíthatatlanul türelmesebb és liberálisabb volt a szó pozitív értelmében, mint az övék. A Magyar Királyság nemzetiségeivel és etnikumaival szemben (amelyek sokszor fajtájukban is különböztek a magyaroktól) soha nem alkalmazott sem tömegmészárlásokat, sem akasztófákat, sem internálótáborokat és főleg nem gyarmatosítási-kolonizációs politikát.¹²

Az említett első paradigma volt az elméleti alapja a hitleri fajgyűlölet legdurvább gyakorlati megnyilvánulásainak. Azonban a hitlerizmus rassistika doktrínája inkább a demagóg jelszavak tárháza volt, átítatva olyan nézetekkel, amelyek közel voltak a miszticizmus határaihoz (pl. a „német nemzet nordikus lelkének” koncepciója, Himmler gondolatai a japánok „árjásításáról” stb.).

Ezzel párhuzamosan a 19. század elejétől létezett Európában és Amerikában az ún. természetes fajelmélet arról, hogy nyilvánvaló és természetes a fehérek és a nyugati keresztény kultúra felsőbbrendűsége. Ezt sokszor egyfajta „humán” hozzáállás is kísérte, olyan érveléssel, hogy a fehérek erkölcsi kötelessége javítani az „elmaradott fekete közösségek” életkörülményein és elfogadtatni velük az európai civilizáció vívmányait.

De már 1935-ben két angol biológus, **Julian Huxley** és **Alfred Haddon** közös könyvükben¹³ azt írta, hogy kívánatos lenne, hogy a „rassz” kifejezést, ha azt emberi csoportokra vonatkoztatjuk, teljesen száműzzék a tudomány szótárából.

A második világháború után, éppen Huxley javaslatára, aki az 1950-ben alakult UNESCO első elnöke lett, több tanácskozást hívtak össze. Ezekon megtárgyalták mindazt, amit az emberi rasszokról, a rasszok közötti különbségekről, a rasszok biológiai szemléletéről és a faji előítéletekről ma tudunk és követnünk kell. Az első nyilatkozatot 1950-ben Párizsban tették közzé. Megfogalmazásában jelentős részben társadalomtudósok vettek részt. A szöveg biológiai

¹⁰ Lásd: Huntigton, S. P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2002

¹¹ Padányi Viktor: Egyetlen menekvés. Gede Testvérek Bt., Budapest, 1995, 23. o.

¹² Bővebben: Padányi Viktor: A nagy tragédia. Szintézis. I. és II. rész. Gede Testvérek Bt., Budapest, 1995, 323. o.

¹³ Huxley, Julian S. – Haddon, Alfred C.: We Europeans. A Survey of Racial Problems. London, 1935, Jonathan Cape, 5. p.

tartalmi vonatkozásai pontatlanok voltak, ezért 1951-ben a második írás szerkesztésében már több antropológus és humángenetikus vett részt. Az ekkor megírt szöveg sem volt kifogástalan, így még kétszer módosították (1964, 1967).¹⁴

Ezeknek a nyilatkozatoknak a pontatlanságai, ferdítései és a szó szoros értelemben vett hazugságai eredményezték a *második paradigmaváltást*, amelyet mesterségesen ráerőszakoltak a tudományos társadalomra. Ennek lényege pedig olyan tudománytalan megegyezés, hogy nem fognak fajról és rasszokról beszélni.

Ez óriási paradigmaváltás volt a tudomány szakszerűségének rovására. A tudományban is megjelent a PC – azaz a „politikailag korrekt” beszéd fogalma. A faji (rasszi) egyenlőség új paradigmája a rasszok közti egyenlőséget hirdette – paradox módon azzal a tartalommal, hogy az emberfajta között nincs semmiféle különbség, azaz rasszok nem is léteznek. Az emberfajta mint külső vonásokkal rendelkező szomatikus csoportok (amelyeknek van saját mentalitásuk, viselkedésmódjuk és kultúrájuk) ki voltak tiltva az intellektuális és társadalmi eszmecserékből. Bár ez a szemléletmód is Nyugatról indult, azonban épp a Nyugat „fejlett” demokráciáiban mutatkozott a legtöbb és legnyíltabb rasszista megnyilvánulás. A XIX. századi Claus Gottfried Carl Hagenbeckhez köthető emberi „állatkertek”¹⁵ még működtek az 1958-ban Brüsszelben rendezett világkiállításon is, ahol egy belga-kongói falu teljes lakosságát, a gyerekeket is beleértve, mutogatták a látogatóknak, 1994-ben egy francia szafariparkban pedig egy egész elefántcsontparti falu lakói bukkantak fel mint kiállítási tárgyak.

Lényegében egyfajta pseudo-humanista paradigmáról van szó, amely azonban ma válságba került. Ezt gondolati és értékrendi szemszögből olyan fogalmakkal is jellemezhetjük, mint pl. a multikulturalizmus, a kultúrák egyenértéke és egyenjogúsága, genderelmélet, szexuális kisebbségek jogai stb.

Az embertanban és a hozzá kapcsolódó tudományágakban eluralkodott a káosz. Ugyanúgy, mint más területeken, itt is megjelentek a legkülönbébb izmusok: rasszi szkepticizmus (a rasszok nem léteznek), rasszi konstruktivizmus (rasszok léteznek, de nem biológiai típusként, hanem mint társadalmilag létrehozott identitások), rasszi populációs naturalizmus (a rasszok léteznek mint biológiai populációk, de nem képeznek semmiféle biológiailag determinált szociális-társadalmi jelentőséget).¹⁶

Mindehhez hozzá kell tenni, hogy az egyenlőség és egyenjogúság gondolata az egyetemes egyenlőség keresztény gondolatából ered, és a humanista filozófia hagyományából. A multikulturalizmus ideálja pedig, amely 1960–2010 között dominált, a Nyugat büntudatából eredt a kolonializmussal és népiirtásokkal kapcsolatban. Ez a humanista paradigma azonban fokozatosan megváltozott egy olyan kísérlet felé, amely az emberek jogegyenlőségét sokszor áltudományos módon próbálta bizonyítani. Az ún. „fajegyenlőség” már nyíltan tagadott mindenféle biológiai és antropológiai különbséget az embercsoportok között, bár ezek nyilvánvalók voltak.

Ezen ideológiai álláspont ellenére – paradox módon – széles körű stratégiák keletkeztek, amelyek segítségével hosszú éveken keresztül a forrásokat (pénzügyi és társadalmi vonatkozásúakat) a „faj” vagy az „eticitás” koncepciója szerint osztották el.

Térségünkben a zavart fokozta a tömérdek mennyiségű angol nyelvből lefordított tudományos irodalom, amelyben az emberi faj (human race) és az emberi fajta (human races) kifejezések azonosak. A **race** (faj) terminust az egyseges emberi fajra (**human race**) alkalmazzák, ugyanakkor az emberi fajta (rasszokra) is: **human races**. Emellett a legnagyobb tudományos és publicisztikai viták éppen a faj, a rassz (race) fogalma körül zajlottak és zajlanak. Egy példa a

¹⁴ Ezekről magyar nyelven bővebben: Kiszely István: A föld népei. Európa. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979, 11–14. o.

¹⁵ Budapesten is járt egy kisebb falunyí, mintegy kétszázötven bennszülött, akit egy egykori francia tengerész-tisztből lett lyoni ügynök hozott az 1896-os millenniumi ünnepekre. A Vasárnapi Ujság 1896. augusztus 30-án megjelent száma ír róluk *Egy darab Afrika Budapesten* című cikkében.

¹⁶ Mallon, Ron: 'Race': Normative, Not Metaphysical or Semantic. *Ethics*, 116 (3), The University of Chicago, 2006, 525–551. o.

sok közül: a szociológusképzés évek óta használt alaptankönyve nálunk és Nyugat-Európában is a brit szociológusnak, Anthony Giddensnek a több kiadásban megjelent Szociológiája. Ezt nemcsak a hivatásos szociológusok felkészítésére használják, hanem más, közélettel foglalkozó szakember, pl. újságíró felkészítésére is. Az ötödik angol nyelvű kiadásban¹⁷ a Race, Ethnicity and Migration fejezetben, Robert Milesra hivatkozva,¹⁸ megtaláljuk ezt a szöveget, amely a könyv második magyar kiadásában,¹⁹ a Faj, etnikum, migráció című fejezetben így jelenik meg:

By virtue of these facts, the scientific community has virtually abandoned the concept of race. Many social scientists concur, arguing that race is nothing more than an ideological construct whose use in academic circles only perpetuates the commonly held belief that it has a biological grounding.

Felvetődik tehát a kérdés: melyik fogalmat kell elvetnünk? A fajt vagy a rasszt? Vagy mind a kettőt? „**A »faj« vagy »fajta« a közösség vérségi egységét, tagjainak közös eredetét [...] fejezi ki.**”²⁰ Ha ezeket elvetjük, akkor nemcsak emberi jellegünket vetjük el, hanem származásunkat, eredetünket is! Vagy valójában ez a cél? Ha a tudományban mellőzzük a fajta (rassz) kifejezést, nem beszélhetünk embertípusokról (antropológiai típusokról) sem, hiszen ezek az egyes rasszokon belül (vagy ezek keveredéséből) jöttek létre, pedig ezek az etnikai antropológia tárgyköréhez tartoznak. Ez bennünket, magyarokat is lényegre törően érint. Hiszen csak ezeken keresztül tudjuk kutatni valódi eredetünket. A honfoglalás kori magyaroknál ezt konkrét adatokon mutatta be Bartucz Lajos, aki szerint a ma-

gyaroknál meglévő embertípusok: turanid és alföldi 25–30%, kelet-európai 20%, dinári 20%, alpi 15%, mongolid 4–5%, nordikus 4% stb.²¹ A mai Kárpát-medencei magyarságnál ugyanezt nagyon alapos felkészültséggel végezte el Henkey Gyula.²² Itt jelenik meg Orbán Viktor megfogalmazása a „*hungaro-pannon mártás*”-ról, de régebben ugyanerről beszélt Teleki Pál is, amikor a Kárpát-medence népeit *biogeográfiai egységként* értelmezte.

Paradox módon még a „faji egyenlőséget” biztosítani akaró jogalkotás is fokozta a nyelvhasználati zavart: az 1866-os brit *Civil Rights Act*

E tények alapján a tudósok gyakorlatilag teljesen elvetették a faj fogalmának használatát. Sok társadalomtudós egyetért abban, hogy a faj fogalma nem jelent többet ideológiai konstrukciónál, melynek tudományos körökben való használata csak tartósítja azt a közkeletű hiedelmet, hogy biológiai alapon nyugszik.

ugyanis kimondta, hogy minden polgár „**fajra vagy bőrszínre való tekintet nélkül**” egyenlő jogokkal rendelkezik, azaz hallgatólagosan elfogadva, hogy vannak különböző fajok. Ugyancsak problematikus a 2001-es brit népszámlálásnak az a gyakorlata, hogy bevezette a „kevert faj” (*mixed race*) fogalmat (és ez azután széles körben vált használatossá), ami nem szándékoltan, de ténylegesen azt jelenti, hogy ha vannak „kevert fajúak”, akkor létezniük kell tiszta fajúaknak is. A 2021-es brit népszámlálásnál használt fogalmi szerkezetben²³ nehéz kiigazodni. Ebben olyan kategóriák jelennek meg, mint a *fehéreknél* (*White British*): English, Welsh, Scottish, Northern, Irish stb.; a *keverékeknél* (*Mixed/Multiple Ethnic Groups*): White and Black Caribbean, White and Black African, White and Asian; az *ázsiaiaknál* (*Asian British*): Indian, Pakistani, Bangladeshi,

¹⁷ Giddens, Anthony: Sociology. Fifth Edition. Polity Press, Cambridge, 2006. 486. o.

¹⁸ Miles, Robert: Racism After 'race Relations'. London, Psychology Press, 1993

¹⁹ Giddens, Anthony: Szociológia. 2. kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 377. o.

²⁰ Hóman Bálint: Ösemberek – ősmagyarok. Kairosz Kiadó, Budapest, 2002, 57. o.

²¹ Bartucz Lajos: Magyar ember, típus, faj. In: Mi a magyar? Magyar Szemle Társaság. Budapest, 1939 (reprint Helikon Kft., 1992), 183. o.

²² Henkey Gyula: A magyar nép etnikai embertani képe. In: Magyar történelem. Tízezer év – ezer oldalról. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, Zürich–Budapest, 2002, 119–133. o.

²³ <https://www.worldlistmania.com/list-ethnic-groups-united-kingdom-population/>

Chinese; a feketénél (*Black British*): African, Caribbean. Nem jelenik meg ugyan a faj vagy rassz terminus, de ez csak egy álca, amely el akarja takarni az emberek közti nyilvánvaló etnikai különbségeket (beleértve a bőrszínt is), de ezzel inkább kidomborítja őket. A legszembetűnőbb pedig az, hogy a roma (cigány) vándorlók már meg sem jelennek, holott az előző népszámlálásnál még a fehérek közé sorolták őket, annak ellenére, hogy embertanilag az indid embertípushoz tartoznak.

Thomas Kuhn (1922–1996) amerikai tudományfilozófus ***A tudományos forradalmak szerkezete*** című könyvében²⁴ megfogalmazott elmélete szerint az új tények megmagyarázására a tudósok új hipotéziseket hoznak létre, míg végezetül új elmélet s ezzel új paradigma jön létre. Ehhez azonban az szükséges, hogy a tudományban forradalomra kerüljön sor, amikor szétesik a régi (uralkodó) paradigma, és új paradigma keletkezik. Ez az időszak előbb-utóbb be fog következni – elsősorban a tömeges migráció hatása alatt –, mivel tudományos körökben is elkezdődött bizonyos vita a saját identitásunkról, értékeinkről, a más kultúrákhoz való viszonyunkról, a más kinézetű népekről stb. Egyúttal 2010-ben Európában először vezető politikusok szájából elhangzottak olyan kijelentések, hogy a multikulturalizmus kudarcot vallott. Ez két-három évvel korábban a politikai főirányzatban nem jelenhetett volna meg. Olyan kijelentések, amelyek eddig társadalmilag nemkívánatosak voltak, és a nyilatkozót ténylegesen kiközösítették volna, egyszerre napvilágot láttak a világ (és közte Európa) politikusainak a részéről is. Ezek egyfajta lökést adtak a tudománynak is, amely felszabadult, és már nyíltan kezdi átértékelni a saját fogalmait.

Tekintettel a bevándorlók kulturális és antropológiai különbözőségére, akik problémát jelentenek Európa országai számára, nyilvánvaló, hogy a tudományos vitákban újrafogalmazódnak az emberfajták körüli kérdések is. Az átértékelés időszakába léptünk mind a multikulturalizmus, mind pedig az emberfajták kérdésében. Még nem vagyunk

teljesen képesek előre látni ennek a vitának az eredményét, azonban meg vagyunk győződve arról, hogy a demokrácia, az emberi egyenlőség és egyenjogúság elve nem lesz veszélyeztetve, és lényegében csak az ideológiailag szerkesztett szélsőségek helyreigazítására kerül sor, mint pl. a pozitív diszkrimináció vagy a multikulturális önámítás, mely szerint az eltérő kulturális környezetből bevándorlóknak nem kell elsajátítaniuk a befogadó országok értékrendjét. Így kell értelmezni az Orbán Viktor miniszterelnök tusványosi beszédében elhangzott gondolatokat is a „fajok keveredéséről”. Kijelentésével kapcsolatban a szélsőséges és agresszív ellenvélemények mellett a mérsékletes vélemények is csaknem tiltásként hangzanak el: „...negyven éve ilyen kifejezést nem használunk. Pont!”²⁵ Azután az elemző néhány mondat után hozzáteszi, hogy ez nem a fajok keveredéséről, hanem a kultúrák keveredéséről szól. Csak hát, amint a bevezető sorokban hangsúlyoztuk, a kultúrák hordozói azok az emberi lények, akik megalkották a Földet körülvevő gondolkodó réteget, a nooszférát. Ez a nooszféra pedig a földgolyó különböző részein nemcsak tárgyi kultúrájában, hanem értékrendjében, társadalmi normáiban, hagyományában, nyelvében és szokásaiban is nagyon különböző, ugyanúgy, mint ahogy különböznek az alkotóik és hordozóik! Így fennáll az a veszély, hogy a „fajok keveredése” következtében a sajátos, az egyedi, páratlan kultúrák is, amelyeknek megvan a saját szépségük, feloldódnak egy univerzális, szürke, zavaros kuszaságban, valójában kultúranélküliségben. Ekkor következik be az, amit a nagy Comenius a nemzet elfajzásának nevez, „amikor annyira nem törődik magával, hogy nem akarja, vagy nem tudja boldogságát felismerni és nem akarja vagy nem tudja őt más nemzet boldogsága vetélkedésre ösztönözni.”²⁶

Bár a tudománynak semlegesnek kell lennie, a tudós nem tudja magát elvonatkoztatni a tudományos eredményektől, ugyanakkor saját érték-

²⁴ Kuhn, Thomas Samuel: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Osiris, Budapest, 2002.

²⁵ Schiffer Andrással való beszélgetés a Hír TV Napi aktuális című műsorában 2022. 07. 20-án.

²⁶ Comenius, J. A.: *Gentis felicitas*. In: Csámpai Ottó: *Comenius újrafelfedezése*. Heraldika Kiadó, Budapest, 2020, 103. o.

rendszerétől sem. Bizonyos időszakokban, főleg akkor, amikor a tudományos fejlődés válságba kerül, amikor az új tények megmagyarázására új hipotéziseket kell létrehozni, a tudósoknak is nagyon egyértelműen kell kinyilvánítani, mivel tud azonosulni, és mit nem tud elfogadni. Egy igazi tudós, akinek humanista hozzáállása felől nem lehet kétely, Petr Piřha professzor, prágai katolikus pap ebben a paradigmaváltási szakaszban így nyilatkozik. Bár gondolatai egyfajta vallomásnak felelnek meg, ugyanakkor a tudós életfilozófiáját is kifejezik: „Vallom, hogy fehér ember vagyok, elismerem az emberfajták különbözősége-

gét, egyben minden ember méltóságát, de elutasítom, hogy megfeketedjek vagy megsárguljak, és megváltoztassam arányaimat és a szemem színét.” A kölcsönzött vallomás folytatása már e sorok írójának (aki ugyancsak élete nagy részét egyetemi katedrán töltötte) az eszmerendszerét takarja: „Európai vagyok, mert magyar vagyok. Magyar szülők gyermekeként születtem, magyar földön nőttem fel, s komolyan veszem nemzetem nyomorát és dicsőségét is. Büszke vagyok mind fajtámra, mind népem kultúrájára, ezért elutasítom, hogy feloldódjak a fogyasztói szemléletű multikultúra szellemtelen uniformitásában!”

Szent István (Munkács)

Angyalseregre várva

NÉGYSOROSOK

Ahogy az énekesmadarak teszik,
úgy rakja fészkrét benned a gondolat.
A lélek melegétől majd kikelnek,
fényleni napsugárban s csillagokban.

Amikor szelődülnek a hullámok,
és kisimulhat a tó égtükrös vize,
szeretném, ha velem történne csoda,
mennék a túlsó partra tárt karokkal...

A sátán fölött győzedelmeskedni?
Csak Isten tud. Hozzá fordulhatsz, költő,
könyörgő szép szavakkal, verseiddel;
add feléd nyújtott tenyerébe sorsodat.

Izzó szívek atomenergiája
éltetni képes az emberiséget.
Gyűjts picit lángot hát te is magadban,
fénye fent ragyog majd az örök égen.

Iszonyú végvonaglása a Földnek.
De halljad, ahogy felsírnak a csecsemők,
édesanyák melléhez kéretőzők;
jön-e értük felmentő angyalsereg?

Léleknek bort a dalos feledéshez,
úgy járja táncát szíved akaratára.
Mert ha bénultan várod az ébredést,
parázstáncba visznek patás ördögök.

Tudnátok-e országot építeni?
Válaszért ne is törjétek magatokat.
Ott van nagymama szekrényének tükre:
nézzetek bele, aztán induljatok!

Mozgóképtörédek

„Melléd ülnék, szegény Gyóni Géza...”
(Bata János)

„Össze tudod még rakni a Margit-szigetet?”
(Márai Sándor)

„Egy ujj ezt írja a párás ablaküvegre: FELEJTÉS.”
(Claude Mauriac)

Ott álltam édesanyám mellett, a református templom tövében, az I. világháborús szobornál, és hallgattuk Gergely Jani bácsit, aki mély átéléssel szavalta Gyóni Géza *Csak egy éjszakára* című versét.

Jani bácsi köztiszteletnek örvendő ember volt a faluban: dalárdagazda, később a népi együttes szervezője, örökös vőfély és rigmusköltő. Kis birtokán gazdálkodott (már ameddig tehetett), méhészkedett, volt néhány pászta szőlője a hegyen, éppen nagyapámé alatt. Tudott cipőt talpalni, edényt foltozni, biciklit, motorkerékpárt javítani, értett a fényképezéshez is, hosszú éveken át hűséges előfizetője volt az Élet és Tudománynak. A fronton szanitécként szolgált. Sérült bajtársait – ezt elismeréssel emlegették a háborút járt öregek – sebükre rakott vékony szalonnaszalagokkal mentette meg a fertőzéstől.

Alakja máig felejthetetlen, és hihetetlen látomásként él az emlékezetemben. Jani bácsi ugyanis 1956 októberében a Magyar Királyi Honvédség egyenruhájában lépett az összegyűlt és izgatott sokadalom elé! Hol rejtegette? Hogyan tudta megőrizni annyi ordas esztendőn át azt az uniformist? Amikor úgy érezte, hogy hívja a haza, elővette rejtekéből, felöltötte, kifényesítette a csizmáját, és szolgálatra jelentkezett.

Hallgatói nem csak a pártoskodókat, a vitézkedőket, a gerendatöréskor szálkakeresőket, a hitetleneket, az üzérkedőket akarták elküldeni, és nemcsak egy éjszakára, hanem örökre.

„Magyar katona kell nekünk, nem orosz!” – kiáltotta fölfakadó keserűséggel Döme Éva néni az ujjongó tömegből, amikor Jani bácsi lelépett az emlékmű lépcsőjéről.

Ötvenkettőben, egyik napról a másikra szállásuk és gyümölcsösük után elvették Éva néniéktől a házuk egy részét is, és ott rendezték be a postahivatalt. Férjét a dolgozó nép elleni lázítás vádjával (a tanú szerint leszólta a bolti kenyeret) több mint egy évre a márianosztrai börtönbe zárták.

Közben Pisti unokája szorgalmasan járt a népi együttes próbáira, és gyakorolta társaival együtt a lassú, az ugrós, a friss csárdás és a cinege lépéseit.

Egyik este a járási pártbizottság munkatársa látogatta meg az együttest, és kihirdette: kiváló kultúrmunkája jutalmául a csoport fölléphet a párt első titkárának 60. születésnapjára rendezendő ünnepi műsorban, szocializmust építő hazánk fővárosában, méghozzá az Operaházban! Kitörő lelkesedéssel fogadták a bejelentést a néptáncosok. (1951-ben az I. Országos Falusi Téli Kultúrversenyt országos bemutatóján már szerepelt Budapesten a vegyes kar és a citeraegyüttes, egy év múlva énekes-táncos műsorával újra eljutott az Erkel színházi díszbemutatóra.) Az Operaház azonban egészen más! „Ott táncolhatunk?!”, „Hát ez csodálatos!” „...hogya mi, ebből a kis faluból az Operaházba?” Pisti aludni sem bírt, izgatottan forgolódott ágyában szinte reggelig. Még másnap délelőtt is az Operaház járt a fejében, alig tudott figyelni Lujzi tanító nénire, türelmetlenül várta az utolsó óra utáni kicsengetést.

A konyhába belépve nem azt kérdezte Szülitől, mi az ebéd, hanem: Volt-e már a végrehajtó? A dédanya fölrezzent bóbiskolásából, és fölkelte kisszékéről. „Máma még nem” – mondta sóhajtván, és az asztalra tette a szerény ebédet. „Egyél, Pistikám!”

A végrehajtók addigra már a varrógépet is elvitték, a padlásról nem volt mit lesöpörni. Pisti édesanyja és nagyanyja néhány napja, amikor futótűzként elért hozzájuk is a riasztás: „végrehajtók érkeztek a faluba”, ráadtak Szülikére néhány színes bársonyszoknyát, röpikét, váll- és belinerkendőt (legalább azok megmaradjanak!), és beültették az udvar végében levő budiba.

A hatósági emberek akkor is megérkeztek, szokott alapossággal és kérlelhetetlenséggel elvégezték feladatukat. Hála istennek egyikükre sem jött rá a nagydolog ingere, így nem találkoztak az árnyékszékben a tájegység messze földön híres viseletében pompázó dédmamával.

Egyre közeledett a pesti indulás ideje. Pisti édesapja, aki akkor az állami gazdaság rakodómunkása volt, vacsora után odalépett a fia elé, és a szemébe nézett: „Kisfiam! Nagyapád Rákosi börtönében ül. Te nem mehetsz oda köszönteni őt” – mondta inkább kérlelve, mint parancsolva. Pisti kikullogott a konyhából.

Az utazás reggelén sajtó szível kísérte ki a nagy eseményre indulókat a vasútállomásra. Szomorúan nézte, ahogy a csoport tagjai zsidongva adogatják föl egymásnak a vagon ablakain át a szöttesabroszokba bugyolált színpadi viseletüket.

Aztán sippantott a gőzös, majd meglódlult a szerelvény. Pisti még hallotta, ahogy dőlt belőle az ének:

„Látod, babám, azt a tearózsát?
Nappal nyílik, este járok hozzád.
Este járok, mikor senki se lát...”

Az állomásfőnök föltekerte a sorompót, némán biccentett a fiúnak, és bement az irodájába. Amióta itt, a szolgálati helyén verték meg a rendőrök, alig lehetett szavát venni. Több egyenruhás szállta meg akkor az állomást. Kioldoztak néhány zsákot, beletúrtak, és nemsokára diadalmasan megállapították: „Bocsor Imre homokot kevert a búzába!”

Az állomásfőnök bizonygatni kezdte: „Eltársak! Azokban a zsákokban nem Bocsor Imre búzája van!”

„Ne okvetetlenkedjen az elvtárs, mert könnyen megjárja!” A vasutas – igaza tudatában – azonban nem tágitott: „Mondom, elvtársak... azok nem...”

Először a köpcös rendőr ütött, aztán a társai is nekiestek. Az állomásfőnök még örülhetett, hogy ennyivel megúszta, és nem vitték el.

Bocsor Imrét azonban elvitték – valamilyen pesti börtönbe. Másodszor (feketevágás miatt, mert kuláknak akkor már nem lehetett disznót vágni, ha egyáltalán volt még neki) egy Sztálinváros melletti rabgazdaságban lett kocsis. Szabadulása után Komlón, *kőművesek mellett* talált munkát, ő is építette a szocialista várost. Lánya vízhordó lett, felesége pedig főzött rájuk abban az ablaktalan felvonulási épületben, ahova elhelyezték őket.

Pisti szomorúan ballagott haza az állomásról a szokatlanul csöndes, üres faluba. Hatvan évvel később, amikor hozzáfogtam a hiányzó filmkockák összegyűjtéséhez, mert Gergely Jani bácsi mellől hiányzott a többi szereplő, tőle tudtam meg: nyolcadikos korában másik két osztálytársával ő vitte az iskola koszorúját a szoborhoz vonuló tanulók élén.

Azt is elmondta, hogy a gyűlés szónoka Szőke Pál (faluszerte Palkó) volt, a Nemzeti dalt pedig húga, Sárika szavalta.

Édesapjuk örökség révén kuláklísta került, negyvenkilenc őszén adótartozás miatt mindenkiket elárverezték. Az istállót is átvették a benne levő állatokkal együtt. Néhány hónap múlva a családfőt fegyverrejtegetés gyanújával letartóztatták, de két hét múltával a megyei bíróság szabadlábra helyezte. Házukat lefoglalta magának a Márciusi Ébredés termelőszövetkezeti csoport.

Ötvenegyben lett szocialista község a falu, népének nagy része a közös gazdálkodás útjára lépett. A begyűjtési tervet azonban nem tudta teljesíteni. A kulákok búzáját már a cséplőgéptől elvitték; a dolgozó parasztokat népnevelők figyelmeztették beadási kötelességükre. A végrehajtó bizottság kisgyűléseken győzködté őket a trágyakihordás és a tavaszi vetőmagtisztítás fontosságáról; harsogó hangszórón (a nép nyelvén *bömböldén*) tudatta velük, mikor kell elkezdeni a betakarítást. Slágerek szóltak a beszolgáltatási tájékoztatók és a békekölcsönjegyzésre buzdító közlemények szüneteiben.

Nagy Imre (időleges) hatalomra kerülése sem hozta meg a kívánt eredményeket. A végrehajtó bizottság elnöke gyakran kikelt magából: „Sem a tanácstagok, sem a vébé tagjai nem végeznek elfogadható munkát! Én kellettem, hogy intézkedjek!”

A közös gazdaságokban nem haladtak az őszi betakarítási, vetési munkálatok, ötvennégy

februárjára teljesen megállt az élet a téeszcsékben. A tagok tájára sem mentek a csoportnak.

A Szőke család Csepelen, a Királyerdő dűlőben húzta meg magát egy nyomorúságos viskóban. Az apát a Rákosi Mátyás Művekben kiképezték darusmesterré, így az uralkodó osztály tagja lett. Lánya iskolán kívüli *szabadidejét* sorban állással töltötte, hogy beszerezze a család számára az élelmet.

Pista fiát fölvtették a zenei gimnáziumba. „Szép hangja, jó hallása volt” – mondja majd testvére, Sárika 2021 telén szekszárdi házában tágas konyhájában kávézás közben. A zeneiskola igazgatója azonban a tanév kezdete után három hónappal levelet kapott tehetséges tanítványa szülőfalujából: kulágyerek nem méltó *olyan* képzésre. Pistát kirúgták.

Testvérbátyja, Palkó a gyönki református, majd a bonyhádi evangélikus középiskolában tanult, és a Budapesti Lónyay Utcai Református Gimnáziumban érettségizett. Azt „csak” ötvenháromban államosították. Sehova sem vették fel egyetemre. Segédmunkás lett Sztálinvárosban, katonaidéjének letöltése után Kővágószőlősen a leendő uránbánya tárnait építette. Ott érte a forradalom kitörése, bevásztották a munkástanácsba.

A leveretés után a biztosnak látszó letartóztatás elől decemberben Jugoszláviába disszidált. Szándékát csak öccsének, Pistának árulta el. Jugoszláviában őt is, akár a többi menekültet, letartóztatták, és a gerovói egykori katonai büntetőtáborba vitték. A tábor foglyait fegyveres őrség vigyázta.

Ötvenhét januárjában egy idegen nő járt Szőkééknél, akik nemrég költözhetek vissza saját otthonukba. „Üzenetet hoztam” – mondta Szőke Pálnénak, és átadott neki egy húszforintost. A gazdasszony értetlenül forgatta, majd kérdően hívatlan vendégére pillantott. „Nézze csak meg jobban!” Szőke Pálné alaposabban szemügyre vette a kék bankjegyet, akkor vette észre a szélén fia kézírását: *Jól vagyok*. A hírhozó egy bajai fiatalasszony volt, akinek a tizenkét éves fia is (egy „bajai srác”) a forradalom bukása után Jugoszláviába menekült. Az édesanya utána szökött, felkutatta, és hazahívta.

Másnap a Szőke családnál házkutatást tartottak, amit tervszerű, módszeres és idegőrlő zaklatások követtek. A további megpróbáltatások elől

a családfő elhagyta az ősi fészket, és az ország másik szélén, Kazincbarcikán újra darura szállt.

A gerovói menekülttáborba nemsokára szálingózni kezdtek a különböző nyugat-európai országok küldöttségei, hogy kiválogassák a disszidensek közül azokat, akiket befogadtak volna. Ifjú Szőke Pál Svájcba vagy Kanadába szeretett volna menni, de először a munkaerőt toborzó svéddek érkeztek. Palkó velük tartott. A svéd küldöttek Crikvenicán, a Hotel Prahában szállásolták el a kiválogatott személyeket. A fölerősítő kúra után vonattal, majd hajóval vitték őket az új hazájukba, ahova 1957. május elején érkeztek meg. Palkó Malmöben kezdett nyelvet tanulni, majd ötvenhét szeptemberében a Handelshögskolan vid Göteborg Universitet hallgatója lett. Abban az évben végzett, amikor Magyarországon a mezőgazdaságban is uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok, édesapja visszatért a Borsodi Vegyi Kombinátnál, és belépett a téeszbe, amelynek Új Március lett a neve. „Bátyám a Saab AB vállalatcsoportnál kezdett dolgozni – mondta Sárika 2021 telén –, az akkor és most is Svédország legnagyobb vállalata. Repülőgépeket, hadi gépjárműveket és számítógépeket gyárt. Palkó az utóbbihoz, a Data Saabhoz került. Hatvanötig ott dolgozott, akkor ösztöndíjjal Kaliforniába, az IBM-hez ment, és nagyon jól keresett. Felesége és a három gyerek is Los Angelesbe költözött. Hetvenötben visszatért a Saabhoz. Neje nem tartott vele, így elváltak.”

Szőke Pál a kilencvenes évek elején (gondolom, tetterősen és bizakodva) hazaköltözött Magyarországra. Vállalkozást szeretett volna indítani, de valahogy nem sikerült neki. Haláláig Szekszárdon élt, szülőfaluja temetőjében, a családi sírboltban nyugszik.

Pisti apja a forradalmi napok idején többedmagával összeszólalkozott a kocsmában a falu egyik ávósával, az a fegyverét felmutatva zárta le a vitát: „Az éjjel meglátogatlak benneteket!” Azon az éjszakán keveset aludt a család. Pisti el-elszenderült, majd fölriadt. Egyik ébredésekor még a lélegzete is elállt, amikor meglátta apja ágya mellett az odakészített fejszét. Virradatig már nem jött álom a szemére. A bejelentett látogató nem jelentkezett.

A magát, feleségét és lányát életveszélyben érző tanácselnök elrejtőzött a népharag elől.

(Bár Szőke Palkó a forradalom napjaiban kihirdette: „Itt nem fog vér folyni! Nem lesz bosszú!” Nem is lett.) Kitől kért és kapott menedéket a község addigi mindenható ura? A kisemmizett, megalázott osztályellenségtől. Szőkék pincéjében bújt el a családjával, majd az első adandó alkalommal sértetlenül távoztak a faluból.

Az első T-34-est a kultúrház szoba-konyhás szolgálati lakásának ablakából láttam. Ott éltünk akkor nagyanyámmal együtt. Édesanyám a községi tanács hivatalsegédje volt, amellel takarította a művelődési otthon helyiségeit: ott tartották a bálakat, a lakodalmakat, ott gyakorolt a népi együttes, hetente háromszor mozi is működött a nagyteremben, zárszámadásra oda gyűjtötték össze az agrárproletárrá lefokozott parasztokat, néha egy-egy vándorcirkusz is odavetődött.

Vasárnap délutánonként a fedett, bitumenes borítású kuglipálya is benépesült. Zalavári Márton bácsi, a pékmester (úgy hallottam, Fiuméből kerültek a faluba) mindig az évszaknak megfelelő ünneplő öltönyben versenyzett. Figyelme hosszas összpontosítása után gurította el a fekete tömör gumigolyót, amelyet nemcsak szemmel követett, hanem lábának utánozhatatlan, mágikus mozdulataival is igyekezett befolyásolni pályáját.

Apám a cseretelepen dolgozott; a falubeliek búzáját váltotta át a bátaszéki malomban őrölt lisztre, korpára. És: Dóczy Pityu zenekarának frontembere, harmonikás énekese volt. Vidéki lakodalmakból hazatérve hajnalban a konyhánkban osztották szét a gázsít a banda tagjai; olyankor édes volt ébredésem, mert előkerült a harmonikatokból egy-két szelet, néha egy egész torta is!

A lánctalpas harci jármű alig húsz méterre dübörgött, nyikorgott előttem. A konyhaablak alatti sezlonon térdelve mintha egy újabb *harcos* filmet láttam volna! A tank tornyából hurkás védősisakjával a fején szemlélte a Vörös Hadsereg harcosa a *néma tartományt*.

Emlékezetem filmjében újabb páncélosok gördülnek át a falun, Robival pedig futunk utánuk az Eperfás úton. A Cigánygödör után, a foci pályánál aztán otthagynak bennünket, mennek tovább a Figler-szállás és Alsónyék felé, fölszeletelve a keményre taposott dűlőút felszínét. Sok-sok évvel később gondolkodtam el rajta: el is taposhattak

volna bennünket. Nem volt semmi gyanús tárgy a kezünkben, nyugtatgattam magam. A Molotov-koktélról akkor még nem hallottunk, csupán a mozivászonról legördülő és valóságossá váló, félelmetes háborús film szereplőit csodáltuk.

Pajtásomnak nem Robi volt az igazi neve, valamelyik nagyobb fiú ragasztotta rá, talán Róbert Gidáról. Utcabeliek és osztálytársak voltunk, de ő ötödik után kimaradt az iskolából. Édesapja Kanadába disszidált; „talán magas ember volt”. Ennyi emléke maradt róla a fiának.

Édesanyja napszámba járt, és házaknál takarított, mosott; faluhelyen akkor még ismeretlen volt a mosógép.

Ha Robi mostohája berúgott (ami gyakran előfordult), gorombáskodott az anyjával, Robi féltestvéreivel és vele is. Barátom úgy érezte, menekülnie kell otthonról. Csavarogni kezdett, csövesekhez csapódott; lejmolt ő is, alkalmi társaival félig kész épületekben, pályaudvarokon vagy éppen a határban aludt. Csajozott, zenét hallgatott (*Baby come back...*), ha tehetett, Jaffát ivott, mert úgy tudta, hogy *egy igazi hippi* nem szereti a szeszes italokat. Megnövesztette a haját, ami a múlt század hatvanas éveinek közepén még hatóságilag üldözendőnek számított. Egy kiadós verekedés utáni igazoltatásnál kiderült: ő is közveszélyes munkakerülő. A rendőrségen levágták a haját, és harminc napot mértek ki rá. A katonaság után rakodómunkás lett a téészenben, majd egy szezon idejére a közeli kendergyárban áztató. Munkásszálláson lakott, hajnali háromkor kelt. Megnősült, de csavargott tovább, mert szerette a szabad életet; néha hónapokra lelépett, aztán lelépett a felesége is.

Újra megnősült, a pedagógusházban (ami *azelőtt* egy kuláknak nevezett gazdáé volt) adott nekik lakást a tanács. Amikor megszüntették a faluban az iskolát, feleslegessé váltak a tanárok is. Robi hatvanévesen, betegen és magányosan halt meg.

Szőke Pista belépett a téészenbe, a katonaságnál megszerezte a jogosítványt. A kalocsai laktanyában találkozott november 4-e után a Vörös Hadsereg katonáival. A honvédek hosszú percekig farkasszemet néztek velük, aztán a szovjet harcosok lefegyverezték és hazaküldték őket. Teherautó-sofőr lett, később mezőgazdasági technikumot végzett; fiatalokora óta gazdál-

kodni szeretett volna, de a rendszerváltozásnak, gatyaváltásnak... stb. nevezett események előtt meghalt. A hatvanas években a járási bajnokságban küzdő focicsapat játékos-edzője volt; Borszik posztján jobbnál jobb átadásokkal dobta támadásba a csatárokat. Kölyökkoromban minden hazai mérkőzésüket megnéztem, közben megcsodáltam Pista bődületes erejű szabadrúgásait; arról ábrándoztam, hogy majd ünnepezt profiként én is kifutok a San Siro vagy a Maracanã zöld gyepére. (Nem jutottam el még a nézőterükre sem, a megye bében akasztottam szögre csukáimat.)

A teherautó a Liliom utcából fordult ki ötvenhét tavaszán a falut átszelő országútra. Gergely Jani bácsi összekötözött kézzel (megbilincselve?) ült a platón, láttam (földszinti árbóckosaramból, a konyhaablakból), ahogy kanyarodás közben magatehetetlenül eldőlt.

Szőke Sáríkában évtizedek múltán is megmaradt a kép: az iskolából hazafelé menve látta a tanácsház előtt álló autót. „Már többen ültek rajta, Asztalos Sándort éppen akkor szállították föl rá.”

Sándor bácsi tizennyolc évesen árván maradt, hiába akart továbbtanulni, gazdálkodnia kellett. Harcolt a második világháborúban, elszervezte a hadifogságot is, hazatérte után dolgozott tovább. Egyik nagynénjétől ötven holdat jussolt ugyan, de arról lemondott, mert nem akart kulák lenni, majd részt vett az Új Barázda termelőszövetkezet megalakításában.

Ötvenhat forradalmas napján a népgyűlés közfelkiáltással tanácselnökké emelte a szobornál. Talán ez lehetett a bűne. Egy belügyminisztériumi barát közbenjárására azonban két hét után hazaengedték. Folytatta a gazdálkodást, egészen a téeszbe való „beléptetéséig”. Negyvenhat esztendősen, fiatalabb lányával, Sárikával egy időben szerezte meg az érettségi bizonyítványt. A hatvanas évek elején még téeszelnöknek is megválasztották. 1966-ig töltötte be azt a hivatal, akkor leváltották. (Nem a népfelség elve alapján: a Párt, az egyke! egyik tagját rakta a helyére.)

Két, szekszárdi munkahelyéről hazatérő fiatalembert, Heinrichet és Gézát a vasútállomáson várták a nyomozók. (Ők is szállítottak a falu népe által összegyűjtött élelmet a pestieknek.) Géza menyasszonya rejtélyes helyről üzenetet kapott: a fiúk ne szálljanak le a vonatról! Senki sem tudja

ma már, hogyan tudták értesíteni őket a rájuk leselkedő veszélyről; továbbbroggtak a munkásvonattal Bátaszék felé, néhány nap múlva azonban őket is begyűjtötték.

Szőke Sárikát már engedték továbbtanulni, a pécsi jogi egyetemre járt, amikor megszólította az utcán egy, első pillantásra ismeretlen, Sztálinbajuszú, középmagas férfi: „Nem maga a Szőke Sári?” „De.” Akkor ismerte fel az egyetemista lány a rettegett, majd rettegő tanácselnököt. A beszélgetés ezzel be is fejeződött, a férfi elköszönt.

Sáríka nem fejezte be a jogi tanulmányait, hanem követte testvérét a szabad világba. Biokémikus professzorként a göteborgi és a stockholmi egyetemen tanított. Férje halála után ő is hazatért.

Pisti állatorvos szeretett volna lenni, de a felvételin nem tudta összegyűjteni a szükséges pontszámot. Felesége falujában tanított, aztán népművelési felügyelő lett a járási székhelyen, majd az új művelődési központ igazgatója. Kulturális főtanácsadóként vonult nyugalomba a családja új lakhelyén, a fővároshoz közeli, gyorsan fejlődő kisvárosban.

Édesapja is előrébb lépett: a rakodást befejezve traktoros lett; hatvannégyben felkérték a falubeliek, legyen a téesz elnöke. „Ez – vélekedett hosszú évek távolából visszatekintve a fia – elégtétel lett volna a családnak, de apám nemet mondott. Szívesen lett azonban a gépállomási traktorosok brigádvezetője.” Negyvenhárom éves korában elvitte a rák, három árvát hagyott hátra. Közülük Pista a legidősebb.

Apámat sokáig hiába kerestem a szobor körüli lassú októberi forgatagban, aztán földerengett egy régi családi beszélgetés részlete: „Apád egyik barátja unszolására kérte fölvetését a pártba” – hallom édesanyám hangját.

Az újonnan a faluba helyezett konszolidációs tanácselnök az *elbeszélgetés* vége felé apámnak szögezte: „Hát akkor arra feleljen még: nem koszorúzott maga is *akkor* a szobornál?”

Látni vélem, ahogy a tagjelölt, mint valamilyen csínyet elkövető vásott gyerek, lehajtja a fejét, beismerve: lelepleződött.

Ezzel a kihallgatás véget ért, apám végleg kívül maradt, én pedig örülök, hogy megtaláltam őt.

Léna élni akar

5.

Azt mondják, mindig csak alszol. Irigyek, mert mersz aludni. Mersz a jelenben élni. Ha a baj csak fenyeget, derűd marad, nyugodt vagy, mint a sziklák. Hörög a tenger, marja a szél a vizet, nagyra nőtt habszirmokat dobál a ziháló éjszakában, s te fejed alatt puha párnával tán még álmodsz is. Kisimult arccal pihensz, boldog szerelmes, miközben vadul csahol a vizenyős, hideg halál.

Halál markában hagyna minket? Nem hallja? Nem érzi? Bárkánkban vészharang dübörög, gyónásnyi időnk sincs, hajnalra vízen lebegő testek raja riasztja a népet. Zsong bennünk a páni félelem, riadtan rebbenünk, megannyi űzött nyúl, a szárazföld oly messze van. Asszonyaink meleg öle lesz-e még hazánk? Árulunk-e még a piacon friss halat? Nyakunkba fröccsen a tudat, hogy nincs tovább. Ő meg csak alszik, a hánykolódó hajó neki bölcső ringása.

6.

Bölcső ringása, anyám éneke, apám világa, napfény országa... madár dalol, gerle dúdol, angyal hajol, felhő simul... végtelen életem, szerelmes keresztem, hangtalan hullámok, elhaló hangok... álmomban értenek, szavaim elhiszik, szívesen követnek, békében élhetnek...

Békében élhetnek, de nincs rá idejük. Aggályaik körül nyüzsögnek, és magukat kötéllel kötik riadalmukhoz. Elcsitul a jégverés, vagy az ember feje lesz tőle keményebb, ha rögvést az ő lábához kuporodik. A pánikban nincs idő, csak káosz, rendetlenül rezeg a világegyetem. A bizalomban sincs idő, a kozmosz minden hangjegye saját helyén ül.

Helyén ül, keltsük fel! Ébredj, elveszünk! Vizes teknő lett a hajónk. Most már együtt halunk. Tudd legalább te is. Jahve tajtékzik, haragja elpusztít, szólj már valamit!

Csend legyen! Sok a szó. Nem dagályos mondatokat kérek, csak hitet. Csak annyit, amennyi a lábamhoz fér. Látjátok? Csend lett.

Sámán (Püspökhatvan)

Naplójegyzetek XVIII.

„Hallgasd, amit énekelek” – Dsida Jenő 115

Korunk jellemzője, hogy futunk az újdonságok után, a legújabb divat, a legújabb felfedezések, a legújabb katasztrófák bűvöletében élünk. Közben pedig elrohanunk a tegnapi felhalmozott értékek mellett, elfeledünk emlékezni azokra, akik ezeket az értékeket megalkották, és ránk hagyták. Pedig nagy erőt, bátorítást tud adni egy-egy korábbi neves alkotó vagy történelmi személyiség életének tanúságtétele: segíti saját korunk, saját sorsunk rejtvényeinek megértését és megfejtését.

Így vagyunk ezzel, amikor a 115 éve, 1907. május 17-én született és 1938 júniusában, fájdalmasan fiatalon elhunyt jeles erdélyi magyar költő, Dsida Jenő lírájának remekeivel szembesülünk. A szocializmus korában több évtizeden át még a nevét sem volt szabad kiejteni a magyar irodalom hivatalos hangadói előtt, munkásságáról a tudományos publikációkban és az oktatásban említést sem tettek. Mára azonban életműve elismertté vált a magyar költészet szerelmesei körében, ha megkésve is, de elnyerte méltó helyét a 20. századi magyar líra aranykönyvében, bizonyítva, hogy a jó kéziratok és a jó könyvek nem égnek el.

Dsida Jenő rövid életének három évtizede a magyar történelem egyik legkeservesebb korszakához kötődik. Beleszületett ugyan a régi, szép békeidők utolsó esztendeibe, de mindössze hétéves volt az első világháború kitörésekor, amikor édesapját az orosz frontra vezényelték, ahol hamarosan fogságba esett. A magára maradt édesanya két kicsi fiával a kárpátaljai Beregszászra, édesapjához költözött. Amikor 1918-ban a hadifogságból hazaérkezett az apa, Dsida Aladár, a család visszatért a költő szülővárosába, Szatmárnémetibe. De hamarosan véget ért a világháború, amelynek egyik nagy vesztese az Osztrák–Magyar Monarchia lett, és bekövetkezett a történelmi Magyarország szétdarabolása, Erdély Romániához csatolása is.

Ismert, hogy – József Attilához hasonlóan – Dsida Jenő is korán érő tehetség volt, első írásai már 1922-ben megjelentek Benedek Elek gyereklapjában, a Cimborában. Versei miatt már gimnazistaként is súlyos összeütközésbe került a román hatóságokkal. Ehhez hasonló esetek később is előfordultak nemcsak vele, de kortársai legtöbbszörrel is, hiszen olyan viszonyok között éltek, amikor például – egy levelének tanúsága szerint – volt, hogy petíciót kellett benyújtaniuk a hatóságoknak, hogy írásaikban az „Erdély” elnevezést használhassák, ne kelljen Ardealt írniuk, ahogy egy rendeletben megparancsolták. Dsida szerepet vállalt a nemzetiségi irodalom mozgalmaiban: tagja volt a helikoni íróközösségnek, a Kemény Zsigmond Társaságnak, a PEN Club romániai magyar tagozatának, titkára az Erdélyi Katolikus Akadémiának, valamint az Erdélyi Szépmíves Céh lektoraként is dolgozott. Meghívták a híres marosvécsi írótalálkozókra is, amelyeket báró Kemény János kastélyában tartottak.

Bár rövid életében csak két verseskötete jelent meg, legfontosabb hagyatéka lírai életműve, mely mélyen gyökerező katolikus hitéről és a szülőföld szeretetéről tanúskodik. A korábban leginkább tiltott, ma legismertebb és legfájdalmasabb költeményében, a *Psalmus Hungaricus*ban népe krónikásaként szólal meg, aki verse köré gyűjti az egész magyarságot, hogy együtt énekeljék az összetartozás zsoltárját, amelyet Dsida Jenő testamentumának is tekinthetünk:

„Elindulok, mint egykor Csoma Sándor,
 hogy felkutassak minden magyart.
 Székelyek, ott a bércek szikla-mellén,
 üljetek mellém!
 Magyarok ott a Tisza partján,
 magyarok ott a Duna partján,
 magyarok ott a tót hegyek közt
 s a bácskai szőlőhegyek közt,

üljetek mellém.
 Magyarok Afrikában, Ázsiában,
 Párisban, vagy Amerikában,
 üljetek mellém!
 Ülj ide, gyűlj ide, népem
 s hallgasd, amint énekelek,
 amint a hárfa húrjait,
 feszült idegem húrjait
 jajgatva tépem,
 ó, népem, árva népem! -
 - dalolj velem...”

Jókai Anna emlékezete

2022. június 5-én múlt öt éve, hogy elhunyt Jókai Anna, a 20. és 21. századi magyar próza-irodalom jelentős alkotója. Az évforduló alkalmából a Nemzeti Örökség Intézete emléktáblát avatott a Fiumei Úti Nemzeti Sírkert központi épületének falán a Nemzet Művésze címet viselő, kétszeres Kossuth-díjas, Prima Primissima díjas és számos magas állami kitüntetéssel elismert író emlékére, akinek mostantól a nevét viseli a sírkert bejáratánál található tér. Móczár Gábor, a Nemzeti Örökség Intézetének főigazgatója emlékbeszédében elmondta, hogy Jókai Anna kiemelkedő írói munkássága mellett a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság első elnökeként milyen jelentős szerepet játszott emlékezetpolitikánk megfogalmazásában. Felsorolta azokat az eredményeket, amelyeket a bizottság Jókai Anna elnökségének hat éve alatt ért el. Sok egyéb fontos esemény mellett ebben az időben avatták fel a nemzeti sírkertben a mártírsorsú magyar miniszterelnök, Bethlen István síremlékét, József Attila méltó sírhelyét, valamint megújult Deák Ferenc mauzóleuma is.

Dr. Szakály Sándor, a Kegyeleti Bizottság elnökhelyettese kiemelte, hogy Jókai Anna azért dolgozott, hogy mindenki, aki ehhez a nemzethez tartozott, és maradandót alkotott, megmaradjon az emlékezetünkben. „...mindig azért küzdött, és következetesen küzdött, hogy mindaz, ami a múltunkban lényeges és fontos volt, az valamilyen módon meg legyen örökítve. Jókai Anna számára fontos volt a hazaszeretet, a magyarság, a hit és az erkölcs.”

A megemlékezés a Magyar szentek templomában folytatódott, ahol Mohos Gábor kinevezett püspök, az Esztergom–Budapesti Főegyházmegye segédpüspöke szentmisét mutatott be az író tiszteletére. A résztvevők a templom kriptájában meglátogathatták Jókai Anna hamvainak végső nyughelyét is.

Majd a templom közösségi termében Császár Angéla Jászai Mari-díjas kiváló művésznak és Takács Bence előadóművésznak, a Magyar Művészeti Akadémia ösztöndíjasának közreműködésével, Molnár Adrienn szerkesztésében a Bánffy György Kulturális Szalon Jókai Anna-estjét hallgathatta meg az érdeklődő közönség. Egy videóbejátszás felidézte magát az író is, aki a Polgárok Háza 10. évfordulóján mondott ünnepi beszédében már azokat a kérdéseket feszegette, amelyek idő múltával mind aktuálisabbak lettek számunkra. Nevezetesen, hogy a haladónak mondott, divatos ideológiák mentén Európa megtagadja a keresztény értékeket, elveti a társadalom szilárd erkölcsi alapjait, és a hangzatos szlogenek mögött mindent a nyers gazdasági érdekek és a kíméletlen nagyhatalmi politika dönt el.

Az *Átvilágítás* című önéletrajzi regényéből és más műveiből idézett részletek is mind Jókai Anna eleven szelleméről, szeretetteljes humoráról és a jövőre nyitott éleslátásáról tanúskodtak, miközben gyönyörködtették és szórakoztatták a hálás közönséget.

Az est utáni beszélgetések egyik központi témája az volt, hogy a magyar szellemi élet miért dobta oda a feledésnek Jókai Anna életművét és emlékezetét. Miért csak a kiadója raktárában sorakoznak, miért nem található meg a könyvesboltokban annak az írónak a könyvei, akit életében az olvasóközönség széles táborának szeretete övezett, aki a számtalan meghívásnak és felkérésnek szinte sosem tudott eleget tenni? Miért nem szerepelnek művei a rádiók és televíziók műsorán, darabjai a színházak repertoárjában, miért nem készülnek nagyszerű elbeszéléseiből, regényeiből filmek, miért nem található meg az írásai az iskolai tankönyvekben? A jogos és fájó kérdésekre választ adni lehetetlen, de minden emlékező azzal a gondolattal tért haza az emléknapi eseményeiről, hogy ennek nem szabad így maradnia, mert a mai szellemi és közéletből kirívóan hiányzik az az erkölcsi igényesség, művészi minőség és spiritualitás, amelyet Jókai Anna, az író és gondolkodó képviselt.

Szent István Intelmei

Régi rossz szokás, hogy szeretjük a szentség hírében állókat és a nagy tettekre képes embereket leszólítani, gyanúba keverni. Szeretjük valamely vélt vagy valódi rossz cselekedetük miatt a megérdemelt piedesztálról lerángatni őket. Szent Istvánt, első, államalapító királyunkat is nemegyszer illetik méltatlan szavakkal. Hosszú évtizedeken át a tankönyvek szinte csak egyetlen érdemét ismerték el: azt, hogy fiához, a későbbi Szent Imre herceghez írt Intelmeiben az idegeneket méltatja, a soknemzetiségű országot dicséri. Pedig a hivatkozott sorokban az ügyes diplomácia fontosságáról beszél apostoli királyunk: „...amiként különb-különb tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal [...] a jövevényeket jóakaratóan gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak.” Tehát nem azt tanácsolja fiának, hogy minél több idegent hívjon be, fogadjon be országába, hanem azt, hogy legyen vendégszerető, a jövevények legyenek udvara díszei, hogy sokfelől eljusson hozzá mások értékes tudása, nyelve és szokása, sőt még a vendégek fegyverzetének megismerése is fontos lehet.

Mindannyiunkat jól jellemeznek a szavaink. Szent Istvánt is a leghitelesebben saját szavaiból, ma is igaz és érvényes Intelmeiből ismerhetjük meg. Ezt az írását gyakran mondják nagy királyunk végrendeletének. Pedig az Intelmekben egy ereje teljében lévő férfi szól serdülő fiához, hogy gyöngéden, de kipróbált, bölcs tanácsokkal készítse fel őt a királyi feladatokra: „...fogadj szót, fiam; gyermek vagy, gazdagságban született kis cselédem, puha párnák lakója, minden gyönyörűségben dédelgetve és nevelve, nem tapasztaltad meg a hadjáratok fáradságait s a különféle népek támadásait, melyekben én szinte egész életemet lemorzsoltam” – olvassuk a bevezetőben.

És aztán tíz rövid, tömör, de szenvedélyvel megfogalmazott fejezet következik, amelyet Szent István tízparancsolatának is nevezhetnénk, mert tükrözi az értékes emberi tulajdonságokról, így az uralkodói erényekről vallott felfogását.

„...kedves fiam, [...] a katolikus és apostoli hitet akkora buzgalommal és éberséggel őrizd, hogy minden Istentől rendelt alattvalódnak példát mutass [...]

A királyi palotában a hit után az egyház foglalja el a második helyet, az egyház, melynek első ízben a mi fejünk, [...] Krisztus vetette el a magját [...]

Ha békeszerető leszel, királynak és király fiának mondanak, és minden vitéz szeretni fog; ha haraggal, gőgösen, gyűlölködve, békétlenül kevélykedsz az ispánok és főemberek fölött, [...] másokra száll királyságod.

[...] szeresd az igaz ítéletet; ha hatalmadban akarod tartani lelkedet, türelmes légy. [...]

A türelmes királyok uralkodnak, a türelmetlenek pedig zsarnokoskodnak. [...]

Ha [...] a bölcssekkel jársz, bölcs leszel, ha a bolondokkal forgolódsz, társul adod magad hozzájuk. [...]

Aki ugyanis megveti, amit megszabtak atyai elődei, az isteni törvényekre sem ügyel. [...]

Imádkozz azért is, hogy [Isten] a tétlenséget, tunyaságot elkergesse tőled, megajándékozzon az erények összességének segedelmével, s így legyőzhesd látható és láthatatlan ellenségeidet.

[...] ha a királyt istentelenség és kegyetlenség szennyezi, hiába tart igényt a király névre, zsarnoknak kell nevezni.

[...] a szeretet gyakorlása vezet el a legfőbb boldogsághoz. Légy irgalmas minden erőszakot szenvedőhöz, őrizd szívedben mindig az isteni intést: »Irgalmasságot akarok, nem áldozatot.«

[...] légy erős, nehogy a szerencse túlságosan felvessen, vagy a balsors letaszítson. Légy alázatos is, hogy Isten felmagasztaljon most és a jövőben.

[...] mértéken túl senkit se büntess vagy szidalmaz. Légy szelíd, sohase harcolj az igazság ellen. Légy becsületes, hogy szándékosan soha senkit gyalázzal ne illess. Légy szemérmes, hogy elkerüld a bujaság minden bűzét, [...] a halál ösztönzőjét.”

Bizony, Szent István Intelmeit már az általános iskolában minden mai gyermeknek is meg kellene tanulnia.

Ars Sacra: a történelem evangéliuma –

avagy a magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredete
a XV. századi templomaink címerábrázolásainak tükrében

Nándorfehérvári diadalunk egyetemes jelentőségű keresztény hőse, Hunyadi János örök érvényű dicsősége a nemzeti összetartozásunk szempontjából különleges értéket képvisel a XXI. században is. A középkori *Archiregnum Hungaricum* címerjogi világában a székely civilizációs értéktáraink egyetemes jelentőségűek. A székelység legfontosabb ősi jelképe a kék alapon ábrázolt Nap és Hold: így született meg a Székely Nemzeti Tanács zászlaja 2004-ben; majd pedig Székelyföld hivatalos zászlaja 2009-ben.

A magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredetéről szóló írást a polihisztor Zágoni Aranka György az 1811-ben megjelentetett művének címlapjára tette. Vajdahunyard lovagtermének és várkápolnájának sisakdíszes Hunyadi-családcímerei a gyűrűt tartó holló és az ősi székely jelképek együttes ábrázolásával valósultak meg Hunyadi János 1452-ig lezajló építkezései idején. Köpeczi Sebestyén József 1927-ben kiváló rajzokat készített Vajdahunyard várkápolnájának sisakdíszes Hunyadi-családcímeréről; valamint Mátyás király nyitott koronás országcímeréről, amely a brassói Fekete templomban látható.

Az *Ars Sacra: a Szent Művészet* évszázadokon átívelő címerjogi értékvilágából érdemes kiemelni azt a két címet, amely jelképrendszere a székely nagyszülők szeretetéből fakadó archeogénuszi emlékezetműveltséget gazdagítja. Az egyik a budavári Nagyboldogasszony-templomunkban található: a Mátyás király által 1470-ben készített zárt koronás államcímer legfontosabb részét jelentő kék szív pajzson a Hunyadiak ősi címermadara, a csőrében aranygyűrűt tartó holló áll, a Nap és Hold székely címeres ábrázolásával együtt. A másik pedig dr. Erdő Péter bíboros esztergom–budapesti érsek, metropolita címere, amely ugyanezen címerjogi archeogénuszi jegyében született meg.

A fenti címerjogi alapvetések a nemzeti összetartozásunk székely örökség tárába tartozó XV. századi történelmi emlékeink körében kiemelt jelentőségűek. A középkori *Archiregnum Hungaricum* címerjoga igazolja Zágoni Aranka György tudománytörténeti alapvetését a magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredetéről! A fent hivatkozott Mátyás-államcímer két üzenetet is hordoz: egyrészt ezen ábrázolás azt jelenti, hogy 1470-ben a székely címeres jelképtár megjelenítésével Székelyföld felkerült a hivatalos magyar államcímerre; másrészt e címerművészeti megjelenítés által Mátyás király a székely címeres jelképtárat a saját családjára címerhasználati jogosultságaként is felmutatta, ami a középkori címerjog alapján azt jelenti, hogy archeogénuszi tanúságot tett a magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredetéről.

Az 1902-ben felavatott kolozsvári Mátyás-émlékmű talapzatát ékesítő koronás államcímer szív pajzsa is egyetemes jelentőségű nemzeti összetartozásunk értékvilágában. A címerjog a nemzeti emlékezetműveltségnek azon értékes tudományterülete, melynek kimagasló jelentősége van a magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredete szempontjából.

A XV. századi források értelmezésekor szem előtt kell tartani, hogy a címerjog hatalmas jelentőséget képvisel. A középkori *Archiregnum Hungaricum* államéletét meghatározó családok eredetkutatásának alapjait a korabeli levéltári források jelentik. Kiemelt fontosságúak azok a királyi adománylevelek, melyek az érintett család címeréről adnak történelmileg hiteles tájékoztatást. E körben a címerbővítést tartalmazó királyi adománylevelek a legértékesebb források, mivel ekként az ősök jelképeiről olyan adatok nyerhetők, melyek a korábbi (akár évszázadokon átívelő) címerhasználati örökség történelmi jelentőségére világítanak rá. Hunyadi János címerhasználatára.

kapcsán az 1453-as királyi adománylevél azért fontos, mert ezen a sisakdíszes címerábrázoláson a csőrében gyűrűt tartó, ágon ülő holló mint a Hunyadiak őseinek címermadara szerepel. A magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredetének tárgykörében az ősi családi címer és ennek címerváltozatai kimagasló értékűek. A legfontosabbak a székely címer jelképeivel ékesítettek, s ekként térnek el az 1453-as királyi adománylevélben adományozott címertől.

A középkori Archiregnum Hungaricum állam- és jogrendjénél ősbibb a székelység jogrendje és címerének jelképrendszere, és ekként egyetemes jelentőséget képviselt a középkori magyar címerjog világában. A címerhasználat lényege a tanúságtétel, tehát a címerjogi értelmezési keretek meghatározásakor a heraldika és a genealógia külön is izgalmas és egymást erősítő tudományterületeit fontos az összefüggések mentén elemezni. A heraldikai és a genealógiai összefüggésekben irányadó a címerjog, amelynek alábbi XV. századi alapvetései igazolják a magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredetét.

I. A vajdahunyadi várkápolna boltozatzáró kövén a sisakdíszes címer 1446 óta a magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredetének bizonyítéka

A sisakdíszes címerek genealógiai jelentősége közismert a tudományos kutatásokban. A Hunyadiak ősi fészke Hunyadvár, azaz Vajdahunyad. A várkápolnában és a lovagteremben a Hunyadi család címerein a gyűrűt tartó holló az ősi székely jelképekkel együtt látható e történelmi helyszínen. Hunyadi János „*az udvari körből hazakerülve, a budai palotát tekintette mintaképének, amikor Vajdahunyad várát kifejlesztette*”. „*Mint az ország leghatalmasabb főura megengedhette, hogy királyi példát kövessen.*” „*Külsőben erkélyfolyósós várkastély, tereiben két díszterem egymás fölött*” található a „*vajdahunyadi palotában*”. Az „*Országháznak nevezett termet 5 oszlop osztja két boltozatos hajóra*”. (1) „*Buda, Esztergom, Vajdahunyad egyazon emlékcsoporthoz tartoznak; a XV. századi magyar reprezentációs építkezésüké.*” A „*Hunyadiak Zsigmond udvarában*

emelkedtek ki, Vajdahunyad kiépítésekor a budai mintát követték”. Vajdahunyad „*épülete méretben és művészeti megoldásban olyan figyelemre méltó, hogy jogos megállapítani*”: az itteni XV. századi „*emlékcsoporthoz nemcsak a hazai, hanem az európai korabeli építészet élvonalába tartozik*”. (2) Vajdahunyad kapcsán a következőket rögzítették 1987-ben: „*Az emeleti nagyterem, melyet Országháznak is neveztek, 30 méter hosszú, 12 méter széles. Hálóboltozatos mennyezetének, a termet közepén kettéosztó, címerpajzsos, lombdíszes faragványokkal díszített öt, nyolcszögletű vörösmárvány oszlopával Erdélyben és a történelmi Magyarországon is egyedülálló. A nagyterem második oszlopán felirat hirdeti: »Ezt a várat Hunyadi János, Magyarország kormányzója építette az Úr születésének 1452. esztendejében.« Hunyadi korában országos tanácskozásokot tartottak itt, innen az Országház elnevezés. A nagyterem alatt a földszintet, az előbbihez hasonló elrendezéssel a lovagterem foglalja el, ahová a kaputorony melletti csigalépcső vezet.*” A „*kápolnát 1446-ban, míg a lovagtermet 1452-ben építették fel*”. Vajdahunyadot 1482-ben Mátyás király a „*fiának, Korvin János lipói hercegnek és hunyadi ispánnak adományozta*”. (3) A Vajdahunyad várában lévő „*lovagteremnek feliratos pillérfejezete*” tekintetében fontos emlék a „*Hunyadi-címeres oszlopfejezete*”, ahol a „*címerpajzsban fagallyon gyűrűs holló, csillag és félhold*” látható. (4)

„*A műveltség hordozója a vallás!*” Ezt az értéküzenetet Köpeczi Sebastyén József (1878–1964) heraldikus, címerfestő, genealógus, a *Genealógiai Füzetek* szerkesztője, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Országos Levéltár megbízott címerfestője fogalmazta meg. Ő tervezte az ún. magyar birodalmi közép címert mint Erdély címertanának legkiválóbb szakértője, és a következőket írta 1927-ben: a „*Hunyadi-ház pajzscímerének színeit ismerjük*”: a „*pajzs kék; a holló fekete*”. „*A várkápolna boltzáróköve pedig a Hunyadiak pajzscímerképének sisakdíszképen alkalmazott változata. Ez emlék négyes karajba foglalt, koronás, takaros csőrsisakot mutat s ezen a csőrében gyűrűt tartó hollót, melynek balszárnyához öblében hatágú csillagos, fogyó félhold tapad.*” (5)

Vajdahunyad várkápolnája a nemzeti összetartozásunk szakrális helyszínei közé tartozik! A

boltozatzáró kövének sisakdíszes címere által 1446-ban Hunyadi János címerjogi tanúságtételt tett a magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredetéről. A budavári Nagyboldogasszony-templomunk harangtornyán a koronás államcímer szív pajzsával 1470-ben Mátyás király az őseiről ugyanezt a címerjogi tanúságtételt mutatta föl országnak-világnak! E XV. századi épített szakrális örökségünk kimagasló értékűzeneteket hordoz a székely címeres ékítményei révén. Ezeket világhírként tudja majd felmutatni a méltó módon megalkotott Hunyadi-film!

II. A budavári Nagyboldogasszony-templom harangtornyán az 1470-ben készített koronás államcímer szív pajzsa Mátyás király címerjogi tanúságtétele

A magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredetének tárgykörében a heraldikai és a genealógiai összefüggések a legfontosabbak. Az 1945 utáni pártállami hatalmpolitika teljességgel tagadta, valójában tiltotta a heraldika (címertan) és a genealógia tudományos művelését, és ez hatalmas történelemszemléleti károkat okozott. A XXI. században vissza kell térni a címerjog által meghatározott alapvetésekhez, összefüggésekhez, és értelmezésük alkalmával abból kell kiindulni, hogy minden címerábrázolási változásnak a múltban gyökeredző történeti háttere van. A címerjog tudományos alapvetései okán ki kell emelni, hogy Hunyadi Jánosnak és fiának, Mátyás királynak a legékeesebb címerábrázolásai a magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredetét igazolják! A pecséttan és az archontológiai kutatások terén is hatalmas jelentőségű munkát végző Nagy Iván (1824–1898) genealógus, heraldikus, történész, író, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság alelnöke, akadémikus 1859-ben jelentette meg a *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal* című 13 kötetes művét. Ennek ötödik kötetében megemlítette „Hunyadi Jánosnak ősi címerét”, amely „egy csőrében arany gyűrűt tartó holló ábrázolt”. Ezen ősi címert az 1453-ban kelt királyi adománylevél a „*fehér mezőben koronát tartó vörös oroszlánnal bővíti meg*”. E bővített címer a következő: „*a jobb oldalra dőlő pajzs négy részre*

oszlik, az első és negyedik osztály kék udvarában egy szárnyait kissé felemelő, és balra fordult fekete holló látszik, csőrében arany gyűrűt tartva; a második és harmadik osztály ezüst mezejében szintén balra fordult vörös oroszlán áll hátulsó lábain, háta mögé felkondorított farkkal, és első bal lábával arany koronát tartva.” „*A pajzs tetején koronás arany sisak áll, melyből egy szétterjesztett arany szárny nyúlik fel. A sisak két oldaláról a pajzsot arany-kék foszladék veszi körül.*” (1) 1929-ben az került rögzítésre, hogy a „*Hunyadiak címerének általánosan ismert alakja a csőrében gyűrűt tartó holló, amelyet a család minden sisakdísz nélkül viselt és megtartott egyedüli címeralaknak*” a magyar király 1453-as „*címerbővítő armalisának adományozása után is*”. (2) „*Erdély Mátyás idejében nem számított önálló tartománynak*”, és ezért „*nem szerepel a magyar uralkodó intituliójában*”. A Nap és a Hold a „*székelyek címereleme*”. (3)

A XV. századi magyar államcímernek ez a fejlődési iránya egyetemes jelentőségű, mivel a fenti címerjelképek együttes ábrázolása a szív pajzs kék mezejében egyrészt azt jelenti, hogy (Erdély nem, ám ezzel ellentétben) Székelyföld immár felkerült a hivatalos magyar államcímerre; másrészt pedig Mátyás király ekként heraldikai és genealógiai tanúságtételt tett magyar őseinek székely eredetéről. A reneszánsz műveltségben élő Mátyás király által 1470-ben készített koronás államcímerrel ez olvasható azon az 1893-ban készített feliraton, amely a Nagyboldogasszony-templomban került elhelyezésre uralkodónk címere alatt: „*Mátyás királynak e címere eredetileg a magas torony délnyugati ablakában volt honnan a torony megújításakor emlékül ide helyeztetett.*” Európai értéktárat képvisel, hogy a király 1470-re felépíttette a délnyugati harangtornyot, mivel az ezen a nagyszerű alkotáson elhelyezett koronás államcímer szív pajzsa mintaként szolgált az 1486-ban elkészített Mátyás-émlékműhöz, amely a bautzeni Ortenburg-vár kaputornyát ékesíti. A számos kiváló tanulmányt megjelentető, 1937-ben Baumgarten-díjjal, valamint 1969-ben Herder-díjjal kitüntetett reneszánsz szakértő, Balogh Jolán (1900–1988) művészettörténész írt arról 1940-ben, hogy az „*Ortenburg-vár kaputornyán Mátyás ülőszobra*” azért is fontos emlék, mivel ezt 1486-ban készí-

tették, tehát hiteles a rajta feltüntetett ábrázolás. (4) A bautzeni Ortenburg-vár kaputornyát ékesítő hatalmas és díszes emlékmű 1486 óta méltón őrzi Mátyás király emlékét, és különleges értéket képvisel, hiszen a faragott címerábrázolások között megtalálható az a „hollós” címer is, ahol a Nap és a Hold is feltüntetésre került. A budavári Nagyboldogasszony-templom tornyára 1470-ben Mátyás király által készített címerábrázolás egyetemes jelentőséget képviselő tanúságtétel az ősei eredetéről, hiszen a magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredete így a bautzeni Ortenburg-vár kaputornyán is látható lett! Budai várunkban is megtekinthető e kiváló bautzeni Mátyás-emlékmű, mivel másolata 1930-ban a Hess András téren, a Szent Miklós-templom tornyának maradványfalán került felavatásra.

III. Címerjogi értéküzenet: a kolozsvári Mátyás-emlékmű talapzatán a koronás államcímer szív pajzsa 1902 óta „romolhatatlan hirdetője a nemzeti múltnak, nagyságnak, dicsőségnek” és a magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredetének

Az 1902-ben felavatott kolozsvári Mátyás-emlékmű talapzatát ékesítő koronás államcímer szív pajzsának címerjogi üzenete különleges jelentőségű a XXI. századi nemzeti összetartozásunk értékvilágában is. A „félholddal és napkoronggal” ékesített címer kapcsán fontos, hogy ez „a székelység ősi jelképe: olyan szorgalmasan és éberrel figyelik és őrzik az ország határát, mint a hold és a nap a földet”. „A magyar heraldikára jellemző, hogy csaknem minden uralkodónk változtatott valamit a címeren, sőt nemegyszer saját régi címerüket is átszerkesztették uralkodásuk idején. Mátyás király egyik címerén például a fekete holló közepén, a másikon ellenben oldalt látható.” (1) Az évszázadokon átívelő összefüggések jegyében elmondható, hogy az 1470-ben született címerábrázolás a maga korában természetesen közismert volt; majd a több évszázados befelezés után ismét láthatóvá lett. A XIX. század végén olyan hatást gyakorolt, hogy talapzatot ékesítő koronás államcímerként született újjá 1902-ben; sőt 1943-ban ismét közismert lett a Kárpát-medencében annak köszönhetően,

hogy ebben az esztendőben országos szinten került megszervezésre a *Mátyás király sportév*, melynek jelvényére szintén ez a címerábrázolás került. Csallóközi Zoltán a következőket írta 2013-ban: „Kolozsvár díszé Fadrusz János Mátyás-szobra. A hadvezérei körében mozdulatlanul figyelő király alakját méltán tartják a magyar szobrászat remekének. 1902 októberében országos ünnepség keretében avatták föl a szobrot.” A talapzataról azóta „eltűnt a magyar címer”. A „talapzatában elhelyezett alapító levélben” (többek között) a következő üzenet olvasható: „Legyen egyszersmind a szobormű egyik romolhatatlan hirdetője a nemzeti múltnak, nagyságnak, dicsőségnek, és mint ilyen dobogtassa meg a haza minden hű fiának szívét, s teljesítse e magas tiszteletét.” (2) A talapzataról valóban „eltűnt a magyar címer”, de a korabeli fényképeknek, képeslapoknak hála van mód arra, hogy napjainkban is megtekinthessük. A XXI. században is szívét dobogtató és lelket melengető érzés e szoborcsoportot és talapzatát a maga teljes épségben meglátni a régi képeslapokon, mivel ekként a kolozsvári Mátyás-emlékmű talapzatán a koronás államcímer szív pajzsa 1902 óta is „romolhatatlan hirdetője a nemzeti múltnak, nagyságnak, dicsőségnek” és a magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredetének. E talapzat címere megegyezik azzal, amelyet a kolozsvári születésű Mátyás király 1470-ben készítettett a budavári Nagyboldogasszony-templomunk harangtornyára, ahol a koronás államcímer kék színű szív pajzsán (boglárpajzs) a Hunyadiak ősi címermadara, a csőrében aranygyűrűt tartó holló a Nap és Hold székely címeres ábrázolásával együtt látható.

IV. Mátyás király koronás államcímere kék színű szív pajzsának genealógiai és címerjogi üzenete

1. A sisakdíszes címerábrázolás genealógiai jelentősége: „egész nemzetség közösen használt sisakdíszére történik utalás” címer révén

„Szabály szerint a sisakdíszben ugyanaz az alak van, mely a címerben, mint főcímeralak szerepel.” E „szabálytól azonban nagyon korán eltértek és a sisakdíszet vagy megváltoztatott

alakban használták, vagy egészen más sisakdísz alkalmaztak”. (1) A XIV. században Magyarországon „a zászlón, a pajzson látható címeren kívül a sisakra helyezett sisakdísz is igen nagy jelentőséget kapott, sőt időnként” még „a pajzsos címerábrázolásoknál is fontosabb lehetett”. (2) A „sisakdísz jelvényének a XIV. századbeli per jogban (peres eljárásban) való, a rokonság bizonyítására történt felhasználását” illetően a fennmaradt emlékek rámutatnak „a sisakdíszeknek a XIV. századbeli élő heraldikánkban játszott fontos szerepére”. E korszakban „egy címer illetéktelen használata további bonyodalmakra is vezethetett”. A XIV. század végén a „nemesi sisakdísz használatánál” az a legfontosabb, hogy ekként „az egész nemzetség közösen használt sisakdíszére történik utalás”. (3) A címer egyik „főalkotórésze a sisak, mely a heraldika fénykorában fontosságra a pajzssal vetekedik”. „A sisakot a pajzsra helyezve szokták ábrázolni, mégpedig a pajzs felső peremének közepén, ha a pajzs egyenesen álló. Dőlt pajzsnál a sisakot a magasabban álló pajzssarokra helyezzük, mégpedig a pajzs dőlésének megfelelő helyzetben, tehát jobbra vagy balra fordulva. [...] A sisakot a sisakdísz ékesíti. A sisakdísz alatt a sisakra tűzött plasztikus heraldikai tárgyakat értjük, melyek a sisaknak lényeges tartozékát képezik, e nélkül a sisakot nem nevezhetjük heraldikai sisaknak.” (4) Egy 1326-ban kibocsátott királyi oklevél „záradéka szerint az ország nemesei közül senkinek sem szabad az adományozottéhoz hasonló arany vagy ezüst sisakdísz viselni, vagy a megadományozottat a sisakdísz birtokában háborgatni”: ez „címerjogi szempontból” azért is fontos, mivel azt is rögzítette az oklevél, hogy „a király egyúttal visszavonja, ha valaki elődje közül (»qui predecessorum nostorum«) hasonló adományt tett”. „1326-ban még sisakdísz jelentett” a „magyar »címer« szó”! (5)

2. Címerváltozatok „a Hunyadiak régi hollós címerét” bővítő 1453-as királyi oklevél után

A magyar király az „1453-ban kelt címereslevelével koronát tartó oroszlánnal bővítette a törökverő hős, Hunyadi János családi címerét, amely gyűrűt tartó hollót ábrázolt”. E

címerbővítés „a Hunyadiak régi hollós címerét egészítette ki”. A címerhasználat kapcsán érdemes a „hazánkban jó néhányszor előforduló szokásra” is rámutatni, mivel számos példa van arra, hogy az „adományozott címeren használóik utólag kisebb-nagyobb változtatásokat végeztek”. (1) E tárgykörben igen fontos, hogy dicsőséges királyunk, „Mátyás címerei számos változatban maradtak az utókorra, és ezért a hagyományos címerjogi szemlélettel közelítve jó néhány elméleti problémát vetett fel interpretálásuk”. „Úgy tűnik azonban, hogy a nemzetközi heraldikai szakirodalmat követve — többek közt épp Mátyás címereinek a bevonásával is — sikerült a 17-19. század heraldikusai által kidolgozott merev heraldikai felfogást meghaladni, és így már bátrabban vállalkozhatunk néhány heraldikai megállapítás megtételére Mátyás címerei kapcsán.” (2) E tárgykörben lényeges alapvetés, hogy „le kell számolnunk azzal a merev címerjogi szemlélettel, amely egy-egy címernek egyetlen lehetséges változatát ismerte csak el, »a címert« amelyet valamely uralkodónk armálisa adományozott, s amelyet akkortól fogva a címernerő természetes vagy jogi személy, illetve utódai az idők végezetéig (a címerviselés befejeztéig), vagy egy újabb armálisba foglalt címeradományig változatlanul viseltek”. „A címerszimbolika fontos forrásai” a kutatásoknak. Indokolt „szakítani” azzal „a szemlélettel, amely az armálisban szereplő címert mindig és mindenütt a címer kizárólagos megjelenítésének tekintette, s ha ugyanazon címertulajdonos máshol fennmaradt címereit egyáltalán figyelemre méltatta mellette, ezt csak azért tette, hogy rámutathasson: a másik címer a címereslevelbe foglalhoz képest itt és itt hibás”. „Vizsgálataink alapján úgy tűnik, ha eltérések figyelhetők meg ugyanazon címertulajdonos(ok) egymással párhuzamosan használt címerei között, célszerű az armálisban szereplőt csupán a lehetséges változatok egyikének tekinteni, amelynek egyes eltérései (jelesen: balra néző címerképei) szinte szabályszerűnek mondhatók a kortárs pecsétek ábrázolásai mellett, s ha nem is kell megtagadnunk tőle, mint fontos forrástól a megbecsülésünket, a régebbi szakirodalom által szokásos mértékben semmi esetre sem szabad kiemelni a többi heraldikai emlék sorából. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy egy

ilyen új megközelítési mód komoly problémákat is felvet. Napjaink művészettörténeti kutatása egyre fokozottabb súlyt helyez a finomságokra, s a részletekben is megmutatkozó azonosságok, különbözőségek alapján próbálja meg az egyes emlékek készítőinek a személyazonosságát meghatározni. Anélkül, hogy kétségbe kívánnánk vonni e kutatói módszer hatalmas értékeit és már eddig is megmutatkozó konkrét eredményeit, figyelmeztetni kell arra, hogy heraldikai emlékek esetében bizonyos, a részletekben megfigyelhető egybeesések keresését a címerváltozatok különbözőségei zavarhatják, hiszen elképzelhető, hogy egy és ugyanazon művésszel egy azonos tulajdonoshoz tartozó címer különböző helyekre szánt, s így eltérő helyzetű címeralakokat mutató változatait készítették el, míg más esetekben a hasonló elrendezésű és címerképű kompozíciók különböző művészi kezek alkotásaiként is ránk maradhattak, s a hasonlóságot az azonos heraldikai követelmények követése okozhatja. Persze itt nemcsak művészettörténeti, hanem heraldikai problémák is adódnak. Hiszen eddig, ha volt címereslevél, rendelkezésünkre állt az illető természetes vagy jogi személy (család, város stb.) egyértelmű, a király által szentesített, mindenki által hitelesnek elismert címere, s probléma legfeljebb csak akkor merült fel, ha az armális címerábrája és leírt szövege eltérő címerváltozatokat tartalmazott. Most ez a kiemelt helyzet megszűnik, s az armálisok esetében is, az eddigi merev címerjogi szemlélettel szemben, amely egyértelműen a leírt szöveget részesítette előnyben a címer ábrájával szemben, célszerűbb rugalmasan kezelni a kérdést, s a leírt és a lerajzolt címerekben ugyanazon címer különböző változatait látni.” (3) E tárgykörben a legfontosabb Mátyás király címerváltozatait elemezni! „Mátyás király hosszú uralkodása alatt hatalmasan megnő a ránk maradt uralkodói címeres emlékek és címerváltozatok száma. A sikeres külpolitikát folytató király folyamatosan növelte a hatalma alatt álló területeket, ami az általa használatba vett újabb pecsétek mezőiben újabb és újabb tartományok címereinek a megjelenését eredményezte, másrészt a hosszú ideig az ország élén álló, tudatosan tudomány- és művészetpártoló uralkodó korából igen nagy számú címeres kódex, s egyéb tárgy maradt ránk, amelyek nem kis része Mátyás különböző címerváltozatait viseli.” (4)

3. Címerjogi alapvetés: a „*Nap a félholddal a székelységet jelképezte*”

Az ősi székely címer jelképrendszerének egyetemes jelentőségét a középkori Archiregnum Hungaricum címerjogi világa tükrében szükséges elemezni! A „*Nap a félholddal a székelységet jelképezte*”. (1) A „*XV. századra kialakult hazánkban az armálisok sajátos stílusa*”: az „*armálisok felfogása szerint a törvényes jogú nemesség éppúgy a királyi trón fényéből ered, mint a Napból a sugarak, s minden nemesi jelvény forrása a királyi felség, úgyszólván mástól nem is eredhet ilyesmi, csakis a királyi tróntól*”. (2) A székely lovasíjász-haderő címere ősbibb a koronás államcímernknél! A székely címer jelképtára, azaz a székely öszszabadságot felmutató országos „*nemesi jelvény*” viszont nem a „*királyi trón fényéből ered*”; és ekként hatalmasabb értéktárat képvisel, mint bármely más országos nemesnek „*a király által szentesített, mindenki által hitelesnek elismert címere*”! A középkori Archiregnum Hungaricum jogállami világának megértése kapcsán alapvetés, hogy a székelyek „*már régebben címerrel rendelkező nemesek*” voltak. A címerszimbólika megértése az eredetkutatás terén hatalmas értéket képvisel, és ekként az országos nemes székelység címerhasználatát a XIV–XV. századi nemzetségeinek történelmi emlékeivel együtt kell vizsgálni. A magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredete tárgykörében az ősi családi címer továbbélése a legfontosabb örökségünk körébe tartozik! A „*legkorábbi megyei pecsétet, Hunyad megyéét – körirata tanúsága szerint – 1490-ben vették használatba*”: „*Hunyad vármegye címerében a Hunyadiak címerképe, a holló*” került felmutatásra. (3) Mátyás király idejéből kb. 15 000 oklevél áll rendelkezésre a kutatók számára ahhoz, hogy megfelelő értelmezésekkel olyan történelmi valóság kerüljön felmutatásra, amely fogalmi szinten is igen magas szintű világképként tudja összegezni e korszakunk székely civilizációs örökségtárának a Kárpátokon túli értékeit. Dr. Darvas-Kozma József pápai káplán, címzetes esperesplébános a következő alapvetéseket fogalmazta meg a „*székely címer*”, a „*székely címer napja és holdja*” jegyében: „*Székelyek nélkül se Moldova, se címere nem lenne.*” „*Moldva címerében*” jelen van „*a székely címer*”

napja és holdja, azért mert Moldva lakosságának egy része székely”. „A múlt pedig erős gyökér!” A „székelyek őshonosak” a Kárpátokon túli térségekben is! (4) A Kárpátokon túli lovasíjászyepűtárságunkban fekvő Hosszúmező 1300 körül készített pecsétjén szintén a székelység ősi jelképei, a Nap és a Hold kerültek feltüntetésre, aminek történelmi jelentősége a XIV. századi Havasalföld magyar alapítású püspöksége (Árgyasudvarhely) és Székely megyéje kapcsán mutatkozik meg leginkább. Egészen (a Fekete-tenger partján lévő) Dnyeszterfehérvár 1484-ben történt elestéig a székely lovasíjász-hadművészet révén a Kárpátoktól távol nyílt mód a határaink és ekként a keresztény Európa megvédésére.

egykor lehetővé. A székely nemzet e dicső történelme figyelmet érdemel Európa vezető nemzetei részéről.” (5)

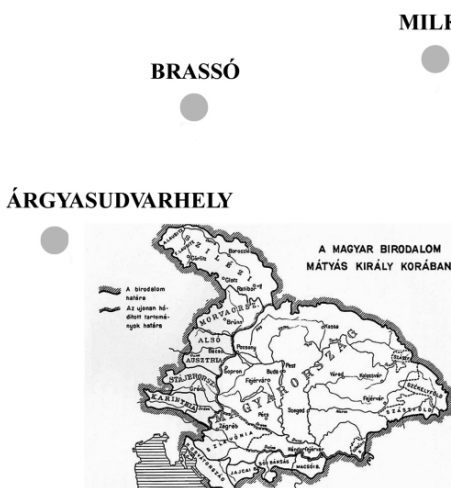
4. A címert „úgy kell tekinteni”, mintha a címerjogosult a „mellén viselné” a harcmezőn

A „pajzsot úgy kell tekinteni”, mintha a címerjogosult a „mellén viselné”! (1) „A címerhasználat hazai előzményeit elsősorban a harcmezőn használatos zászlókon kell keresnünk.” A középkori Archiregnum Hungaricum hadviselése során „a királyi és más címeres zászlók használata a XIII-

„MAGYARORSZÁG AZ EGÉSZ KERESZTÉNYSÉG VÉDŐBÁSTYÁJA ÉS VÉDŐPAJZSA”

A KÁRPÁTOK KOSZORÚJÁN KÍVÜLI MAGYAR HATÁRVÉDELEM JELENTŐSÉGE 1484 - IG!

OPHIUSZA - TÜRÁSZ - LEUKOPOLISZ - ASZPROKASZTRON - ASZPERON - MAUROKASZTRON - MAUROCASTRUM - MONCASTRUM DNYESZTERFEHÉRVÁR

MILKÓ

A MAGYAR HUNYADI-URALKODÓHÁZ SZÉKELY EREDETÉRE VONATKOZÓ ARCHEOGENETIKAI KUTATÁSOK EREDMÉNYEINEK ÉRTELMEZÉSI KERETEIT LEGFŐKÉPP A KÁRPÁTOK KOSZORÚJÁN TÚLI MAGYAR-GÖRÖG MŰVELTSÉGI HATÁR TÖRTÉNETTUDOMÁNYI ALAPVETÉSEI ÉS A KORABELI FILHELLÉN RENESZÁNSZ TUDÁSTÁR ARCHEOGÉNIUSZI ÉRTÉKVILÁGA MENTÉN INDKOLT MEGHATÁROZNI.

A KÁRPÁTOK KOSZORÚJÁN TÚLI HUNYADI-ŐSÖK ÉS BIRTOKAIK EMLÉKEIRE VONATKOZÓ ELEMZÉSEK KÖRÉBEN A XIV. SZÁZADI HAVASALFÖLD SZÉKELY MEGYÉJE ÉS MAGYAR ALAPÍTÁSÚ PÜSPÖKSÉGE (ÁRGYASUDVARHELY) HATÁRVÉDELMI JELENTŐSÉGÉT KELL ALAPUL VENNI A FEKETE-TENGERIG HATOLÓ TÁVOLSÁGI HADJÁRATOKKAL IS ÖSSZEFÜGGÉSBEN.

AZ „ARCHIREGNUM HUNGARICUM” KÁRPÁTOKON TÚLI HATALMÁT A LOVASÍJÁSZ HADMŰVÉSZEINK ÉS A KONSTANTINÁPOLYAL 1453-IG FENNÁLLÓ KIMAGASLÓ DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK JEGYÉBEN; VALAMINT A FEKETE-TENGER PARTVIDÉKÉIG (DNYESZTERFEHÉRVÁR, KILIA) 1484-IG FENNÁLLÓ MAGYAR KERESKEDELMELI ÚTVONALAK ÉS VÁRAK ALAPVETÉSEI JEGYÉBEN INDKOLT FELTÉRKÉPEZNI.

HAVASALFÖLD - VLACHIA - OUNGROVLACHIA - MAGYARPÁSZTORFÖLD

A székely történelmi értéktár egyetemes jelentőségéről a következő összegzés látott napvilágot 1929-ben: „A vitéz székely nemzet mártír-sága tetemre hívja Európa kultúrnépeit, hiszen évszázadokon át ők alkották a pronugnaculum Christianismi-t, tehát a művelt nyugati népek fejlődését a bátor, halálra elszánt; székelyek tették

XIV. században általános volt”. (2) A címerjogi értelmezési keretek meghatározásakor a heraldika és a genealógia külön is izgalmas és egymást erősítő tudományterületeit fontos az összefüggések mentén elemezni. „A tudományos alapon művelt családtörténet természetesen része a genealógiának, de nem azonos vele. A genealógia

a társadalmi viszonyokat, több család kapcsolatait vizsgálja, jelentős segítséget nyújtva ezáltal a társadalomtudományoknak.” (3) A „középkori fegyverhasználaton alapuló” címer lényege a „megkülönböztető jelként” való ábrázolás, hiszen „a harcosoknak azonosíthatóvá kellett tenniük magukat a csatatéren”. (4) A címerhasználat lényege a genealógiai tanúságtétel! (5) A családi címer lényege a nemzedékeken átívelő „öröklődés” és „az állandósult használat”. A címereknek mint „az egyes személyeket reprezentáló” és „szimbolikus jeleknek” hatalmas jelentőségük volt a középkorban. A „címerpajzsról azonnal le lehetett olvasni a címet viselő személy” hovatartozását. (6) A címerjog egyetemes jelentőségére mutat rá a következő összegzés. A „címeres adománylevél” lényege a jogosított irányába az, hogy „egy bizonyos címerhez való jog kizárólagosságának a biztosítása” okirattal igazoltan védettséget jelentsen bárki mással szemben. „Címeresleveleink többsége természetesen egy konkrét címet ír le, s ennek zavartalan birtoklásában védi a megadómozott(ka)t”; és a „kortársak az uralkodó rendelkezéseit természetesen végrehajtandónak tartották, általában fel sem merült, hogy a király nevében szóló armális által leírt címer birtoklásában bárkit is háborgassanak”. (7) A címertan (heraldika) legfontosabb területe a címerjog, amely a címerviselési joggal és történelmi háttérrel foglalkozó tudományterület. A címerjog nem tűrt el semmiféle önkényes címerhasználatot; a címerbitorlás olyan jogsértő magatartásnak számított, amely büntetést vont maga után. Az Archiregnum Hungaricum jogrendi világából 1416-ból van is erre vonatkozó történelmi emlék. A címerviselési jog vagy az ősök szokásjogi hagyományából fakadt, vagy pedig az uralkodó által okiratban rögzített adománycímer által jött létre. Ennek jegyében indokolt a királyi adománylevél által adományozott 1453-as címerbővítés Hunyadi-hollójára utalni, mivel ez nem az uralkodó akaratából, hanem az ősök szokásjogi hagyományából eredt! E címerhasználati jogosultság a Hunyadi nemzetség tagjainak körében azt jelenti, hogy a címerükkel mint a saját jelképükkel éltek. A címerjog szerint mindig a jelentősebb címet illeti a főhely, ami az 1470-es Mátyás-államcímernél is azt jelenti, hogy a magyar király családi címere a boglárpajzsra került. A címerviselési jog lényege a jogosultság jogrendi bizonyítottsága, ami hatal-

mas értéküzenetet hordoz a Mátyás-államcímer kék színű boglárpajzsán a csőrében gyűrűt tartó holló, valamint az ősi székely jelképeket megtestesítő Nap és Hold ábrázolása okán; mivel ez nyilvánvalóan címerbővítést jelent az 1453-as Hunyadi-címerhez képest. Uralkodói adománylevelével került sor Mátyás király ezen archeogénuszi címerbővítésére, ami a címerjog értékvilágára tekintettel kizárólag azért valósulhatott meg, mert e címerhasználati jogosultság a székely ősök szokásjogi hagyományából fakadt. Különleges értéket képvisel, hogy Székelyföld címere, a székelység jelképtára is feltüntetésre került az 1470-es koronás államcímeren, hiszen ezen a legmagasabb szintet jelentő hivatalos címer szívpajzsán való megjelenítés a nemzetközi diplomácia színterén is egyetemes jelentőségű heraldikai örökséggé tette e határvédő nemzetrészünk ősi székely jogrendi minőségét! Címerelméleti, -gyakorlati és -művészeti szempontból is fontos ábrázolás valósult meg a budavári Nagyboldogasszony-templom tornyán. Ennek kapcsán a magyar címertudomány tágabb összefüggései is elemezhetők (pl. címerjog, címerviselés joga, címerek jogérvényesítő ereje, címerviselésre vonatkozó szabályok, címertörténet és -ismeret); másrészt a heraldika és a genealógia összefüggésrendszere is kimutatható. A címerbővítés kapcsán azt a legfontosabb feltárni, hogy erre vonatkozóan az adott korszakban és helyszínen milyen címerviselési jogosultság állt fenn. E tárgykörben a címerviselő család genealógiája és a címerek történeti fejlődése közötti összefüggések felismerése az egyik legfontosabb feladat, hiszen ez a nemzedékeken átívelő címeröröklés jogrendi alapjait tekintve a történelmileg igazolt és helyes címerleírás előfeltétele. **A XXI. századi nemzeti összetartozásunk és a Hunyadi-film kapcsán is tudatosítani kell, hogy az akadémiai szintű nemzeti emlékeztetmíveltség egyetemes értékéhez járul hozzá a budavári Nagyboldogasszony-templomunk annak köszönhetően is, hogy 1470-ben a heraldika eszköztára révén Mátyás király olyan genealógiai alapvetést felmutató koronás államcímet helyeztetett el a templom harangtornyára, amely legmagasabb szintű archeogénuszi tanúságtételként rögzítette a magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredetét!**

Források: I. A vajdahunyadi várkapolna boltozat-záró kövén a sisakdíszes címer 1446 óta a magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredetének bizonyítéka. (1) Horváth István – Vukov Konstantin: Horváth István – Vukov Konstantin: Vitéz János esztergomi palotája. Újabb kutatások az esztergomi várban. Tudományos Füzetek 2–3. (összevont szám) Tata, 1986. 25–26. o.; (2) Vukov Konstantin: Az esztergomi Vármúzeum Vitéz János korabeli rekonstrukciós programja. In: Vitéz János emlékkönyv. Esztergom évlapjai – Annales Strigonienses 1990. Vitéz János emlékkönyv. Szerkesztette Beke Margit. Esztergom, 1990. 99. o.; (3) Kiss Gábor: Erdélyi várak, várkastélyok. Bp., 1987. 222. o.; (4) Dr. Gerecze Péter: Magyarország műemlékei. I. kötet. A Műemlékek Országos Bizottsága Rajztárának jegyzéke. Bp., 1905. 2778. o.; (5) Köpeczi Sebestyén József: A brassai fekete templom Mátyás-kori címeri. Kolozsvár, 1927. 4., 9., 10. o.

II. A budavári Nagyboldogasszony-templom harangtornyán az 1470-ben készítettett koronás államcímer szívpajzsa Mátyás király címerjogi tanúságtétele. (1) Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal. Ötödik kötet. Pest, 1859. 190. o.; (2) Dr. Fekete Nagy Antal: Köpeczi Sebestyén József: A brassai fekete templom Mátyás-kori címeri. Erdélyi Tudományos Füzetek. 8. szám. Kolozsvár, 1927. In: Levéltári Közlemények. VII. évfolyam. 1929. 1–2. szám. 131. o.; (3) Bertényi Iván: I. Mátyás király címerváltozatai. In: Levéltári Közlemények. LXXIX. évfolyam. 2008. 87. o.; (4) Balogh Jolán: Mátyás király ikonográfiája. In: Mátyás király emlékkönyv. Bp., 1940. 462. o.

III. Címerjogi értéküzenet: a kolozsvári Mátyás-emlékmű talapzatán a koronás államcímer szívpajzsa 1902 óta „romolhatatlan hirdetője a nemzeti múltnak, nagyságnak, dicsőségnek” és a magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredetének. (1) A magyar címer a történelemben. In: Magyar Hírek. XLII. évfolyam. 5. szám. 1989. március 6. 7. o.; (2) Csallóközi Zoltán: Magyarok 60 emlékműve. Szoborsorsok a Kárpát-medencében 60 képpel és ezek leírásával. Pomáz, 2013. 82. o.

IV. Mátyás király koronás államcímere kék színű szívpajzsának genealógiai és címerjogi üzenete. 1. A sisakdíszes címerábrázolás genealógiai jelentősége: „egész nemzetség közösen használt sisakdíszére történik utalás” címer révén (1) IV. Címertan (heraldica). In: Levéltári szakmai továbbképzés. Felsőfok (1959–1963) 4. Történeti segédtudományi alapismeretek. I. kötet. Összeáll. Borsa Iván. Bp. 1959. 63. o.; 66. o.: „A fenti összeállítás Áldásy Antal: Címertan című kézikönyvének kivonatolásával készült.”; (2) Bertényi Iván: Kis magyar címertan. Bp., 1983. 64. o.; (3) Bertényi

Iván: Középkori címerjogunk néhány kérdése. In: Levéltári Szemle. XXXVI. évfolyam. 1986. 2. szám. 29. o.; (4) IV. Címertan (heraldica). In: Levéltári szakmai továbbképzés. Felsőfok (1959–1963) 4. Történeti segédtudományi alapismeretek. I. kötet. Összeáll. Borsa Iván. Bp. 1959. 62. o.; 66. o.: „A fenti összeállítás Áldásy Antal: Címertan című kézikönyvének kivonatolásával készült.”; (5) Bertényi Iván: Középkori címerjogunk néhány kérdése. In: Levéltári Szemle. XXXVI. évfolyam. 1986. 2. szám. 24., 27. o.

2. Címerváltozatok „a Hunyadiak régi hollós címerét” bővítő 1453-as királyi oklevél után. (1) Bertényi Iván: Kis magyar címertan. Bp., 1983. 29., 54., 58. o.; (2) Bertényi Iván: I. Mátyás király címerváltozatai. In: Levéltári Közlemények. LXXIX. évfolyam. 2008. 79. o.; (3) Bertényi Iván: Címerváltozatok a középkori Magyarországon. In: Levéltári Közlemények. LIX. évfolyam. 1988. 1. szám. 75. o.; (4) Bertényi Iván: Címerváltozatok a középkori Magyarországon. In: Levéltári Közlemények. LIX. évfolyam. 1988. 1. szám. 23. o.

3. Címerjogi alapvetés: a „Nap a félholddal a székelységet jelképezte” (1) Bertényi Iván: Kis magyar címertan. Bp., 1983. 41. o.; (2) Bertényi Iván: Középkori címerjogunk néhány kérdése. In: Levéltári Szemle. XXXVI. évfolyam. 1986. 2. szám. 25. o.; (3) Bertényi Iván: Kis magyar címertan. Bp., 1983. 91., 92. o.; (4) Darvas-Kozma József: Székely címer a román fejedelemségek címerében. Bejegyezte: D. K. József – Krisztussal a keresztet népemért: Székely címer a román fejedelemségek címerében – letöltve 2022. január 29.; Bruckner Győző dr.: Könyvismertetés. Szádeczky Kardoss Lajos dr.: A székely nemzet története és alkotmánya. Budapest, 1927. 400 l. In: Miskolci jogászetlet. V. évfolyam. 1929. 9. szám. 10. o.

4. A címert „úgy kell tekinteni”, mintha a címerjogosult a „mellén viselné” a harcmezőn. (1) IV. Címertan (heraldica). In: Levéltári szakmai továbbképzés. Felsőfok (1959–1963) 4. Történeti segédtudományi alapismeretek. I. kötet. Összeáll. Borsa Iván. Bp. 1959. 57. o.; 66. o.: „A fenti összeállítás Áldásy Antal: Címertan című kézikönyvének kivonatolásával készült.” (2) Bertényi Iván: Kis magyar címertan. Bp., 1983. 60., 62. o.; (3) Kállay István: A történeti segédtudományok művelése a levéltárakban. In: Levéltári Szemle. XXX. évfolyam. 1980. 1–2. szám. 139. o.; (4) Bertényi Iván: Kis magyar címertan. Bp., 1983. 10., 12. o.; (5) Bertényi Iván: Középkori címerjogunk néhány kérdése. In: Levéltári Szemle. XXXVI. évfolyam. 1986. 2. szám. 23. o.; (6) Bertényi Iván: Kis magyar címertan. Bp., 1983. 10., 12., 17. o.; (7) Bertényi Iván: Középkori címerjogunk néhány kérdése. In: Levéltári Szemle. XXXVI. évfolyam. 1986. 2. szám. 24., 25. o.

HUNYADI JÁNOS Sról
meg-bizonyittatik: hogy nem vólt

Szerelem' Gyermeke,

Hogy ugyan azon egy Apától Hunyadi
Oláh Vojktól még egy Testvére
vólt leg-alább, és az-is Hunyadi
János nevü, és hogy Ős
neve Székely vólt.

Irta

ARANKA GYÖRGY.

KOLOS VÁRON

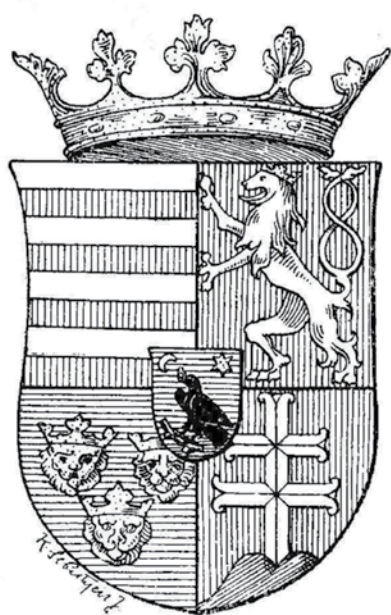
Nyomt. a' Réf. Koll. bettivel 1811.

A magyar Hunyadi-uralkodóház székely eredetéről szóló írást a polihisztor Zágonyi Aranka György az 1811-ben megjelentetett művének címlapjára tette

A vajdahunyadi vár kápolnájának boltzáró köve.

Köpeczi Sebestyén József 1927-ben kiváló rajzot készített a sisakdíszes Hunyadi-családcímerről

A brassói Fekete templomban látható Mátyás király nyitott koronás országcímere – Köpeczi Sebestyén József rajza

Mátyás király zárt koronás államcímere a budavári Nagyboldogasszony-templomban

Egy igazi „Torontalicum”: A krokán muskotály és ami „mögötte” van

Előszó

A 19. század első felének ismert költője, írója, Garay János (1812–1853) az 1846-ban alkotott – és a szepességi származású Thern Károly (1817–1886) zeneszerző, karmester által megzenésített¹ – *Szegszárdi bordal* című kiváló versének első strófájában így fogalmaz:

„Már ha aztán bor: legyen bor,
Hegyi bor, ne szilvalé!
Még a vízből is csak az a jó,
Mely hegyekből zúg elé!
A lapályra béka menjen,
Igya meg a bűzös tavát;
Hegyre hág fel a szegszárdi,
Onnan hozza tűzborát.”²

A költő elfogultsága felett némiképp szemet hunyhatunk, hiszen Tolna vármegye székhelyének, Szekszárdnak a szülöttje volt. Természetes, hogy rajongott szűkebb pátriájának kiváló nedűjéért. Mindennek dacára vitába is kell szállnunk vele, mivel a „lapályon” is teremhet jó szőlő, illetve készíthetnek belőle kiváló magyar bort. Elég, ha csak például a Hajós–Bajai, a Kunsági, valamint a Csongrádi borvidékekre gondolunk. Jelen sorok írója azonban mégsem a híres alföldi borvidékek „kincseiről” szólna, hanem sokak, még a délvidéki (vajdasági) magyarok számára is jobbára ismeretlen, kiváló – és ritka – „kincsről”, az ún. „gyöngy-szigeti krokán muskotályról”.

A Bacchus oltárán alkalmasint szívesen áldozó gyanútlan, borszerető egyént sokszor váratlanul éri a hír, hogy a „néhai” Torontál vármegyének is volt, illetve van bora. Ráadásul nem is egyfajta szőlőt termesztettek a térségben. A csemegezőlőknél a – fehér és piros – Chasselas (saszla), a borszőlőknél a bánáti és olaszrizling, a kövidinka etc. volt inkább jellemző. Alapvetésként érdemes egy 1912-es forrást idézni, miszerint Torontál vármegye „...manapság a nagyobb szőlőterülettel rendelkező vármegyék között a hetedik helyet foglalja el. Oly községünk, melyben szőlő ne volna, nincsen. A legjelentékenyebb szőlőterületek a perjámosi, nagyszentmiklósi és nagykikindai járásokban vannak. A legnagyobb szőlőtelepek vannak Lederer Art-hurnál (Csóka), Rohonczy Gidánál [megjegyzés: Gedeonnál] (100 h. csemege, Törökbecse) és Solymos Eleménnél (Törökbecse).”³ Ugyancsak fontos információ továbbá, hogy „szőlő és a bor értékesítése, az ország más vidékeihez hasonlítva, kedvező. Csemegezőlőnk megjárja Bécs és Berlin piacait is; a borok pedig több tekintélyes bel- és külföldi nagykereskedő pinczejében találnak elhelyezést. Nagy hátránya az értékesítésnek, hogy a szőlősgazdáknak [megjegyzés: a túlnyomó többségnek] megfelelő pinczejük nincs, s így kénytelenek terményeiken leginkább nyers állapotban olcsón túladni.”⁴

A csókai Lederer család borgazdasága – amely a 19. század végén, illetve a 20. század elején már „iparosodott keretek között” működött

¹ SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. III. kötet. Fa–Gwóth. Kiadja Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest, 1894. 1012. p.

² Garay János összes költeményei. *Egy kötetben. A költő arcképével*. Baráti megbízásból kiadta Ney Ferencz. Müller Emil Könyvnyomdája, Pest, 1854. 100. p.

³ MARTON ANDOR: *Mezőgazdaság*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 233. p.

⁴ MARTON 1912, 233. p.

– többek számára ismert lehet.⁵ Ráadásul a későbbiekben – egy forrás szerint – Csókán volt a Balkán legnagyobb borospincéje.⁶ A bárói család idővel a „történelem süllyesztőjébe” került, Csókán már csak a kastélya árulkodik az egykori szebb napokról. A borgazdaság – habár a „jugoszláv érában” államosították – fennmaradt. Ma is ismert egyik produktuma, a csókai Csikóvér (Ždrepc̣eva krv) nevű vörösbor.

A csókai borgazdasággal ellentétben a Gyöngy-sziget (*Biserno Ostrvo*/Бисерно острво), a krokán muskotály, valamint a néhai Rohonczy Gedeon gróf neve már jobbára a feledés homályába merült. Csak a történelem szerelmesei és – természetesen – a magyar borok iránt érdeklődő inyencek ismerik az előbbi hely-, bor- és személynevet. Ezért érdemes röviden megismerkedni a Gyöngy-szigettel, annak nemes borával, továbbá a hajdani Rohonczy Gedeon gróf személyével, valamint a napjainkban igencsak rossz állapotban lévő Rohonczy-kastély múltjával és jelenével.

I. A Gyöngy-sziget kialakulása, földrajzi fekvése

Alkalmassint már a Gyöngy-sziget térképen történő megkeresése is kalandos vállalkozás lehet, hiszen a dualizmus korának (1867–1918) térképei sem tüntették fel a sziget nevét. Hiába is keresnénk Torontál vármegye ismertebb – Gönczy Pál (1817–1892) által tervezett⁷ – természetföldrajzi térképén (1899), ahogy a vallási és közoktatásügyi miniszter megbízásából – 1904-ben⁸ – kiadott közigazgatási térképen sem lelnék rá. (Sajnos, valamilyen megmagyarázhatatlan oknál

fogva a térképek zöme egyáltalán nem tünteti fel a sziget nevét.) Valójában még a vármegye nyugati határát képező Tisza folyó szigeteit is keresgelnünk kellene egy rövid ideig, mire megtalálnánk őket. A teljesség igényével jegyezzük meg, hogy az előbbiekben említett térképeken „célirányosan” kereső – vagyis a térség földrajzi helyzetével tisztában lévő – kutató a sziget helyét megtalálná.

Érdekességként közöljük, hogy a Gyöngy-sziget kezdetben nem volt sziget. A Tisza folyó szabályozásának következtében a 19. század közepén létesült, illetve vált szigetté. Létrejöttének oka a lassú folyású, alacsony esésű Tisza folyó szabályozásában keresendő, mivel az előbbi jellemzők miatt állandó volt az árvízzel való fejegetettség. Ne feledjük el, hogy a Tisza vízgyűjtőjéhez számos gyorsabb folyású, nagyobb esésű folyó tartozik. Emiatt a Bodrog, a Szamos, a Körösök, a Maros etc. felgyülemelő vizét a Tisza nehezen tudta levezetni. Habár voltak előkészületek, az 1845. évi tiszai áradások érlelték meg a végső elhatározást: a Tisza szabályozását.⁹

A Tisza folyó hossza a szabályozás előtt 1419 km volt. A szabályozásról és annak eredményéről röviden az alábbiakat közölhetjük: *„Több kisebb, sikertelen próbálkozás után gróf Széchenyi István szervezte meg a Tisza szabályozását, ami 1846. augusztus 27-én vette kezdetét. A szabályozás eredményeként a folyó új hossza 962 km lett, született 136 km új, épített meder, valamint 589 km holtág. A folyó esése a kilométerenként 3,7 cm-ről 6 cm-re növekedett. A szabályozás előtt mintegy két hónap alatt ért le az ár a Szamos-tól Szegedig, ma mindehhez 1-2 hét elegendő. A hajózható hossz ma 780 km.”*¹⁰ Az előbbi idézet kapcsán legalább két kiegészítéssel kell élnünk.

⁵ NAGY SZILVIA: *Nagymamám meséiből, avagy mit ne felejtünk továbbadni az új nemzedéknek. A csókai kastély története egy kicsit más megközelítésben.* In: Darai Lajos (szerk.): *Acta Historica Hungarica Turiciensia.* XXVI. évfolyam. 2. szám. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, Budapest–Zenta–Zürich, 2011. 118. p.

⁶ *A Vajdaság bortermő vidékei.* 2009. szeptember 17. Magyar Szó: https://www.magyarso.rs/hu/2009_09_17_tarkavilag/74218/Vajdas%C3%A1g-borterm%C5%91-vid%C3%A9kei.htm (Letöltés ideje: 2022. május 6.)

⁷ A Torontál vármegyét ábrázoló, Gönczy Pál által tervezett térkép A Pallas nagy lexikonának XVI. kötetében található. A színes térkép a „*Torontál vármegye*” címszó alatt, a 272. és 273. oldalak között került beillesztésre. Vö. BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XVI. kötet (Téba–Zsuzsok).* Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1897. 272–273. pp. A továbbiakban: BOKOR (XVI. kötet) 1897

⁸ *Torontál vármegye térképe.* Hungaricana Adatbázis: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkepar/1617/> (Letöltés ideje: 2022. május 6.)

⁹ Vö. DÉKÁNY MIHÁLY: *A Tisza szabályozása.* In: Jókai Mór (főszerk.): *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen.* VII. kötet. (Magyarország II.) A Magyar Királyi Államnyomda kiadása, Budapest, 1891. 30–39. pp.

¹⁰ *A Tisza.* Vízügyi honlap: <https://www.vizugy.hu/print.php?webdokumentumid=42> (Letöltés ideje: 2022. május 6.)

Egyfelől a folyó szabályozása hosszabb ideig – tágabban értelmezve évtizedekig – tartó gigászi munka eredménye volt, a műveleteket számos körülmény gátolta. Jobbára az árvizek és gátszakadások nehezítették a folyamszabályozást, de az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc is lelassította a munkákat. Arról nem is beszélve, hogy a szabályozás nem volt tökéletes. Erre példa, hogy az 1879. március 12-én kezdődő ún. „nagy árvíz” Szeged városának jelentős részét elpusztította. Akkoriban legalább fél évnek kellett eltelnie, mire a folyó visszahúzódtott a medrébe.¹¹

Másfelől a mérnöki kivitelezésben, illetve a szabályozási munkák megkezdésében nagy szerepe volt Vásárhelyi Pál (1795–1846) vízépítő mérnöknek, ő pedig egy szívroham következtében, még a folyamat elején, elhalálozott. Hátrahagyott tervei azonban a neves mérnök munkásságát dicsérték.¹²

A folyamszabályozás segítette elő a – Tisza és annak holtága között fekvő – Gyöngy-sziget létrejöttét is, amely Törökbecséhez (Нови Бечей/Novi Bečej) tartozik, attól délnyugati irányban helyezkedik el. A holtág túloldalán Bácsföldvár (Бачко Градиште/Bačko Gradište) és Csúrog (Чуपर/Čurug) települések külterülete határolja. A természetvédelmi területnek számító sziget napjainkban két irányból, Bácsföldvár és Törökbecse felől – kis mellékutakon – közelíthető meg.

II. Rohonczy Gedeon gróf mintagazdasága egykor és most

II. 1. Egy igazi torontáli nábob: Rohonczy Gedeon gróf

Előjáróban érdemes megjegyezni, hogy a felsőpulyai Rohonczy család – ahogyan azt előneve is mutatja – kezdetben csak az ország nyugati végeihez kötődött. Felsőpulya (Oberpullendorf) – a várvidéki (burgenlandi) magyarság egyik tele-

pülése – egykoron Sopron vármegye része volt. (Az ugyancsak várvidéki Rohonc [Rechnitz] pedig Vas vármegye települései közé tartozott.)

A család egyik első, ismert őse, István, a 17. században jelentős egyházi pályát futott be mint esztergomi kanonok, zalavári apát etc. A későbbi utódok is a Dunántúl vármegyéinek életében játszottak jelentősebb szerepet. A 18. és 19. század fordulóján élt Rohonczy János Veszprém vármegye országgyűlési követe, majd alispánja volt, fia, Ignác – aki a 19. század első felében élt – Sopron vármegye alispánja lett. Rohonczy Lipót, a Károlyi-huszárezred ezredese részt vett az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharcban. Ezért a császári önkény halálra ítélte, végül életfogytig tartó szabadságvesztésre „mérésékelték” az ítéletet, a büntetést a morvaországi Olmütz (Olomouc) várában kellett letöltenie. Végül 1851-ben kegyelmet kapott, majd egy évtized múlva, 1861-ben Pesten elhunyt. Földi maradványait Törökbecsén, a családi sírboltban temették el.¹³

Rohonczy Lipót (1807–1861) ezredesnek hat gyermeke, négy fia (Aladár, Ödön, László és Gedeon) és két lánya (Ilona és Mária) született. Kétséget kizáróan Rohonczy Gedeon (1852–1929) gróf volt a leghíresebb, illetve bizonyos értelemben a „leghírhedtebb” a család tagjai között. Egy igazi – bővérű, nagytermészetű – magyar nábobnak számított a maga korában. Valószínűleg nem állunk mesze az igazságtól, ha kijelentjük, hogy nem volt unalmas alak. Duhaj és vakmerő személyiség hírében állt, aki nem ismert mértéket a szórakozásban.

A Rohonczy család Rohonczy Lipót felesége, Sissányi Klára révén lett ismert Torontálban, egészen pontosan Törökbecsén. A Tisza mentén elterülő családi birtokot a mezőgazdasági termelésben nagy újtónak számító, kiváló üzletember Rohonczy Gedeon futatta fel. Egyebek mellett a Gyöngy-szigeten termelt krokán muskotályból készített bor volt a gazdaság messze földön ismert „portékája”.¹⁴

Kevésbé köztudott, hogy Rohonczy gróf – aki nagy növénynemesítő hírében is állt – egy sárgadinnyefajta „megszületésében” is aktív szerepet

¹¹ Vö. BOKOR (XVI. kötet) 1897, 206–210. pp.

¹² Vö. BOKOR (XVI. kötet) 1897, 696–697. pp.

¹³ NAGY IVÁN: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal. Kilenczedik kötet.* Kiadja Ráth Mór, Pest, 1862. 759. p.

¹⁴ *Rohonczy Gedeon (1852–1929). Törökbecsén született, élték.* Füstmacskák a múltból: https://fustmacska.blog.hu/2021/12/31/rohonczy_gedeon_bevezetocikk (Letöltés ideje: 2022. május 16.)

vállalt. A „Tisza gyöngye” nevű sárgadinnyéje is híressé tette a gróf személyét. Feltehetően a szigeten termesztett sárgadinnyéről – más „legenda” változat szerint az ugyancsak itt termesztett tökről¹⁵ – kapta a Gyöngy-sziget a nevét: a dinnyék az éjjeli holdvilágnál óriási gyöngyöknek tűntek. *„A krokán muskotály előtt, a Gyöngysziget a sárgadinnyéről volt híres, amelyeket Rohonczy tiszai gyöngy elnevezéssel illetett. A szép, nagy, gömbölyű sárgadinnyék, mint a széjjelgurult apró gyöngyök, ragyogtak a holdvilágnál a Gyöngyszigeten... Ezt a fajta sárgadinnyét két akkori dinyaefajta keresztezéséből kapta. Fontos megjegyezni, hogy ez a fajta dinnye akkor kizárólag a Gyöngyszigeten termett.”*¹⁶ A teljesség igényével jegyezzük meg, hogy a gróf a csemegekukorica, a paradicsom, valamint a paprika termesztésében is jelentős eredményeket ért el. Rendszeresen részt vett különféle mezőgazdasági kiállításokon, és többször is díjakkal tért vissza róluk. Példaként említhető, hogy *„...az 1900-as párizsi kiállításon első díjat nyert az ötkilós gyümölcsös kosaráért.”*¹⁷

A mezőgazdasági szakember hírében állt Rohonczy Gedeon *„...részt vett az 1902-ben megalakult »Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesülete«-ben. Birtoka 650 kat. holdra terjedt ki, ahol 100 kat. holdon termesztett 120 különböző fajtájú szőlőt. Terményeit és borát Budapesten, saját zöldség-gyümölcs üzletében árulta az Egyetem tér 5. alatt (ma Pázmány Péter Gyógy-szertár az ELTE Jogi Karával szemben.) Lakása innen kényelmes séta távolságban volt, a Ferenctek tere 2. szám alatti Királyi Bérházban.”*¹⁸

Rohonczy – ahogy becenevén hívták – Gida nem maradhatott ki a közéletből sem. A Tisza Kálmán vezette Szabadelvű Párt – valamint a parlamenti Vízügyi Bizottság – tagja volt. Mint

országgyűlési képviselő – 1878 és 1901 között – Törökbecsét képviselte a Magyar Országgyűlésben. Pártjától azonban 1898-ban megvált, ennek „eredője” egy parlamenti felszólalásában rejlett, amelyben erősen kritizálta pártja munkáját, valamint az 1896. évi választásokon nyújtott teljesítményét, amely – nagy valószínűséggel – nem nélkülözötte a korrupciót. Másfelől elmarasztalta a losonczi Bánffy Dezső (1843–1911) báró által vezetett kormányzatot (1895–1899), amely szerinte nem lépett fel kellő eréllyel az agrárszocialista mozgalmakkal szemben.¹⁹ Rohonczy politikai pályája 1902-ben ért véget, amikor választási vereséget szenvedett Kelemen Béla ellenében a tápéi (Szeged) kerületben.

Érdemes kiemelni, hogy Rohonczy Gedeon mint helyettes kormánybiztos aktívan közreműködött az 1879. évi szegedi árvíz utáni helyreállítási munkákban. A gróf közreműködéséről A Pallas nagy lexikona az alábbiakat közölte: *„Az 1879-iki szegedi árvíz alkalmával helyettes kormánybiztos volt s élénk részt vett a mentési munkálatokban, amiért a királytól elismerő nyilatkozatot nyert.”*²⁰

A gróf azonban nemcsak kiváló mezőgazdász, növénynevelő, üzletember és politikus volt, hanem hírhedt nagyvilági sármőr is. Rohonczy Gedeon a női nem nagy széptevőjének számított. Végül 1875-ben „állapodott meg”, Lónyai és vásárosnaményi Lónyay Albert – Lónyay Menyhért egykori miniszterelnök (1871–1872) öccsének – lányát, Lónyay Flórát vette el feleségül. A boldogtalan házasság azonban nemcsak gyermektelen maradt, hanem válással is végződött. A gróf – feltehetően még házassága alatt – megismerkedett leendő feleségével, egy özvegyasszonnyal, lülei és sötétkúti Lülley Albert Bertalanné Kreutzer Etelkával, és évekig élettársi viszony-

¹⁵ A Gyöngysziget gyöngye. Utak, kalandok: <http://utikalando.blogspot.com/2012/11/a-gyongysziget-gyongye.html> (Letöltés ideje: 2022. május 16.)

¹⁶ A Gyöngy-sziget és Rohonczy Gedeon birtoka. Novi Bečej Turistička Organizacija: <https://novi-becej.travel/gyongysziget-es-rohonczy-gedeon-birtoka/?lang=hu> (Letöltés ideje: 2022. május 16.)

¹⁷ A Gyöngy-sziget és Rohonczy Gedeon birtoka. Novi Bečej Turistička Organizacija: <https://novi-becej.travel/gyongysziget-es-rohonczy-gedeon-birtoka/?lang=hu> (Letöltés ideje: 2022. május 16.)

¹⁸ A dedapa: Rohonczy Gedeon. Sauska Pincészet: <https://sauska.hu/hu/blog/cikkek/a-dedapa-rohonczy-gedeon> (Letöltés ideje: 2022. május 16.)

¹⁹ Vö. FARKAS JÓZSEF: „Földet és jogot a népnek” (A függetlenségi baloldal útkeresése. Sima Ferenc útja a radikalizmusig). In: Blazovich László (szerk.): Tanulmányok Csongrád megye történetéből XVI. Kiadja a Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 1990. 249–250., 285., 297. pp.

²⁰ BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XIV. kötet (Pillera–Simor). Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1897. 619. p.

ban éltek. Idővel (1893) a gróf elvette Kreutzer Etelkát, akinek az első házasságából két leánygyermek, Etelka Gizella és Mária Margit származott. A gróf mindkét gyermeket a nevére vette, és örököseinek tette meg őket. Érdekességként jegyezzük meg, hogy Rohonczy (Lülley) Etelka Gizella későbbi utódai jeles pincészetet alapítottak Villányban és Tokajban. A Sauska Pincészet ma is közismert, kiváló borairól híres, nemcsak a már említett Villányban és Tokajban, hanem Magyarország más vidékein is.²¹

Rohonczy gróf hírhedt volt párbajairól is. „...ügyesen forgatta a fegyvert – korabeli feljegyzésekből tudjuk, hogy többször párbajozott politikus-társaival, hírlapírókkal, földbirtokosokkal...”²² A gróf „összecsapott” báró Dukai Péterrel (1878), Hieronymi Károly volt államtitkárral (1882), továbbá – ugyancsak 1882-ben – Várady Gábor országgyűlési képviselővel is. Megjegyezzük, hogy ez utóbbi párbaj miatt a budapesti királyi törvényszék büntető osztálya a feleket kétheti államfogházra ítélte. A gróf azonban nem változtatott „életformáján”. Előbb (1890) Urgon Gábor képviselőtársával, majd (1894) Bátaszéky Lajos hírlapíróval vívott párbajt. Utóbbi esetben a hírlapíró könnyebben megsebesült a gróf kardjától, emiatt Rohonczy ismét a fogházban találta magát. (A kétheti elzárást végül egy napra mérsékeltek.) Dániel László földbirtokossal 1899-ben „akasztották össze a bajuszt”. A pisztolypárbaj miatt a gróf ismét kétnapi fogházat kapott. A korabeli „országgyűlési naplók, irományok” is megörökítették a gróf „hőstetteit”, amelyek nem nélkülözték a folyosói szóváltást és lökdösődést sem. Böbeszédű, mulatságos felszólalásait Mikszáth Kálmán (1847–1910) és Krúdy Gyula (1878–1933) is – némiképp kifigurázva – megörökítette.

Akárcsak számos más magyar nemes, Rohonczy is szenvedélyesen kártyázott. Egyik alkalommal a három napja – dohányzással és

iszogatással – zajló kártyaparti drámai fordulatot vett. A legenda szerint a mindenét – még a gyöngy-szigeti nyári lakot is – elkártyázó gróf fogadást kötött, hogy ha felesége fejről lelövi az almát, akkor minden elkártyázott ingósága és ingatlana visszazáll rá. A történetnek több változata van. Egyik szerint a megriadt asszonyt hajnalban az ágyából ugrasztották ki, másik változat szerint egy vízen ringó csónakban kellett ülnie, és várnia, hogy férje – a „modern kori Tell Vilmos” – lelője fejről az almát. A „művelet” végül sikerült, a vagyon „visszajött”, de Etelka haragja valószínűleg sokáig nem párolgott el.²³

Nem lehetünk teljesen biztosak az előbbi legenda teljes hitelességében, azonban igaz a magyar mondás: „Nem zörög a haraszt, ha a szél nem fújja.” Nem lehet ok nélküli a kritika, lehet alapja, hiszen Rohonczy Gedeon nemcsak híres, hanem „hírhedt” is volt. Elévülhetetlen érdemei ellenére számos lépésével – párbajok, életmód etc. – megbotránkozta kortársait.

Az agrárium és politikai élet mellett az igazi sportembernek számító gróf lótarással, valamint lóversenyzéssel is foglalkozott. A 20. század hajnalán nemcsak Törökbecsén, hanem a Budapest melletti Alagon is tartott fenn istállót.²⁴ A lóversenyeken – Fred Foster, az amerikai tréner útmutatásai alapján – jelentős sikereket ért el. A teljesség igényével jegyezzük meg, hogy a gróf előbb elutasította a tréner szolgálatait, de Foster bizonyított, és maga Rohonczy kérte fel lovai trenírozására.²⁵ A gróf – habár lótarással és lótenyésztéssel továbbra is foglalkozott – 1910-ben végül feloszlatta a versenyistállóját.²⁶

Rohonczy Gedeon nevéhez fűződik a „Kolombus” elnevezésű korcsolya feltalálása is, amely könnyű fel- és lecsatolásáról volt híres. A gróf maga szenvedélyes korcsolyás volt. Megjegyezzük, hogy „...1893 júliusában a Dobsinai-jégbarlangban [amely egykoron Gömör és Kishont vármegye része volt, ma Szlovákiához

²¹ Vö. A *dédapa: Rohonczy Gedeon*. Sauska Pincészet: <https://sauska.hu/hu/blog/cikkek/a-dedapa-rohonczy-gedeon> (Letöltés ideje: 2022. május 16.)

²² BODÓ BARNA – NÁDI KAROLINA – VÁZSONYI CSILLA (szakmunkatársak): *Alvó kastélyok mesevilága*. Magyarkanizsa község, Magyarkanizsa, 2016. 50. p.

²³ BODÓ – NÁDI – VÁZSONYI 2016, 50. p.

²⁴ *Vadász- és Versenylap*. XLV. évfolyam. 8. szám. Vadász- és Versenylap Kiadóhivatala, Budapest, 1901. 78. p.

²⁵ *Vadász- és Versenylap*. XLV. évfolyam. 43. szám. Vadász- és Versenylap Kiadóhivatala, Budapest, 1901. 293–295., 297 pp.

²⁶ *Vadász- és Versenylap*. LIV. évfolyam. 98. szám. Vadász- és Versenylap Kiadóhivatala, Budapest, 1910. 608. p.

tartozik] jégünnepélyt is rendezett, kosztümös jégtáncosok részvételével.”²⁷

A sort még feltehetően hosszasan lehetne folytatni a torontáli nábob életútjáról, amelyben a tények valószínűleg – legalábbis részben – keverednek a legendákkal. A legendák azonban – ismerve a magyar főúri arisztokrácia korabeli életét és szokásait – akár még igazak is lehetnek. Ennek ellenére Rohonczy Gedeon grófról elsősorban mint kiváló és neves gazdálkodóról és növénynevelőről, továbbá borászról és a magyar lovassport elkötelezett hívéréről, valamint hazája – és szűkebb pátriája, Törökbecse – sorának előmozdításában tevékeny politikusról érdemes megemlékeznünk.

Gróf felsőpulyai Rohonczy Gedeon Pál Zsigmond Miklós (1852–1929) portréja

Forrás: Rohonczy Gedeon képviselő, mellkép. Magyar Nemzeti Múzeum. Történeti Fényképtár. A fénykép méretei: magasság: 13,2 cm, szélesség: 9 cm. MuseuMap: <https://www.museumap.hu/record/-/record/oai-aggregated-bib5800821> (Letöltés ideje: 2022. május 16.)

²⁷ A *dédapa*: Rohonczy Gedeon. Sauska Pincészet: <https://sauska.hu/hu/blog/cikkek/a-dedapa-rohonczy-gedeon> (Letöltés ideje: 2022. május 16.)

²⁸ A Gyöngy-sziget és Rohonczy Gedeon birtoka. Novi Bečej Turistička Organizacija: <https://novi-becej.travel/gyongysziget-es-rohonczy-gedeon-birtoka/?lang=hu> (Letöltés ideje: 2022. május 16.)

II. 2. A Rohonczy-kastély egykor és most

Az életrajzi adatok alapján a gróf Pest-Budán született (1852), és ugyanott – Budapesten – hunyt el 1929-ben. Az előbbiekben említettük, hogy a fővárosban, annak „szívében”, a Ferenctiek terén állt Rohonczy Gedeon lakása. Boltja egy kissé odébb, a lakástól „kőhajításnyira” fekvő Egyetem téren várta a vásárlókat. A Gyöngy-szigeten egy úrilakot építtetett a gróf, ez az épület, ha egy kissé romos állapotban is, de a mai napig létezik. Az úrilak körül terült el a gróf mintagazdasága, amelynek egy része ugyancsak fennmaradt. A szőlőtermesztés és borászat még mindig jelen van a területen.

Habár a közel 650 katasztrális hold kiterjedésű birtokon – amely Sissányi Klára hozománya volt – már Rohonczy Lipót is gazdálkodott, annak felvirágoztatása – az apa korai halála miatt – fiára, Rohonczy Gedeonra maradt. Érdemes kiemelni, hogy a grófnak „...a korabeli dokumentumok alapján, körülbelül 100 hold szőlője volt, amelyből 60 hold krokán és 40 hold sasza szőlőfajta volt. A krokán különleges bánásmódban részesült, az kizárólag a nemeseknek, politikusoknak és a kor hírességeinek volt fenntartva.”²⁸

Az egykori mintagazdaság központját, a kastélyt az idegenek nem egyszerű vállalkozás megtalálni. Bácsföldvár irányából érkezve, a Tisza holtágán átkelve egy földúthoz ér a gyanútlan utazó. Ezen az úton haladva egy erős, ligetes résznél érhető el az egykori Rohonczy-kastély, ahol napjainkban az úrilak gondnoka és családja él. (A szerző megjegyzése: az épületnél szabadon kószáló kutyákkal érdemes vigyázni!) A kastélyt a közelmúltban egy szerb vállalkozás bérelte.

A gyöngy-szigeti úrilakot még Rohonczy Gedeon gróf építtette a 19. század alkonyán. A többszintes épület stílusjegyeiben elsősorban a klasszicista stílust tükrözi, azonban barokk elemeket is felfedezni vélhetünk. A kastély főhomlokzatának domináns eleme a rizalit, három szimmetrikusan elhelyezett ablakkal az épület földszintjén és felső szintjén. Vélelmezhetően a

A néhai Rohonczy Gedeon egykori kastélya a Gyöngy-szigeten

Forrás: REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1912. Arcanum Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarország-varmegyei-es-varosai-1/torontal-varmegye-1B1CE/torontal-varmegye-kozsegei-irta-reiszig-ede-dr-tortenetiro-a-kozp-szerk-biz-tagja-kiegeszitetten-vende-aladar-a-monografia-szerkesztoje-1B28D/torokbecse-1B45C/> (Letöltés ideje: 2022. május 16.)

A jobb napokat is látott Rohonczy-kastély „napjainkban”

Forrás: *Villa Rohonci. Pearl Island, Novi Bečej*. Dvorci Srbije: <https://www.dvorcisrbije.rs/en/villa-gedeona-rohoncija-pearl-island/> (Letöltés ideje: 2022. május 17.)

kastély minden oldalán csodás homlokzatképzések voltak. Ezek közül több – például a bor és a mámor római istenét, Bacchust ábrázoló dombormű – még ma is látható. A kastély bejárata felett egy-egy lófej, távolabb – a széleken – gabonát és gyümölcsöt ábrázoló domborművek. Az egyik oldalhomlokzaton állatfejeket – például kost – ábrázoló domborműveket fedezhet fel az arra járó utazó. A földszinten van a bejárati veranda, amely a főhomlokzat középső része előtt helyezkedik el. A kastélyt ábrázoló régebbi képek a tető közepén egy nagyobb, nyolcszögletű tornyot, egy kilátót mutatnak. Ez az épületrész – a későbbi átalakítások miatt – ma már nem látható. (Habár élhetünk a gyanúval, hogy a tetőre még ma is fel lehetne menni, ami – elnézve a kastély állapotát – feltehetően nem lenne veszélytelen vállalkozás.) A kastélybelső néhány régi emléket is megőrzött, így például a cserépkályhát, a kovácsoltvas csigalépcsőt etc. A birtok „szíve” napjainkban meglehetősen rossz állapotban van. Bár az épület műemléki védelem alatt áll, felújítása egyre késik. Az épület restaurálását már azért is el kellene mielőbb kezdeni, mert állagmegóvás nélkül az enyészeté lesz az egykori úrilak.

II. 3. A krokán muskotályról „dióhéjban”

Már szót ejtettünk a Rohonczy családról és annak – talán – leghíresebb tagjáról, Rohonczy Gedeonról, továbbá a Gyöngy-szigetről és az ott található mintagazdaságról, ezért írunk kell az igazi „Torontalicumról”, az ún. „gyöngy-szigeti krokán muskotályról” is.

A valóság valószínűleg itt is keveredik a legendával, amely akár még igaz is lehet. A Magyar Szó munkatársa, Fehér Rózsa az alábbiakat írta erről: „XIX. század, tücsökzene és egy nyári alföldi éj – két gróf, a Rohonczy és a [Csókán (Чока / Čoka) kastéllyal és borászattal büszkélkedő] Léderer hordók között pókerezik. Mint mindig, most is fogadásból játszanak: ki vesz el szebb hölgyet nőül, melyiknek lesz nagyobb a hozománya, melyiküknek lesznek nemesebb lovai és jobb gyümölcstermése – általában ilyen tétjük volt ezeknek a kártyacsatáknak. Most azért verik a blattot: kinek lesz majd jobb bora? Rohonczy két lóban fogad, hogy ezt a meccset is ő nyeri. Hogy a szőlőtőke Franciaországból vagy Algériából érkezett-e, már sosem fogjuk megtudni, de az biztos: Rohonczy gróf megtarthatta a lo-

A Rohonczy-kastély szőlőültetvény felé eső bejárata

Forrás: Villa Rohonci. Pearl Island, Novi Bečej. Dvorci Srbije: <https://www.dvorcirsrbije.rs/en/villa-gedeona-rohoncija-pearl-island/> (Letöltés ideje: 2022. május 17.)

vait, mert Bácsföldvárnál, az élő és a holt Tisza ölelésében elterülő Gyöngyszigeten aranysárga nedű fakadt, és megszületett egy Európában egyedülálló borfajta. Valahogy így kezdődött egy vajdasági névjegy története, a krokán muskotályé.²⁹ Élhetünk a gyanúperrel – nagyvonalakban megismerve Rohonczy Gedeon személyiségét –, hogy az előbbi történet nem nélkülöz minden alapot. Az kétséget kizáró tény, hogy a gróf valóban mindent megtett, hogy a borászattal kapcsolatos célját megvalósítsa. A nemes, folyékony „magyar arany” valóság – és kevesek kiváltsága – lett.

A források igencsak megosztottak a szőlőtőkék származási helyét tekintve: Franciaország vagy Algéria. Az viszont tény, hogy a hazai borászat egyik tragikus eseménye, az 1875-ben kirobbant filoxéravész előmozdította az új, a filoxérának ellenálló fajták behozatalát, illetve – védekezés gyanánt – a szőlőoltást. Érdekességként jegyezzük meg, hogy Torontál vármegye ezen a téren is első helyet szerzett, amely, igaz, „kétes dicsőség”. A filoxérát 1875-ben Pancsovánál (Панчево/Pančevo) észlelték először Magyarországon. Maga a filoxéra 1863-ban Franciaországban indult „hódító” útjára, végigtarolva Európán, és a szőlőültetvények több mint felét elpusztította. A gazdák jóformán hosszú ideig tehetetlenek voltak egész Európában. A küzdelemben az „élharcos”, a leginkább sújtott Franciaország volt. Magyarországon „...a betegség terjedése ellen sürgős óvintézkedéseket tettek (a községeket, amelyekben filoxérát találtak, zárlat alá helyezték, a szőlőfürt kivételével a szőlőnövény bármely részének kivételét megtiltották, általánosan korlátozták a vasszőforgalmat), ezek azonban mit sem segítettek. A filoxéra 20 év alatt végigpusztította összes szőlőterületünk 2/3-át. 1897-ig 666 820 kh szőlőből 391 217 kh pusztult el, szinte az összes kötött talajra telepített szőlőállomány.”³⁰

Öröm volt az örömben, hogy a filoxéra után több új szőlőfajta is megjelent Magyarországon. A Bouvier ekkor jelent meg a Bácska déli részében, akárcsak a korai piros veltelini, amely soproni „közvetítéssel” került a Délvidékre. A krokán muskotály pedig a Gyöngy-szigeten honosodott meg.³¹ Habár máshol is próbálkoztak, a nagyon kényes krokán muskotály csak a homokos talajú, speciális mikroklímával rendelkező Gyöngy-szigeten tudott megmaradni.³² Ahogy Petar Cindrić fogalmazott: „A Krokán muskotály borának jellemző, intenzív illatáról ismert. A termés mennyisége és minősége évente igen változékony, mivel fagyérzékeny és hajlamos a szürkerothadásra. Manapság csak a Gyöngy-szigeten, a Bánáti – Tisza menti borvidéken termesztik.”³³ Érdemes megjegyezni, hogy a krokán muskotály Európában is jóformán csak a Gyöngy-szigeten maradt meg. Ezért talán némi túlzással, de őshonos fajtának tekinthető.³⁴

Általánosságban elmondható, hogy amiből kevés áll rendelkezésre, és van rá kereslet, annak az ára törvényszerűen emelkedik. Nincs ez másképp az ízes, karakteres, sárga-aranysárga száraz fehérborral, a krokán muskotállyal sem. „Hétköznapi” kereskedelmi forgalomban már Rohonczy idejében sem volt kapható.

Ahogy azt már említettük, a grófnak száz hold szőlője volt, ebből hatvan holdon termelte a krokán muskotály bor alapanyagát képező szőlőt. Rohonczy Gedeon a krokánt mindig is nagy becsben tartotta, féltő gondoskodással művelte szőlőjét, készítette a borát. A kiváló nedű „...kizárólag a nemeseknek, politikusoknak és a kor hírességeinek volt fenntartva. Rohonczy Gedeon mindig a krokánt ajándékozta a világ minden tájáról származó barátainak, és nagyon ügyelt a borokra, mivel soha nem volt túl nagy mennyiségben. Ebből kifolyólag az ára is magas volt.

²⁹ FEHÉR RÓZSA: *Made in Vajdaság. Közélet.* 2011. június 5. Magyar Szó Online: https://www.magjarszo.rs/hu/2011_06_05/kozelet/39254/Made-in-Vajdas%C3%A1g.htm (Letöltés ideje: 2022. május 17.)

³⁰ ORTUTAY GYULA (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon. II. kötet (F–Ka).* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 163. p.

³¹ Vö. PETAR CINDRIĆ: *Honosított szőlőfajták a Duna-menti borrégióban.* Agroforum: <https://agroforum.hu/lapszam-cikk/honosított-szölőfajták-a-duna-menti-borregioban/> (Letöltés ideje: 2022. április 17.)

³² *A Tisza mente.* Vajdasági Magyar Értéktár – Vajdaság kincsei: <http://ertektar.rs/ertektar/ertek/A-Tisza-mente/116> (Letöltés ideje: 2022. május 17.)

³³ PETAR CINDRIĆ: *Honosított szőlőfajták a Duna-menti borrégióban.* Agroforum: <https://agroforum.hu/lapszam-cikk/honosított-szölőfajták-a-duna-menti-borregioban/> (Letöltés ideje: 2022. április 17.)

³⁴ FEHÉR RÓZSA: *Made in Vajdaság. Közélet.* 2011. június 5. Magyar Szó Online: https://www.magjarszo.rs/hu/2011_06_05/kozelet/39254/Made-in-Vajdas%C3%A1g.htm (Letöltés ideje: 2022. május 17.)

Ha átszámolnánk a mai euróba egy üveg krokán akkori értékét, akkor hihetetlenül hangzik, de körülbelül ezer eurót ért egy üvegnyi krokán bor.³⁵ (Ilyen és ehhez hasonlatos „statisztikákat” olvasva akarva-akaratlanul is elgondolkodik az ember a dualizmus korában [1867–1918] élt magyar főúri arisztokrácia gazdagságán.)

Talán joggal merül fel az olvasóban a kérdés, hogy milyen jellemzői vannak a krokán muskotály (Croquant Muscat) bornak. A bor alapját képező illatos szőlő fürtje nagyjából henger alakú, súlya 120–150 gramm. A kerek szőlőszemek közepesen nagyok, zöld színűek. „A krokán 22% cukrot és 5-7 g/l savat tartalmazhat. Közepesen későn érő fajta. A minőséget tekintve a minőségi borok csoportjába sorolják, bár egyes termelők csúcsminőségű borokként osztályozzák. A krokán muskotály egy védett eredetű minőségi fehérbor, amely az aromás borok csoportjába sorolható. Ez a kivételes, világossárga színű, zöldes árnyalatú bor könnyen iható, üdítő és testes bornak számít, éppen a magas extrakt-tartalma kölcsönözi neki testességét.”³⁶

Talán néhány olvasó kedvet kapott ahhoz, hogy megkóstolja a bort. A vállalkozás nem lehetetlen, de nem is egyszerű. Ahogyan az előbbiekben utaltunk rá, már Rohonczy Gedeon idejében is keveset készítettek ebből a borból, ezért „aranyárban” mérték. Sajnos, ez napjainkban is jobbára igaz. Habár a nehézséget leginkább a bor beszerzése jelenti. Közönséges – „hétköznapi” – kereskedelmi forgalomban nem jelenik meg a bor, jobbára csak belgrádi és újvidéki elit éttermekben, valamint exkluzív borházak kínálatában találkozhatunk vele. Megjegyezzük, hogy „...a kiváló bor számos uralkodóház asztalára felkerült, később Tito és Charles de Gaulle is előszeretettel fogyasztotta, és a jól értesültek szerint szerbiai látogatása alkalmával Putyin elnök is megízlelte.”³⁷

A jövőre nézve több szempontból nagy a bizonytalanság. Egyfelől a birtok jogi helyzete kétséges. Az 1946 óta állami tulajdonban lévő kastélyt

és birtokot 2005 óta az újvidéki Euro-Pan nevű cég bérlí. Szerződésük az állammal húsz évre kötött. A bérleti idő hamarosan lejár, ráadásul többen is érdeklődnek a kastély és a birtok iránt. Nem kizárt, hogy a néhai Rohonczy gróf távoli lezármazottainak is lehetőségük lehet fellépniük igényeikkel. Másfelől a legnagyobb bajt – rövid távon – a kastély állaga jelenti, amely siralmas.³⁸ Az épület több része nem biztonságos. Sürgősen szükség lenne az állagmegóvásra, hogy a kastély megmaradhasson. Emellett a pincét, a kastélykertet is rendbe kellene tenni, továbbá a gazdaság fejlesztése is szükséges. Az előbbi elgondolások egyébiránt a jelenlegi bérlők célkitűzése is. Sajnos, mindent visszaállítani már vagy nem lehet, vagy csak nagy nehézségek árán lehetne. Példaként említhető, hogy a jugoszláv „szocialista” érában egyre inkább „lerobbant” minden. Jellemző módon a homlokzaton egykor elhelyezett Rohonczy-címer helyére egy ötágú csillag került. Az állam kevésbé foglalkozott az ingatlannal, később a cserélődő bérlők is hasonlóan cselekedtek. A kastély és melléképületei idővel „lepukkantak”, a szőlőtőkék száma is egyre fogyott. Az egykori kiváló gyümölcsösök egy része kipusztult, vagy kiirtották, a feldarabolt fákat tűzifaként hordták el a helyiek. A birtok egyre nagyobb hányada veszett el. Kiemeljük, hogy egy 2011-es adat szerint 15 hektáron – 45 ezer tőkéen – termeltek szőlőt, ebből 45-50 ezer liter bort reméltek. Korszerű gazdálkodással, fejlesztéssel 50 hektáron 200 ezer liter bort lehetne termelni. Megjegyezzük, hogy a szőlőből nemcsak bor, hanem kiváló pálinka is készül, illetve készíthető. A gazdaság fejlesztéséhez, a kastély és a pince felújításához, az elvadult kastélykert rendbetételéhez, új épületek, létesítmények kialakításához akkoriban 3-4 millió euróra lett volna szükség. A közelmúltban felmerült a lehetősége annak, hogy a távoli Rohonczy-örökös esetleg állná az említett összeget, ha visszakapná az ingatlant.³⁹ Mint látható, a kérdések adottak, de a válaszokkal még adós a jövő.

³⁵ A Gyöngy-sziget és Rohonczy Gedeon birtoka. Novi Bečej Turistička Organizacija: <https://novi-becej.travel/gyongysziget-es-rohonczy-gedeon-birtoka/?lang=hu> (Letöltés ideje: 2022. május 16.)

³⁶ A Gyöngy-sziget és Rohonczy Gedeon birtoka. Novi Bečej Turistička Organizacija: <https://novi-becej.travel/gyongysziget-es-rohonczy-gedeon-birtoka/?lang=hu> (Letöltés ideje: 2022. május 16.)

³⁷ FEHÉR RÓZSA: *Made in Vajdaság. Közélet.* 2011. június 5. Magyar Szó Online: https://www.magyarszo.rs/hu/2011_06_05/kozelet/39254/Made-in-Vajdas%C3%A1g.htm (Letöltés ideje: 2022. május 17.)

³⁸ Vö. NÁDI KAROLINA – VÁZSONYI CSILLA: *Kastélysorsok Bánátban és Bácskában.* In: Raffay Endre – Tüskés Anna (szerk.): *Európai műemlékvédelmi tendenciák különös tekintettel a Kárpát-medencére.* PTE Művészeti Kar, Pécs–Fehérvárcsurgó, 2019. 231. p.

³⁹ Vö. FEHÉR RÓZSA: *Made in Vajdaság. Közélet.* 2011. június 5. Magyar Szó Online: https://www.magyarszo.rs/hu/2011_06_05/kozelet/39254/Made-in-Vajdas%C3%A1g.htm (Letöltés ideje: 2022. május 17.)

III. Felhasznált irodalom

III. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XIV. kötet (Pillera–Simor)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1897

BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XVI. kötet (Téba–Zsuzsok)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1897

DÉKÁNY MIHÁLY: *A Tisza szabályozása*. In: Jókai Mór (főszerk.): *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen. VII. kötet. (Magyarország II.) A Magyar Királyi Államnyomda kiadása, Budapest, 1891*

FARKAS JÓZSEF: *„Földet és jogot a népnek” (A függetlenségi baloldal útkeresése. Sima Ferenc útja a radikalizmusig)*. In: Blazovich László (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből XVI. Kiadja a Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 1990*

Garay János *összes költeményei. Egy kötetben. A költő arcképevel*. Baráti megbízásból kiadta Ney Ferencz. Müller Emil Könyvnyomdája, Pest, 1854

MARTON ANDOR: *Mezőgazdaság*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912*

NAGY IVÁN: *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. Kilenczedik kötet*. Kiadja Ráth Mór, Pest, 1862

NAGY SZILVIA: *Nagymamám meséiből, avagy mit ne felejtünk továbbadni az új nemzedéknek. A csókai kastély története egy kicsit más megközelítésben*. In: Darai Lajos (szerk.): *Acta Historica Hungarica Turiciensia. XXVI. évfolyam. 2. szám. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, Budapest–Zenta–Zürich, 2011*

NÁDI KAROLINA – VÁZSONYI CSILLA: *Kastélysorsok Bánátban és Bácskában*. In: Raffay Endre – Tüskés Anna (szerk.): *Európai műemlékvédelmi tendenciák különös tekintettel a Kárpát-medencére. PTE Művészeti Kar, Pécs–Fehérvárcsurgó, 2019*

ORTUTAY GYULA (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon. II. kötet (F–Ka)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979

SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái. III. kötet. Fa–Gwóth*. Kiadja Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest, 1894

Vadász- és Versenylap. XLV. évfolyam. 8. szám. Vadász- és Versenylap Kiadóhivatala, Budapest, 1901

Vadász- és Versenylap. XLV. évfolyam. 43. szám. Vadász- és Versenylap Kiadóhivatala, Budapest, 1901

Vadász- és Versenylap. LIV. évfolyam. 98. szám. Vadász- és Versenylap Kiadóhivatala, Budapest, 1910

III. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

A dedapa: Rohonczy Gedeon. Sauska Pincészet: <https://sauska.hu/hu/blog/cikkek/a-dedapa-rohonczy-gedeon>

A Gyöngy-sziget és Rohonczy Gedeon birtoka. Novi Bečej Turistička Organizacija: <https://novi-becej.travel/gyongysziget-es-rohonczy-gedeon-birtoka/?lang=hu>

A Gyöngy-sziget gyöngye. Utak, kalandok: <http://utikalando.blogspot.com/2012/11/a-gyongysziget-gyonyge.html>

A Tisza. Vízügyi Honlap: <https://www.vizugy.hu/print.php?webdokumentumid=42>

A Tisza mente. Vajdasági Magyar Értéktár – Vajdaság kincsei: <http://ertektar.rs/ertektar/ertek/A-Tisza-mente/116>

A Vajdaság bortermő vidékei. 2009. szeptember 17. Magyar Szó: https://www.magjarszo.rs/hu/2009_09_17/tarkavilag/74218/Vajdas%C3%A1g-borterm%C5%91-vid%C3%A9kei.htm

FEHÉR RÓZSA: *Made in Vajdaság. Közélet*. 2011. június 5. Magyar Szó Online: https://www.magjarszo.rs/hu/2011_06_05/kozelet/39254/Made-in-Vajdas%C3%A1g.htm

PETAR CINDRIĆ: *Honosított szőlőfajták a Duna-menti borrégióban*. Agroforum: <https://agroforum.hu/lapszamcikk/honosított-szolo-fajtak-a-duna-menti-borregioban/>

REISZIG EDE: *Torontál vármegye közséjei*. In: Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1912*. Arcanum Adatbázis: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarország-varmegyei-es-varosai-1/torontal-varmegye-1B1CE/torontal-varmegye-kozsegei-irta-reiszig-edo-dr-tortenetiro-a-kozp-szerk-biz-tagjakkiegeszitetten-vende-aladar-a-monografia-szerkesztoje-1B28D/torokbecse-1B45C/>

Rohonczy Gedeon (1852–1929). Törökbecsén születtek, éltek. Füstmacskák a múltból: https://fustmacska.blog.hu/2021/12/31/rohonczy_gedeon_bevezetocikk

Torontál vármegye térképe. Hungaricana Adatbázis: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/1617/>

Villa Rohonci. Pearl Island, Novi Bečej. Dvorci Srbije: <https://www.dvorcirsrbije.rs/en/villa-gedeona-rohoncija-pearl-island/>

Cédulák XXXIII.

– amíg a víz nem sodorta el őket, szokott helyükön, a fedélközben, előírásos ablakzatukban állva – játszott a zenekar. Ha ismerném a repertoárt, mondanám, mit muzsikáltak. Hideg volt, fagy-pont alatt, jégtáblák és egy késve észrevett jég-hegy között süllyedt el a Titanic. Alig három óra haláltusa után a hajó fölbillent, és örvényt vetve elmerült az óceán jeges, fekete vizében. A túlélők elbeszélése szerint a zenekar játszott, ameddig a víz el nem sodorta alóluk a hajót. Előtte nem dobták el zeneszerszámaikat, nem rohantak a leeresztett csónakokhoz, a zenekar kötelességtudóan játszott. A süllyedő hajóóráson szól a muzsika, mintha valami örült elfelejtene, mi történik körülötte... Különben kísérteties csend volt, a mélyfekete éjszakában az utasok kiabálása a hajófedélzeten túl alig hallatszott. Semmi jel nem utal rá, hogy valami különleges emberekből állt volna a zenekar. Nyilván vonzó állást jelentett a Kék Szalag rend várományosának, a Titanicnak az útján játszani, de a kürtösök, dobosok és harsonások nem valami kivételes jegyek alapján kerültek kiválasztásra. Sokat dolgozhattak az úton, hiszen minden este játszottak a vacsoránál, utána a táncnál, és még ha változó felállásban is, de fárasztó munkát végeztek. Akik akkor, süllyedés közben zenéltek, a zenekari törzshöz tartoztak, de habitusuk átlagos lehetett. Mégis emberföltötti kitartást mutattak. Vagy félelmükben zenéltek? Egymásból és a zenéből merítve erőt, hogy a szokott munkát végezték? A megszokás adott számukra erőt? Csukott szemmel játszottak, nem is akarták tudni, mi történik a hajón? Hősöknek tűnnek, valójában munkájukba menekültek? Titkukat magukkal vitték.

– közel 90 évesen még úgy kel föl a fotelből, hogy két térdére csap, és feláll. Nincs nyögdécse-lés, bot után nyúló bizonytalan mozdulatok – fölkel, és jár... Másik bénán született, igaz, születése után kevéssel, még 4 éves kora előtt – a végtagok lebénultak. Később sokat javult, de csak a kezdeti állapothoz képest – úgy egyébként... az

újságért lemenni vállalkozás. Egykori sorstársa két bottal járt kicsi kora óta. Valami soha meg nem fogalmazott sorsközösséget éreztek, pedig a két botostól sokan tartottak. Ismét másik rendesen járt, legfőljebb egy kicsit lassan beszélt, azután romlott az állapota, később nemigen tudta, hol van. Harminc múlt, amikor ágyhoz kötött lett. Két kisgyermek maradt utána. És akkor a különféle betegek tömegei... Kényszerből sokan súlyos hátránnyal indulnak az életnek. Önmegvalósítás, saját sorsod kovácsa – tréfálkoznak a tudatlanok. Uram, teremtményeid sokasága későn jut föl a hegy derekáig is, míg mások onnan veszik a startot. És ez még csak betegség, még szó nem esett a talentumról, amit valakiknek adsz – sokak egy életen át üldözik. Mint a szépséget... Más a hírnevet, mely neki édes mákony, mint a pénz. De talán legfőbb csábító a hatalom! Ki megízlelte gyönyörét – nélküle félemler, boldogtalan... Uram, ezek az ember világának partjelzői, mindent lebíró csomópontok. Ha képes vagyok elkerülni – talán nagyobb eséllyel üdvözülök. De lehetőségeinket fényévek választják, míg céljaink között ha arasznyi a rés. Mindenkit fogadsz, de keveseket áldottál a hit boldogságával. Miként adományod – a szerelem. De köszönöm, hogy még köztük vagyok.

– a napokban mutatták be *A megfigyelt ember* című vaskos könyvet, amely Csoóri Sándor életének két évét mutatja be az ügynöki jelentések tükrében. A két év alatt mintegy 250 jelentést írtak a költőről, ha jól emlékszem, 80-an. Ennyi látszólag barátja, jó ismerőse volt, aki beszélgetéseik után jelentett. Ilia Mihály szegedi irodalmárról tán 50-en jelentettek évekig, meg akik a levelezését olvasták, elemezték, összegezték a róla szóló jelentéseket... Illetve a lehallgatók, akik a lakásban elhelyezett mikrofonok hanganyagát elemezték. Úgy tudni, mintegy 100 ilyen, szoros megfigyelésben élő ember volt országosan. Ezekről napi jelentések készültek a legfőbb vezetők asztalára. Védtek tőlük a hazát. Pontosabban a szocializ-

must. Mindennek részleteit most láthatja a nagyközönség, 30-40 év után. Kérdeztem Iliá Tanár urat, voltak-e a jelentői között barátai? Igen, a megbeszélte időben találkoztak, lakáson is, beszélgettek, azután a fazon hazament, és körmölt. Egy ilyen jelentő akár másokról is írt, Péter László irodalmárról, ha meghívták egy összejövételre, az ottaniakról is. Mit énekeltek, ha ittak, netán ki rúgott be – ilyeneket. Miután a rendszerváltás után kiderültek a nevek – többségük bocsánatot kért. Szóban és írásban. Néhányan többször is. Így ment ez. Aki jelentett, utóbb indokolta tettét, zsarolták, kényszerítették. Iliá Tanár úr mindenkinek megbocsátott. Nem lehet örökké haragudni, tette hozzá. Már ha kérdenéd, milyen ember, aki barátnak mutatja magát, de közben pénzért jelent rólad – válaszolj magad.

– adni és kapni – egyszerű szavak. Cselekedni is. Odaadod neki, elfogadod. Ez már sokaknak nehéz. Talán nekem is. Elfogadni – valamire igent mondani. Nem akarsz tartozni, adj valamit te is. Cserébe. Ne sajnáld, kicsinyesség lenne. Szépen adni és kedvesen fogadni – ritkán történik. Pedig látszatra ez is oly egyszerű – ha a szívedben minden rendben. Örömben adnál, de honnan tudhatnád, minek örül. Marad a pénz. Mennyi? Könnyen lehet, ami neked megfelelő összegnek látszik – neki kevés. Annyit meg neked nem ér! Arról nem is szólva: hogy adod át? De ha nem fogadja el, megbánthatod! Elronthatod a helyzetet. És a szívedben is ott marad a túske, nem tudad kifejezni, amit akartál... Nőknek virág, persze, de a virágnak színe van, nem mindegy – ha tűzpiros, még félreérti! És egy csokor gyakran kevés! A többit hogy adod oda? És elfogadni, az sem könnyebb! Ne adjon nekem semmit, nem vagyok rászorulva. Még mit nem, lekötelezettje maradjak! Egyszer egy aktatáskát kaptam volna egy évfolyamtól. Előtte jelentett föl egy kollégám, ellenzéki vicceket meséltem az értekezlet szünetében. Ha elfogadom az adományt... – elutasítottam, de az egész huzavona keserves emlék még ma is. Adni talán könnyebb, mint kapni – lélektől lélekig. Nem mutatja, de tudod – szüksége van rá. Akár néhány szem virágmagra – van kevesebb?

– lehetne kérdezni, melyik ezeréves bűnünk megtorlása a 20. századi történelmünk. És hogyan lehet kérdezni, amikor '56 még mindig titok? Pl.: Miért osztott a rendőrség fegyvert teherau-

tórol Pesten 23-án este? Tán másnap Szegeden is... Ki döntött erről, és miért? Legyen mit megtorolni?

– Malek Andrea énekesnő kérdezte a minap egy rádiós beszélgetésben: *Vajon miképpen lehetséges, hogy Isten még mindig szereti az embert?* Advent idején talán másokban is fölötlik a vágy, bárcsak jobbak lennénk, megfontoltabbak, és jobban vigyáznánk a másokra. De tömegesen nem vagyunk ilyenek. Lehet, máskor sem voltunk mások, lehet mindig is így volt, csak most többet tudhatunk a világról, de akárhogy is, nyomasztóan sok a gonoszság. Nem csak úgy, hogy csalódunk a föntebb lévőkből, mert azok tán máskor is megtették, éppen most látom Kuncze Gábor „vallomásait” könyvében. De a társadalom akkor működik normálisan – ha tagjai tömegesen törvénytisztelők. Fönt is, meg itt, alant. Nem lehet rendőrt állítani mindenhová, bízni kell bennem, hogy betartom a törvényeket, ha nem is veszik kamerával, amit teszek. Hajdanában Kant még az „ész súgott parancsát” remélte: *Tégy úgy, amint mindenki más is cselekedne helyedben – föltéve, hogy jót akar!* Na, ilyen volt a jámbor idők elmékedése... Ma? De visszatérve a kérdésre: Miért szerethet még mindig? Teremtményei vagyunk, s jó Pásztor a mi Urunk, szól az imádság. Megelégedi egyszer? A vízözön után Noénak ígéretet tett – többé nem teszi... A szivárványt adta zálogul.

– nyugdíjas tanárnő meséli, milyen botlása volt éppen 20 évvel ezelőtt. Azon a nyáron ment nyugdíjba, és úgy tervezte, legalább egy évet pihen, mielőtt bármihez is kezdene. Nem így alakult. Előtte tankerületi vezető volt, nyugdíjasként hazament szülővárosába, ahol megkeresték egykori gimnáziumából, hogy egy tanárnő gyermeket szült, őszre be kellene ugrania, az érettségiző osztálynak magyart tanítania. Kötelességének tartotta segíteni – elvállalta. Régen tanított, izgult az érettségizőktől, egész nyáron készült. Újraolvasta a kötelezőket, tanulta a tananyagot, utána nézett, aminek kellett. A tanévkezdő értekezleten is nagyon izgult, majd következett a megbeszélés a kollégáival. Amikor elmondta, mivel töltötte a nyarat, eleinte csak mosolyogtak rajta, majd fölvilágosították. Ez az iskola már régen nem az, mint ahová még ő járt. A gyerek nem olvas sem sokat, sem keveset, a tanártól azt várják, mesélje el a regényt, drámát – aztán diktálja le, mit kell

róla mondani. Ezt jelenti a tétel kidolgozása. Mint tapasztalhatta, kollégái igazat mondtak neki. És ez az ezredforduló idején történt. Azóta sok víz lefolyt a Tiszán, az akkori fiatalok mára fölnőttek, fontos állásban is van néhány közülük. Ha dörge-delemre számít valaki – csalódás. Én még érettségi után telefonáltam először, a könyvtárból, Édesanyámnak. Később pótoltam a lemaradást, de a mai fiatalok kütyük között, mobillal a kézben indulnak az életnek... Ma nem kell Tolsztoj sem. Az Európai Parlamentben sem.

– látja, hogy nézegetem a jövő évi horoszkópokat, megkérdi: Maga tényleg hisz a csillagokban? Őszintén kérdez, válaszolok. Évezredekken keresztül a csillagok állását kémlítették, ha a jövődöntő kedvezőtlen jeleket vélt – inkább elálltak a döntéstől... Julius Caesar is így cselekedett. Afrikában él egy kis törzs, a dogonok, furcsa, kupolás kunyhókat építettek mindig is. Ők a Szíriusz csillagkép felé mutogatnak, mint mondják, őseik onnan érkeztek... Mellékesen elég különös, de valós csillagászati ismereteik vannak az ottani bolygókról... Ez év december 21-én, naplemente után egy órával látható lesz nálunk az égen a csillagfény, amely a Jupiter és a Szaturnusz igen ritka közeli találkozása, olyannyira közeli, hogy egyetlen fényességgé olvadnak ilyenkor... Vajon ők világoltak akkor éjjel a pásztoroknak, elvezetve Betlehembe a háromkirályokat is? És ugyan miért éppen most, az idej karácsonykor látogat hozzánk századok múltával e két csillag óriás fényessége? Nézem a hírportálon a csillagászok találta *szellemképeket*, amelyek kétségkívül létezők, csak éppen semmi magyarázatuk... Milyen egyszerű is észszerű, racionális ismeretekre és képzelgésekre osztani az égi képeket. Valójában még a gravitáció mibenlétét sem ismerjük... Most olvastam, úgy jó 27 millió évente összeomlik a földi élővilág. Eszembe jut a rabbik állítása: *Isten már többször megteremtette az embert, de nem tartotta meg...* Szóval meddig ér az ember? Felér már az égig, vagy még mindig rakjuk a köveket Babel tornyára? Mintha arra intenének a jelek, hogy ég és föld között lebegünk, de földlakók...

– „*Hogyan mondjam el Neked, amit nem lehet*” – hallom a réges-régi dalt... amikor még alig valamit tudtam a világról, a miénkről meg végképpen nem. De mégis mondani kellene, hogy valami súlyos teher nyomja a világot, amelyet „tit-

kos féreg foga rág...” Talán nem kéne ilyen költőien, mert a járvány látható, de ami belül van, a lelkekben – az rejtekező. Az újságban egyedül gubbasztó mamákról meg papákról írnak, tanyán élnek, legföljebb ha a tanyagondnok nyitja rájuk az ajtót. Nekik karácsonykor sem más. És a pannelben egyedül jobb? A lelkeség-szolgálatos mondja, karácsony után van náluk nagyüzem, sokan hívják őket megkönnyebbülve – túléltek ezt a próbatételt is, a szeretet ünnepét, és elmondják, mitől szabadultak. Családban jobb? Még ha parázsló gyűlöletet kell is elfojtani? Elnézni, apa berúgott megint, vagy csak egyikőjük izzik fehéren másikkal látásától... Az ötvenéves doktor, aki heti bontásban teszi el a millát meg a többet, de egyedül él emeletes házában, legföljebb ha macskáival... Másik anyukának három gyereke, három városban, egyik sem vele, ő sem férjével, nem is házasságban, de legalább nem egyedül... Ismét más: egykori sztárügyvédnek már évek óta nem mondják, ne igyál folyton – iszik ő anélkül is... És a beteg, akit ilyenkor hazaadnak, a másik majd százévesen az ágya meg az öt lépésre lévő budi világegyetemében él, régen nem lát, a rádió szól, meg a fohász – végy már magadhoz, Uram! Az a néhai asszony már megkönnyebbült, tán évtizedet töltött ágyában, a tévé távirányítóját nyomkodta éjszakánként, egyedül, belvárosi lakásában... Örülj a gyerekednek, legyen majd, aki veled marad, hogy még érezd, ideköt valaki. És néha segíts csak úgy, önzetlenül, ha alkalmad adódik. Mert az jó ám, melegséget ad ott belül. A mamát alig érthető szavakkal megkérdezte egy fiatal nő a megállóban, adna-e neki valami meleg ruhát, mert fázik. A néni nem hajtotta el, nem adott neki 100 forintot, együtt szálltak fel a buszra, majd az otthonánál a fiatal nő megvárta a lépcsőházban, és kapott egy csomagot. Kabát, bélelt cipő, nadrág – örömkönyvekkel elszaladt. Hétköznapi volt, karácsony előtt.

– kész csoda, hogy egy görög feliratot tartalmazó tábla többé-kevésbé sértetlenül fennmaradt, melyen a következő szöveg olvasható: „*Krisztus Isten emlékére és nyugalma, aki elfogadta Ábrahám áldozatát, fogadja el szolgáló felajánlását, és bocsássa meg nekik a bűnökét. Ámen.*” Ábrahám talán már 100. évét is betöltötte, amikor álmában fölkeresték az Úr angyalai – teljesül könyörgése, fia születik! Felesége, Sára,

maga is hasonló korban, csak mosolygott a jövődőlésen. Még hogy fiút szül?! Büntetésül némasággal sújtotta a Teremtő. Amikor Izsák megszületett, szülei leborulva, földig hajolva köszönték csodáját az Úrnak. Ifjúvá serdült Izsák, mikor Ábrahám álmot látott, az angyal arra kérte, egyszülött fiát égő áldozatul (holokauszt) áldozza föl az Úrnak. Reggel hamar fölkelt, a máglyához, az égő áldozathoz szükségeseket Izsák hátára kötözve – megindultak az álmot teljesíteni. Mit élt át útközben apa és fia? Ki tudhatná az emberek közül? Ábrahám rettenetes érzésekkel küzdött, de ment teljesíteni álmát, mit parancsnak vett, s nem ingott meg hitében. Izsák atyja hű fia, teszi a dolgát. Bibliamagyarázók, töprenkedők között akad olyan, aki szerint Izsák egyenest büszkeséggel viseli sorsát, kiválasztva mártírnak... És már áll a máglyafa, Ábrahám emelné a kést, mikor angyal fogja le karját! Egy túskebokron fennakadt kost áldoznak fel... Jézus barmok közt született, jászolban. Isten egyszülött fiát küldi közénk bizonyítani, milyen fontos számára megváltani az embert. Jézust ugyan keresztre feszítik, de lelke legyőzi a halált, megjelenik tanítványainak. És most mitévő legyen az ember? Ami történik velünk, Isten akaratából van – vagy csak úgy történik? Ha meghív asztalához – életteddel felelsz.

– klasszikus magyar zenéket hallgatok a tévé közvetítésével, Brahms, Liszt, Kodály. Magyar táncok, magyar rapszódia, Hány János. Az jár a fejemben, vajon valamelyest ilyenek lennének, amilyenek ők mutatják. Létezik valami karakter, amely a magyarokra jellemző? Magyaroknak lenni az elmúlt századokban, kivált a 20.-ban, *kockázatosnak* bizonyult. Vajon a végzet kerülgette eleinket a két világháború idején, de legalább Trianonkor, vagy csak folyvást rossz lapot húztunk? Egy stúdióbeszélgetést idézek fel – az Emberemlékezet címűt. A 20. század legsikeresebb nemzete vagy inkább állama kétségtelenül Románia. Azért, mert – miért? Nagyobb darab földet, Erdélyországot kapta Trianonban, mint ami hazánk ma. A rendszerváltozás előtti, jó emlékezetű évtizedekben a magyar *uralkodó osztály* büntetéseként indokolták Magyarország eszelősséggel határos büntetésének mértékét... Romsics Ignác történész, a BBC History új főszerkesztője, egy, a magyar arisztokrácia elüldözésének, módszeres szédülésének történetéről szóló kisfilmben

kijelentette: ha újrakezdhetné pályáját, könnyen lehet, ezt a történetet vizsgálná. Persze, nagy út vezetett idáig, hogy ezt kimondja. Most folyóirata beköszöntőjét azzal kezdi: Hol a helyünk? Hová tartozunk? Ezer év után még mindig kérdezzük: Európába? A mór fejedelem honfoglalásunkkor spanyol földről üzent, parancsba adta, a magyarokat ki kell irtani, amiként a derék germánok 907-ben meg is kísérelték – Trianon döntéshozói pedig jó követői voltak... De ez eddig nem sikerült nekik. A *magyar muzsikát* hallgatva nem tűnünk valami sztyeppe szörnyetegnek... Szenteséges Szűzanya, amint ezer évvel ezelőtt első királyunk könyörgött Tehozzád – *ne feledkezzél meg szegény magyarokról...* Fohászunk ezer év után is...

– *Ez avégett történik, mondják ők, hogy / Jézus legyen az összekevert dolgok / megkülönböztetésének elsőszülött áldozata.* Ezt a nehéz mondatot választja C. G. Jung, a mögöttünk lévő, már-már robbanás előtti 20. század egyik szellemóriása, az emberi lélek magyarzója Aión c. könyvének mottójául. A görög szerző, akitől az idézet származik, Jézus történetét úgy értelmezi, mintha a Megváltó valami személyes dicsőséget keresne kereszthalálával. Bocsánat a kifejezésért – önmegvalósítana. Korunk hőse valóban ilyen célokat követ – látszani akar, világhírt akár csak egyetlen percre is, amikor mindenki rá figyel! A valódi világformálók azonban nem ilyenek. Teréz anya egy életen át szolgált példaadóan, miként Árpád-házi Szent Erzsébet és megannyi más áldozathozó. Jézus is tudta, mi következik – nem békés öregkor, hanem kínhalál. Bűne nem volt kevesebb, mint az *összekevert dolgok* szétválasztása, jó és rossz, erény és bűn másságának nyilvános megnevezése. Ez kegyetlen, népszerűtlen, mi több véres bosszút kiváltó szembeszegülés a fennállóval. Az ilyen ünneprontó magatartásra nincs bocsánat. Bulgakov regényében Jézust Pilátus afféle félnótásnak, ártatlan fantasztának tekinti. Kajafás főpap egyháza megölő ellenségének... Jézus korbáccsal úzi ki a kufárokat az Úr házából – nincs bocsánat. Babits meghátrálva magyarázza Jónás csalatkozását, hiszen bár tomboló indulattal prédikált Ninive pusztulásáról – Isten megkegyelmezett... *de, hogy mit rakott jobb s mit bal kezével* – csak az Úr választja széjjel...

Ars poetica vs. teológia Szabó Lőrinc pályáján

II. rész

Amíg a véglegesített alkotást létre nem hozza, bebillegtet éppen legjelentősebb verseibe szövegrészekként utalásokat, ikonokat mindaddig, amíg egy teljes költemény létrehozásával, a szintén a *Tücsökzenében* megjelenő *Az Árnny keze* megalkotásával – maga által is tudatosítottan – meg nem találja a teológiai kérdésre válaszoló ars poeticus megoldás módozatát. A tiszta költészet eszközeivel.

Erről a végeredményről visszatekintve, a Szabó Lőrinc költői pályáján kiteljesedő ars poetica alakulási folyamatában megjelenő ikonikus evangéliumi utalásokat követve figyelhetünk fel a teológia problematikájának jelenlétére egy klasszikus magyar költő pályáján. Amely ars poetica nem szent szövegek utánamondása, megverselt teológia, hanem tiszta költészet. Mely azt az utat mutatja be, hogy miként válik a teológia kérdésfelvetése egy ars poetica megalkotásának ihletőjévé, majd pedig ezt követően hogyan alakul egy ars poetica a teológiát faggató alkalmak verssé formálásának esélyévé.

Kövessük ennek a költői alakulásnak rejtekútjait. Pályaképe teljességében meg-megjelenő, tudatosan szervezett szövegalkotását. És a „magamban” versszínpadán önmaga kérdéseinek alkalmi jeleneteit. A „rettenetes” meglátását, átélését és feloldását, az „elvégzem magamban” bűn és bűnhődését. Amint a világ és személyesen önmaga büntudata ellenében elérheti megbocsátottságát egy ember. Mint azt szinte modellszerűen alakította verssé a *Semmiért Egészen* emblematisz versében¹.

Emlékező megjegyzései tanúsága szerint önmaga számára sem tudatosítottan, önkéntelenül megteremtve az „elvégzem magamban” alkotói pozícióját.

Kezdjük első kötetétől! Címre találásával. *Föld, erdő, isten* – közli ujjongva a költészetében átfogott

tematikai horizont megtalálását a kiadó Kner Imrével a nyomdába adás idején, 1922. március 22-én írt levelében: „Találtam egy jó, kifejező, nem sablonos címet az egész kötetnek.” Jelezve ezzel kötődését előzményeihez és kortársaihoz. A zavart, amelytől szabadulni akar, és egyben boldogságigényét, amellyel szétnéz a világban. Ezzel a címmel tudatosan kapcsolja költészete indulását a klasszikus modernség szóképzleti és tematikai gyakorlatához, a preraffaelita és szecessziós háttérhez, a Babits-tanítványsághoz és az ehhez köthető *Laodameiához* is, valamint Stefan George, Rilke, Verlaine és Browning, sőt a *Mauberlayt* és az első cantókat alkotó Ezra Pound stílusörökségéhez.

És hadd hivatkozzam arra, amire soha nem céloz: ezt az első kötetet szinte szövegszerűen folytatásának érzem Hölderlin költői világának és utóéletének, abban az értelemben, amint azt utóbb Heidegger *Wozu Dichter?* című tanulmányában (a jellemzően *Rejtekkutak* címet viselő kötetében) megrajzolta. De mára már szinte érthetetlen folytatására is ráérzek benne a korai, a Nyugat-beli (amikor még nem „kertlírának” titulálta George poézisét) Lukács György poétikájának és a Bartók: *A kékszakállú herceg várát* is inspiráló Balázs Béla szövegalkotó világának. Annak a kiindulásnak, amely a modernséggel elérkező személyiségvesztés ellenében még a kulturális örökség vállalásával képes átélni a szövegben a szereptartás hagyomány megszentelte példait éppúgy, mint a Kalibán-szindróma által hitelesített lázadó, sőt a detektívtörténetek divatját érdeklődési körébe emelő kísértetesség vonzását.

Ebben a szövegdramatizálásos szerkesztés-módban jelenik meg mindaz a létezésélmény, amelynek rettenetességére ráérez Szabó Lőrinc, és amelynek fenyegető sugalmától visszariad verseiben minden formai elismerése ellenére

¹ SZABÓ LŐRINC, *Semmiért Egészen*, Pesti Napló, 1931. május 24., 35.; = Uő., *Te meg a világ, i. m.*, 104–105.

mestere, Babits Mihály. A történelmi álarcot öltő terror bármilyen formájával (*Áradás! áradás!*, 1920. május 4.), majd ezt követően a *Kalibán*hoz társítható »sátános« kultúraellenességű versek szériájával, a rendszerváltások mechanizmusát átgondoló – egyszerre váró és rettegő – jóslatával a *Vezér* című látomásában (Pesti Napló, 1928. szeptember 16., 35.) és a genovai óda (Magyarország, 1925. augusztus 30., 13.) a globalizációt előre átélő világkereskedelmi víziójával.

Miként is jelentkezik verseiben ez a szemléleti bizonytalanság, a létezésben billegve helyét kereső ember? Mindennek az indulását egymás ellenében meghatározó rendezettségnek és zavarodottságnak hatására egyfajta sajátos, a személyiség kétségbeesett állapotát vizionáló, pszichokrimibe rejtett versek alakításához kezd. Példákat? Egy hamburgi újsághírre hivatkozó igen korai (dátumozatlan), *A hasmetsző* című kéziratról a lelkében beteg Juhász Gyulánál tett kórházi látogatásai ihlette, a világ rettenetességét átélő, a Pesti Napló, 1930. január 26-i számában publikált filmjelenetet rögtönző, a *Találkozás* című verslátomásig jelentkezik ilyen versek költői kamaszkorában. Sőt mindennek a rettenetességnek záró ujjgyakorlatként tartom számon Erich Maria Remarque szörnyű, a háborút az otthonban folytató, *Der Weg zurück* című regényének fordítását, amelyet 1931 elején folytatásokban közöl a Magyarország és a Prágai Magyar Hírlap².

Mindez az első kötetét követő három kötetében kavargva együtt jelenik meg (*Kalibán; Fény, fény, fény; A sátán műremekei*), majd folytatják az 1927–1928-as újságközleményei (tárcai, riportjai és legendás hírfjei, valamint kötetig nem jutó verspublikációi) és gépiratos formában könyvtárában utóbb fia által megtalált publikálatlan versei, sőt magának a *Jesenin utolsó éjszakájának* kéziratosa címadásig jutó gyorsírásos variációi). A köteteket utóbb az 1934-es és az 1940-es *Válogatott versei*, majd az 1943-as *Összes versei* számára átdolgozza. Kivéve e ver-

seiben bemutatott rendezetlenséget kommentáló pszichokrimi jellegű zavarverseit. Ezeket legfeljebb csak folyóirat- vagy napilapközlésig engedi, de leginkább kéziratosa formában gyűjti hagyatékába, és ezzel kilépteti pályaképéből. Még az átformálással életművéhez kapcsolt versei sorából is kihagyja. Bennük és általuk a személyiség megélt zavaraira utaló, a „rendetlenség” lefokozó jellegének dokumentumait láthatta csak utóbb. Mint olyan verseket, amelyekkel szemben kellett megszerveznie az alanyi költő kérdező szerepét.

Ugyanakkor ennek a rendetlenségnek ellenében fel-felillant alkalmanként teológiai hangoltságú kérdéseket, szerepkeresést próbálgató változatokat. Ezekkel ellene mond a pszichokrimiknek, és rejtékút formában beleékeli alakuló pályaképe legváratlanabb pillanataiba. Miként a Remarque-fordítással a *Te meg a világ* rettenetességét megválaszoló poétikájára készül fel, hasonló módon több évtizedes fesztáv utáni átdolgozással a Jeszenyin-ciklus gyorsírásban hagyott fogalmazásait belealakítja – társítva az utóbb meghiúsult Milton-fordításra készülve-ismergetve a látomásos-metafizikus stílusformációval – *Az elképzelt halál* poétikai csodájába.

Azt hiszem, az első, eszmélkedő kötetnek, majd zavart folytatásának értelmezését és megválaszolását maga Szabó Lőrinc világítja meg legpontosabban – bárha csak rejtetten utalva vissza – már idézett rádió-előadásában: „A szerelemben és minden misztikumban mindig istennek vagy isten modifikációinak a mágnese borzongatja a költők idegeit. Még esetleges képtelük, lázadásuk és panteista önistenítésük is csak új és rejtettebb kísérlet a csöndes vagy rettentő titok, az igazság megközelítésére és megvilágítására.”

De mindez már ott hangzik a *Föld, erdő, isten* kötetet záró látomásának az első, 1922-es variációjában, melyről a *Vers* és *valóságban* majd visszatekintve megjegyzi³: „Dialektikus ellentéteim egyik első összefogási kísérlete keresztény hangnemben. Reménykedő vers.”⁴

² A Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Füzetek sorozatának 9. köteteként doktori iskolai tanítványaimmal gyűjtöttük össze és publikáltuk 2008-ban *Vissza a háborúból* címmel; utóbb pedig a Kutatóhely és az MTA KIK közös weblapján is közöltük [www.krk.szabolorinc.hu; letöltés: 2021. 11. 25.]

³ SZABÓ Lőrinc, *Vers és valóság, i. m.*, 17.

⁴ Eredetileg *Dunántúli idillek* gyűjtőcím alatt a latin L. számot viselő költemény a Nyugat, 1921. 15. szám (augusztus 1.) 1145. oldalán, majd a Kner-kiadású kötetben, amely 1922. április 28-án hagyja el a nyomdát. A vers kéziratosa további alakításmódja egyben láttatja az 1943-as Összes versek kidolgozását. (www.krk.szabolorinc.hu; letöltés: 2021. november 25.)

Rejtélyes Párbeszéd

(XXXVIII.)

Félek, ^{zúgnak} Atyám, — úgy ~~szórnak~~ a harangok!
 fiatal tükrömet rontja az árny is, a fény is! . . .
 Ne félj, fiam, — téged hívnak a harangok,
 te vagy a tükör, te vagy az árny is, a fény is.

^{és} Félek, Atyám, — megtörtem ^{a harcban, a hitben} a szeretetben,
^{Serbskijélel' g'itka} és ~~éhes~~ tengerekbe ejtem a kardot! . . . ^(harcban, a hitben)
 Ne félj, fiam, — megtartalak a szeretetben
 s az ~~én~~ karommal ^{émeled} égig azt a kardot.

Mit ér az ember, mit ér a ^{vagy} könny meg ^{in örvény} a bánat,
 mit ér törékeny szavam az örült viharban? . . .
 Ne félj, fiam, — ~~az a könny~~ az a kín, ^{az a bánat}
 téged tisztít ^{rágyó} ~~könny~~ mennyé a viharban! ^(örvén)

^{rágyó}

^{az a bánat}

Költői kamaszkorát azután az 1927–1928-as verseivel zárja, illetőleg ekkor készülő költeményeivel nyitja világirodalmi szintű költészetét. Bennük a dialogikus paradigmájú kötetét, a *Te meg a világot*, amely személyiséglátomásában a létezés életrajzi szenvedéseit szembeveti a személyiség történelemben való „rettenetes” elhelyeztségének számbavételével. „[W]ir [sind] im Schauspiel des Lebens gleichzeitig Zuschauer und Mitspielende” („Az élet színjátékában nézők és ugyanakkor szereplők is vagyunk”) – ahogy Niels Bohrt idézve Heisenberg ráatalál a műalkotásra és a tudományos ténykedésre akkor egyként érvényes metaforára, amely jellemzés mentén előbb a kibeszélés, utóbb a ráhallgatás poétikai formáltsága alakul Szabó Lőrinc költészetében⁵.

Ebben az alkotói módban nem tudja még szervesen tudatosítani a létezés általa később »spirituálisnak« nevezett horizontját. De ezalatt is tudatában van ennek az alkotói módnak „kiegészülési igény”-szintjével, melyet majd az előrevetülő háborús rend ellenében fog a torz narráció ellenében vágyott ideális lételhelyeztettség megidézésével kiegyesíteni (szlogenszerűen, vers- és kötet címbe emelve: „harc az ünnepért”). Mint ezt utólag a *Vers és valóságban* tudatosítja: „Az egész mindamellet optimista, és jól tartalmazza rendetlenségeimnek bevallása mellett akkori alapvető optimizmusomat, azt a hitet, hogy én mégiscsak győzni fogok, és hogy majd megsegít az Isten.” Ennek poétikai bejelentése lesz az általam sokáig pszeudoevangéliumi fogalmazásuként számontartott költemény, a *Falba léptem s ajtót nyitott a fal* [Pesti Napló, 1928. január 22. 36.].

Elhagyja ugyanis a hatéves kötetbeli hallgatását követő *Te meg a világ* kötetből ezen évek termésének spirituális részét, amely majd csak az évtized végére, a *Harc az ünnepért* (1938) és

az *Összes versei* [1943] idejére kezdi meg-megmutatni aktualitását. Ezt megelőzően ugyanis a »kettős látásnak« csak az egyik poétikai kiteljesedése valósulhatott meg költészetében a remekmű szintjén, mert annak kidolgozását választotta a *Te meg a világ* verssé szervezésében. S ezt a kötetét tartotta utóbb sokáig a szakma – főként Németh G. Béla olvasása alapján – a költői pálya legértékesebb poétikai formációjának. A személyiség testi és szellemi szenvedéseinek és mindenoldalú kiszolgáltatottságának a materiális idő- és térbeli történetiségét bemutató költészetet. Így a vers címként jelzett metafora összekötését a Jó Pásztor közismert teológiai metaforájával elhagyja, bárha a költemény végén előre jelzi az elkövetkező évtizedben megjelenő egyenlős összeolvasás majdani lehetőségét⁶. Tudta, de poétikailag még nem értette ezt a kötődést. Átformáltan beleszerkesztette versébe, de nem emelte ars poeticus megoldássá⁷:

nem ismertem már magamat se, jaj,
s falba léptem, – – s ajtót nyitott a fal
s láttam, történnek néha jó csodák,
amikért élni érdemes, tovább
botladozni másom s magamon át,
egyszerre sírva s egyszerre kacagva,
a jót és rosszat egyszerre fogadva,
mint égi szeretőt, ki ha kiválaszt,
akkor szeret igazán, ha kifáraszt.
Nem ismertem már magamat se, jaj,
s falba léptem s ajtót nyitott a fal,
nyílt az ajtó s nyíltak jó csodák
s én boldogan botladozom tovább
idegen romokon s magamon át
s nem félek már, hogy újból elveszítsen:
két kezével egyszerre tart az Isten
s ha azt hiszem, hogy rosszabb keze büntet,
jobbja emel, és fölragyog az ünnep.

⁵ Werner Heisenberg, *Physik und Philosophie*, 1959. magyarul: Werner Heisenberg, *Fizika és filozófia*. = Uő., *Válogatott tanulmányok*, Gondolat, Budapest, 1967., ford.: Kis István, 102.

⁶ Lásd János evangéliumának 10. fejezetét, mindjárt annak indítását: „Bizony, bizony, mondom nektek: aki nem az ajtón megy be a juhok aklába, hanem másfelől hatol be, az tolvaj és rabló, de aki az ajtón megy be, az a juhok pásztora. Neki ajtót nyit az őr, és a juhok hallgatnak a hangjára, a maga juhait pedig nevéükön szólítja és kivezeti. Amikor a maga juhait mind kivezeti, előttük jár, és a juhok követik, mert ismerik a hangját. Idegent pedig nem követnek, hanem elfutnak tőle, mert az idegenek hangját nem ismerik. Ezt a példázatot mondta nekik Jézus, de ők nem értették, mit jelent, amit mondott nekik. Jézus tehát így szólt hozzájuk: Bizony, bizony, mondom nektek: én vagyok a juhok ajtaja. Aki énelőttem jött, mind tolvaj és rabló, de a juhok nem is hallgattak rájuk. Én vagyok az ajtó: ha valaki rajtam át megy be, az megtartatik, bejár és kijár, és legelőre talál.”

⁷ SZABÓ LŐRINC *Harc az ünnepért* című, a kötet címét is adó verséből való [i. m., 22 sk.]. A vers első változata *Falba léptem s ajtót nyitott a fal* címmel a Pesti Napló, 1928. január 22-i számában a 36. lapon jelent meg.

Hasonló poétikai megoldást vállal a *Te meg a világ* kötetbe beemelt egyik legismertebb versében, *Az Egy álmai* címűben⁸, melyből két, egymáshoz tematikailag összetartozó versszakot idézek, bárha csak a második válik ki a kötet poétikai hangneméből (melynek értelmezését Kulcsár-Szabó Zoltán társaságában, egymás gondolatait tovább-továbbírva gondoltuk át):

Nem! nem! nem bírok már bolond
szövevényben lenni szál;
megérteni és tisztelni az őrt
s vele fájni, ha fáj!
Aki bírta, rég kibogozta magát
s megy török közt és törökön át.
Ketten vagyunk, én és a világ,
ketrecben a rab,
mint neki ő, magamnak én
vagyok a fontosabb.
Szökünk is, lelkem, nyílik a zár,
az értelem szökik,
de magára festi gondosan
a látszat rácsait.
Bent egy, ami kint ezer darab!
Hol járt, ki látta a halat,
hogya a háló megmaradt
sértetlenül?
Tilalom? Más tiltja! Bűn? Nekik,
s ha kiderül!

Benne mindkét képben a narráció és a materiális létezés személyiségének megköötözve táncoló esélytelen figurája, a *Te meg a világ* aktorának a történelemben és a létezésben szerepvesztetten magára maradó menekülő története. De vele szemben megjelenik a mesés elem, a szabadság örülten rajongó szerepkeresője, a *Werther*ben feltűnő, az üzöttséget is vállaló emberi torzkép kiteljesedésre vágyó előképe. Ideidézem a Goe-thétől éppen ekkoriban Szabó Lőrinc által vállalt fordított szöveget⁹:

„–Szóval boldog volt? – kérdeztem. – Ah, bár lennék megint az! – mondotta. – Akkor olyan jól éreztem magamat, olyan könnyű, olyan jókedvű voltam, mint hal a vízben. – Heinrich! – kiáltott

most egy öregasszony, aki az úton felénk tartott. – Heinrich, hol bujkálsz? Mindenütt kerestünk, vár az ebéd! – A fia? – kérdeztem, és az asszonyhoz léptem. – Igen, az én szegény fiam – válaszolt. – Nehéz keresztet mért rám az Ur. – Mióta ilyen? – kérdeztem. – Csak fél esztendeje, hogy ilyen csendes – mondta. – Hálistennek, hogy már ennyire van, azelőtt egy álló esztendeig dühöngött, meg is láncolták a tébolydában. Most légynek se vét, csak mindig királyokkal meg császárokkal van dolga. Olyan jó, szelíd fiú volt, segített, hogy megélhessek, gyönyörűszép volt a kezevonása, és egyszerre csak búskomor lesz, forró lázba esik, aztán őrjöngeni kezd, és most úgy van, ahogy látja az úr. Ha mind elmesélném – Félbeszakítottam beszéde árját, és megkérdeztem: – Milyen időt magasztal a fia, hogy akkoriban oly boldog volt, olyan jól érezte magát? – Szegény bolond! – Felelt szánakozó mosollyal az asszony. – Biztosan arra az időre gondol, amikor nem volt eszénél, mindig azt dicséri; azt az időt, amit a bolondokházában töltött, ahol semmit sem tudott magáról – Mint egy mennykőcsapás, úgy ért ez a közlés, valami pénzdarabot nyomtam az öreg markába, és gyorsan otthagytam őket. – Amikor boldog voltál! – kiáltottam fel, a város felé sietve. – Amikor oly jól érezted magadat, mint hal a vízben!”

Ennek a második képnek grammatikai-logikai szerkezetét mindaddig teoretikusan mesterkéltnak éreztem, amíg meg nem találtam előbb a szöveg goethei eredetét. A *Werther*-beli bolond fiú mond ugyanis hasonlókat. Miként Szabó Lőrinc is éppen azzal viaskodik a vers során, hogy nem akar „bolond / szövevényben lenni szál”. Aztán sokáig az örült fiúnak a szövegét alkalmazó képet a versben a személyiség megbomlását értelmező tudatállapot képi átgondolásaként fogadtam el. Olyan határhelyzetként, ahova a huszadik századi költők a személyiség elemzésében a legveszélyesebb tudati állapot rögzítése során jutottak. Gondolva: általa Szabó Lőrinc pszichológiai versszervező erejében éppen erre érzett rá. A goethei normához képest „beteg” és „bolond” szövevényként vizsgálja meg a mate-

⁸ Pesti Napló, 1931. március 15., 41.

⁹ *Werther szerelme és halála* (Második könyv, 1772. november 30.), ford. SZABÓ Lőrinc, Az Est Lapkiadó RT. és a Pesti Napló RT. kiadása, Budapest, 1933, 204–206.

rialistán láttatott világot. Mindenesetre ezzel a magyarázattal eljuthatunk a Szabó Lőrinc-i líra egyik sokat vitatott – vádolt és magyarázott – alap paradoxonához: egyszerre válik önzővé és az ember példájává, a többi emberrel szembe fordulóvá és az ember védőjévé. Mégis költészete differenciálódását szüli meg ez az ellentmondás. Új korszak nyílik innen költészetében. Az agresszív magány, az önzés tulajdonképpen csak egyik összetevője lírai számvetésének. A néző a körülményeket vizsgálva olyan világot fedez fel, amely az egyes embert a külső rend tagadására készíti, és védekezni csak úgy tud ellene, hogy a belső igazság, a „saját törvény” önző védelmi vonala mögé húzódik. Itt jelenik meg a tudat olvashatatlanságának állapota is. Ez ellen lázad ezekben a versekben is az *aktor* indulatával foggal-körömmel, de feloldódást nem talál. Nem is találhat, hiszen ez az agresszív magány Szabó Lőrincnek nem válasza, hanem felfedezése, amelyet minden egyes emberre jellemzőnek tart. A torz világban a szabadság idilljének himnusza. De több is! A kiszolgáltatott ember számára az oximoron idilljének csodáját is igény-közelbe hozza. Evangéliumi csodaként ikonikusan lebegtetve a versbe. Az igény talányosságának megfogalmazásaként. Ami által a teljes vers poétikailag indokolt részévé válik az ikonikus keresztény jelkép. Hiszen az evangéliumok narrációja: halászhalkák emberhalászatra hívatnak: szereplehetősége adódik a létben való elrendezettségnek. Rejtekkutak helyett csodát közvetítő szerepek felkínálása. Ez már a spirituális lehetőség megjelenése a szövegben. Ezáltal talál rá a költő a dialogikus szöveg beszédmódjában a spirituális gondolkodás befogadásának módozatára.

Ettől kezdve saját spirituális megfigyeléseit már mértéket adó gondolkodók megfogalmazásait alkalmul átvéve minősítheti. Jelezve ezzel: nemcsak saját gondolatmenetében, hanem az egyetemes gondolkodás óriásainak megfigyelését tekintélyül hívva jellemezheti ezt a beszédmódot. Rangos helyen, az 1940-es – már idézett – húsvéti és pünkösd-i rádió előadásai (*Isten és a világ*) szemelvényeinek poétikai magyarázataiban. Amit felfedez Szabó Lőrinc a teológiailag szentként kezelt szövegekben, az az emberi sors elbeszélésének és az ember létben való elhelyezettségének billegő szembesítése, amely kezde-

tektől benne rejtekezett alkotásai szövegeiben, és beleilleszhető lesz a dialogikus szövegek további alakíttóságába. Ez – szerintem – számára a Szent Ágoston-szöveg minősítésében jelentkezik elsőként egyfajta tudatosodás szintjén, majd megfogalmazást nyer az 1940-es húsvéti és pünkösd-i rádióelőadásaiban, ahol ars poétikusan magyarázza éppen Szent Ágoston önvallomását („A nehézveretű stílus szómágiája éppúgy hat benne, mint a spekulációk labirintikus finomsága, az árnyalatok és ellentétek csodálatos játéka”) és a *Jób* könyve szövegét felvezetve. („A központi kérdés, melyen a lírai hevű Jób és dogmatikus közhelyekkel érvelő barátai vitatkoznak, az, hogy igazságosan kormányozza-e Isten a világot. Érdekes Kant megjegyzése a műről: Jób barátai mindig úgy beszélnek, mintha az Isten titokban kihallgatná őket. Jób viszont, az »Istenen belüli« lázadó, őszintén beszél.”) A lázadás szólamainak az „Istenen belüli” beszédben való elrendezése válik a *Te meg a világ* kötet utáni pályakép feladatává.

Ugyanakkor azt a keretet is meg kell szerveznie poétikailag, amely a létezés megszervezésének és a megbocsátás gyönyörének *alanyi* pillanatait kiemeli átélésének elbeszélhető folyamatosságából. A személyes létezés pillanatnyiságát a végtelenbe helyezettség állapotában keresi. Érezve az élet mulandóságát, de egyben ingyen kegyelmi állapotának csodáját. Megteremtve a törvénymondás *tudati* állapotát, mely egyben az átváltozás mulandóságát veszi magára formaalkotó elvként. Azt az evangéliumi pillanatot alkotói modellé szervezve, amely a János evangéliumában villan fel (Jn 8, 6.): „Jézus lehajolt, és az ujjával írni kezdett a földön.”

Szabó Lőrinc ezt a gondolkodási mechanizmust előbb az idő és tér távlatosságának felmérésére próbálja alkalmazni a *Különbéke* kötetbeli *Sivatag* című versében. Modellalkotásában átélve a megbocsátás és befogadás etikai próbáját is:

És csönd lett. És én hazajöttem,
s velem jött a Szfinksz mosolya,
s mindenütt és rémülve látom,
hogy őneki van igaza.
Hazajöttem, megöregedtem,
vén vagyok, mint ő, szörnyű vén,
s ülök a növvő sivatagban,
melyet az idő fúj körém.

S aki kérdez, annak a porba
jeleket húzva felelek:
„Az örökkévaló világnál
többet ér egy perc életed.
Többet ér egy perc örömöd,
mint a Föld minden szenvedése!”
S betűim belevesznek a
futóbolond idő szelébe.

Majd az egyistenhívő vallások szent könyveinek (zsoltárok, evangéliumok, Korán) sugallatait modellezve személyes szenvedései mélypontján, 1945 nyarán sokáig elnyúló versalkotó folyamat során alakítja – *Naplója* tanúsága szerint – a *Tücsökzene* indítása pillanatára elkészítve, az elnyert alkotói kegyelem megjelenésére időzítetten, *Hálaadás* címmel, bárha publikálásával megvárta az életmeditáció megjelenését, szinte magát az életmeditációját, a *Tücsökzenét* ezáltal be is keretezve. Elhelyezve általa törvényt mondó összegezését, összefoglalva az elbeszélhető pillanatokat a pillanatban érvényes létezésben elhelyezettséggel: „Ima a gyönyör, a gyönyör ima.” Közben a két, poétikai törvényt modellező verset össze is köti tisztelgő emlékezéssel a *Tücsökzenében* (332. *Hála*: „Mint egykor a homok, / hogy ott hevertem a Piramisok / tövében”):

óh Mindenség! Melegen, mint a könny,
buggyan ajkamra a szív, az öröm,
a hála, hogy éltem, hogy voltak csodák,
hogy oly szép, oly gyönyörű a világ,
mikor – mikor – –
Mikor minden csak játék s butaság!

Ekkor, poétikai felkészültségében, ostrom után, a költő újságírói igazolási ügyei idején, amikor vert helyzetben – a legszűkebb baráti körében hangosan gondolkodva elhangzó vívódásait meghallgató régi barátaival konfliktusba kerülve, sőt nem egyiktől örök időre elszakadva – csalódásában az öngyilkosság gondolatával foglalkozik, ekkor kerül szellemi kapcsolatba Joó Sándor pasaréti protestáns lelkésszel¹⁰, és találkozik a költőt vendégségbe hívó, külföldön iskolázott

protestáns teológus házaspárral, Dóczi Antallal és feleségével, Piroskával (1946 októberében), akik éppen ezt a megoldatlanul, igényként, sokszor tagadva is, rejtekutakként benne élt oximoron gondolati és ezt követően poétikai kialakítását segítik beemelni ars poeticájába.

Bárha Szabó Lőrinc levelezésében mindvégig »életrajzi versezet«-ként emlegetett *Tücsökzene* megalkotása idején, készülésének fele idejében belátja, hogy a strófákat át kell hangolnia. Művét gondolatilag spirituálisan telítenie kell, bár ezáltal megmarad az életrajziség is, és művében így is jellegzetesen huszadik századi sorsot megjelenítő-elviselő ember léthelyzetére rákérdező szövegegyüttest fog végső soron kialakítani. Feleségének ezeket írja: Az „[i]ttlétem alatt 45 verset írtam, a Tücsökök összlétszáma tehát 160. Ezek túlnyomórészt nehezebb témák [...] nagyon sok elképesztően meglepő lesz, s oly fokon viszi a spiritualizmust a lírában, mint ameddig én eddig sose tudtam. Viszont a hang és a szellem emeltebb volta s az egész mű kompozíciója miatt a már meglévők egésze némi áthangolásra szorul” [1946. január 11., Sóstóhegy]. „Hát elég jól haladtam, tíz darabbal előbbre jutott az egész mű, viszont rájöttem, hogy a meglévőből nagyon sok a használhatatlan. Ugyanis háttérbe kell szorítani a pusztán életrajzi jellegűeket, s vagy másképp kezelni az anyagukat, másképp feldolgozni, vagy pedig egészen mellőzni, úgyhogy a teljes könyv elsősorban, legelsősorban lírai hatású legyen.” [1946. július 23., Igal] És ennek visszaigazolása is megtörténik: az értő költőbarát szemében valóban értékalkotó munkaként jelenik meg ez az alkotásfolyamat. „Illyés Gyusziéknál: [...] Mutattam neki az újszülött »Tücsök«-ből, borzasztó nagyot nézett az utolsó darabokon [...] azokon az »elvont« témákon. Azt mondta: »Te voltál az egyetlen ember Magyarországon, aki az elmúlt évben értelmes dologra fordította az erejét, idejét. Ez a főműved lesz!«” (levél Thomaséknak, sóstóhegyi vendéglátóinak, 1946. január 28.)¹¹

A narráció, a materiális történetiség ellenében az eddig rejtekútként magát meseként megjelenítő igénybejelentés ezzel beleépül életmeditáci-

¹⁰ Joó Sándor (1910–1970), a Református Teológiai Akadémia magántanára, aki megszervezte a budapest-pasaréti református egyházközösséget, melynek haláláig lelkipásztora volt.

¹¹ *Harminchat év: Szabó Lőrinc és felesége levelezése – Párhuzamosok. (1945–1957)*, s. a. r., bevezette és a jegyzeteket írta KABDEBÓ Lóránt, Magvető, Budapest, 1993; DIA–PIM, Budapest, 2011: https://reader.dia.hu/document/Szabo_Lorinc-Harminchat_ev_1945_1957_-199 [letöltés: 2021. 11. 25.], 34., 42–43.;

ójába, megszületik a spirituális személyiséglátomása. Szinte kettős én él benne: az egyik kimerül az alkalmi eseményekben, a várt pusztulás kínjait éli át, a másik emberfeletti erővel zárkózik az alkotásfolyamatba. „Feleségem szerint szörnyeteg vagyok, érthetetlen ember. Én sem értem, hogy sikerült újabb »Tücskök«-et írnom, már 39 darab van! Testem vacak, szívem egészen hitvány, alig reszket, lelkem gyenge és ájult, a szellemem azonban, vagy annak is valami kis központi része, magva pusztíthatatlan; ez tartott, ez fogott, ez irányít! *Az írta a verseimet is*, a mostaniakat – háznagyságú kínoktól dagadó fejemmel teljesen más természetű, hangulatú, gondolati tartalmú, semmiképpen nem aktuális témákat dolgozott fel, mintha semmi se volna velem!! Csakugyan ijesztő tulajdonképpen. Vagy örült vagyok, gyerek vagyok?” – írja 1945-ös *Naplójában*.¹²

És mindezt szinte köznapi fogalmazással, a *Vers és valóság* kiegészítéséül 1955-ben diktált *Erzsike* című emlékező portréban (melyet a *Huszonöt év* című, *A huszonhatodik év* dokumentumanyagát összegyűjtő kötet élére is besztottunk) ekként tudatosítja önmaga számára is, és az ostrom történéseit leírva kormagyarázó emlékezésül is: „Szerencsésen megúsztam bár a dolgokat, ettől kezdve valahogy nagyobb valóságnak éreztem az »Isten kezében vagy a Sors kezében« és hasonló kifejezéseket, mint addig bármikor. Erzsikét tehát erre a kézre bízam és nem tudtam róla semmit.”¹³

De miként szervül mindez „tisztá költészetté”, alakul arsszá a költői pálya alakulásával? Ekként kerül az emmauszi jelenet szövegét direktben felhasználó *Az Árny keze*, amely a költőtől független szöveget egyrészt a többes számú fogalmazásból személyre szóló („maradj velünk” helyett: „maradj velem”) transzponálásával, majd a jelenetet teljes verssé növelő alakításával éppen a Szent Ágoston-i szövegformáltsággal hangolja egybe: „Maradj velem, mert beesteledett!”

Bibliát hallgat a gyülekezet.
Alkony izzik a templom ablakán.
Hitetlen vagyok, vergődő magány.
„Maradj velem, mert beesteledett!”
– Ha így idegen, vedd emberinek,
súgja egy hang, s ahogy látó szemem
elmereng a régi jeleneten,
az emmausin és felejttem magam,
a sugár-hídon némán besuhan
egy örök Árny: lehetne Buddha is,
de itt másképen hívják és tövis
koronázza: én teremtem csupán,
mégis mint testvére néz reám,
mint gyermekére: látja, tudja, hogy
szívem szakad, oly egyedül vagyok,
s kell a hit, a közösség, szeretet.
S kezét nyújtja. Mert beesteledett.

Melyről maga a költő írja Vigília-beli kritikusanak, Szigeti Endrének, 1956. szeptember 19-én Budapestről címzett levelében vallomását: „Olvasd el *Az Árny keze* című versemet, a *Tücsökzene* CCCXXIX. darabját; semmi hízelgés nincs benne a ti vallásotok vagy a reformátusság vagy a buddhizmus felé, vagy a felé, amit közfelfogásnak nevezhetnénk – a legkomolyabban írtam!”¹⁴

A „legkomolyabban” vette, de miért *Az Árny keze* a vers címe? Talán rejtélyes poétikája belső alakulásának „eredeti rögtönzése”-ként, mely költője idézett levele szerint „a legtisztább vers hangján szólal meg”¹⁵. Az ózdi tudós vendéglátóival folytatott teológiai vitatkozás eredményeként, Dócziné Piroska egy bibliamagyarázatának emlékét felidézve. A szöveg formálása során személyes igényén túl a poétikáját megalapozó oximoronnak is átgondolhatta érvényességét. A verset kiváltó személyes történetben megszülető vágyakozást „a Költő Agyá”-ban szöveggé alakítja, majd az így megformált alkotást hitelesítendő visszafogadja személyes igényévé. Ezzel a sze-

Napló, levelek, cikkek [Szabó Lőrinc Műhelyében], vál., s. a. r., a bevezetőt és a jegyzeteket írta KABDEBÓ Lóránt, Szépirodalmi, Budapest, 1974., 417.

¹² SZABÓ Lőrinc, *Vallomások. Naplók, beszélgetések, levelek*, szöveggond., jegyz. HORÁNYI Károly és KABDEBÓ Lóránt, Osiris, 2008. 452–453.

¹³ *Huszonöt év. Szabó Lőrinc és Vékesné Korzátí Erzsébet levelezése*, s. a. r., a jegyzeteket készítette KABDEBÓ Lóránt – LENGYEL TÓTH Krisztina, Magvető, Budapest, 2000; DIA–PIM, Budapest, 2011: https://reader.dia.hu/document/Szabo_Lorinc-Huszonot_ev-795 [letöltés: 2021. 11. 25.]

¹⁴ Idézem életrajzi vonatkozású írásai első, 1974-es, általam *Napló, levelek, cikkek (Szabó Lőrinc Műhelyében)* címmel összeállított, már idézett válogatásból, 592.

¹⁵ Uo., 591.

mélyiséget megerősítő létállapot sejtelmét mint – a vers alkotóját is alkotó – „örök” Árnynak függetlenítheti („én teremtem csupán, / mégis mint testvére néz reám, / mint gyermekére”). Ezáltal szembesíti a költői alkotást („én teremtem csupán”) és benne magát a költő-alkotót a létezés Egészében való elhelyeztettség biztonságával. Megtalálva az evangéliumi jelenetet, amely éppen az „Ige testté lőn” pillanatot éri tetten tudatában, a „Költő Agyá”-ban. A Lukács evangélista által leírt pillanat lehet ennek a poétikai befogadásnak a Szabó Lőrinc-versben poétikailag is érvényessé váló ösképe (Lk 4. 17–22). Egy versben szerkezetileg való megismétlődése. A Lukács által elbeszélte történetben, a názáreti zsinagógában az ószövetségi próféta szövege Jézus felolvasásában emanációként betölti a létezést: „Amikor Názáretbe ért, ahol nevelkedett, szombaton szokása szerint bement a zsinagógába, és felolvasásra jelentkezett. Izajás próféta könyvét adták neki oda. Szétbontotta a tekercset, és épp azon a helyen, ahol ez volt írva: »Az Úr lelke van rajtam, azért kent fel engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek. Elküldött, hogy hirdessem a foglyoknak a szabadulást, a vakoknak a látást, hogy szabadon bocsássam az elnyomottakat, és hirdessem az Úr kegyelmének esztendejét.«” Íme a szinte zsoltáros szöveg, amely a Tücsökzene oly sok versének zárásában visszhangzik mint kérés, mint remény. És a zárás, a „kezét nyújtja” félelmetes és vigasztaló pillanata, amely a létezés jó hírét kimondja: „Ma beteljesedett az írás, amit az imént hallottatok.”

Szabó Lőrincnél az ekként elbeszélte irodalmi szövegekben ugyanakkor a létben való elhelyeztettségre rákérdező teológiai dúsítotttság ölt testet. Kezdve az 1925-ös Szent Ágoston-fordítástól *Az Árny keze* című vers formálásáig. A megalkotásnak ez a poétikai módja pályája egészén meghatározója költészetének. Verset alkot, amelyben számára az ars megjelenési módja az egymással vitahelyzetben lévő vitakozó (többnyire kérdező) megszólalások alkotássá formálása. A történetben jelen lévő káosz átélése,

pontos szövegszövésével híradás erről – állandó billegés testet öltése a műalkotás megformáltságában. Ezért válik meghatározandóvá számára a Szent Ágoston-fordítás teológiai jellege ellenére a szöveg művészi értékelése, a fordítás minősítése mögött az eredeti szöveg »részben hamis« és »egészben igaz« voltára is ráhangoló jellemzése. Ezért válik a távoli emlékezés tétjévé a *Te meg a világ* versnek címadása: »materializmus« vagy »spiritualizmus«. És ezért helyezi *Az Árny keze* alkotásfolyamatát a „Költő Agyá”-ba, ahonnan egyszerre nyílik meg a távlatosság: az „én teremtem csupán” és a „mint gyermekére” „néz reám” egymást vitató-kiegészítő-felülíró esélyeknek. Amikor pedig sikerül ezt a dialogikus szövegverset megteremtenie, akkor már csak egy megerősítő hangsúlyos utánaszólásra lesz szüksége: „a legkomolyabban írtam!” Ezzel szétválik költői pályáján az ars és a rejtékűtként benne meg-megjelenő teológiai kérdezőhorizont.

Ezt követően a verset, amelyet Szabó Lőrinc arsként teremtett, azt temetése alkalmából a neves lelkész válaszoló magyarázata folytatja, de már teológiai értelmezésként.

* * *

Mennyire ismerték egymást? Egymás gondolatait? Joó Sándor pasaréti református lelkész a költő 1945-ös *Naplójának* tanúsága szerint legmélyebb kiszolgáltatottságai idején szomszédja és beszélgetőpartnere lehetett. „Este, »vacsorára«, Joó Sándor, a pasaréti ref. pap. [...] Szilveszter után együtt voltunk orosz őrizetben, katonai kivizsgálásra, Budakeszin¹⁶. Azóta most először együtt.”¹⁷

Igemagyarázata szerint legalább annyira ismerte a költő személyiségének káoszát, költészetének megalakult ars poetikus rendjét, miként ózdi teológus vendéglátói. Éppen ezért a temetési szertartás igehirdetésében¹⁸, a költő utókorának kezdő pillanatában még folytathatta a személyes barát és költő pályaképe által számára sugárzott kérdező módra adható teológiai

¹⁶ Amikor a környék felnőtt férfi lakosait az oroszok összegyűjtötték, Szabó Lőrincen kívül többek között Lócit, a költő fiát, Kodolányi néprajzos fiát, az ifjú Jánost, és hogy ez mennyire veszélyes volt: a költő lányának, Kisklárának színész férjét onnan vitték többéves szovjet hadifogságra, ahonnan csak 1949 karácsonyára térhetett haza.

¹⁷ Szabó Lőrinc, *Vallomások. i. m.*, 411.

¹⁸ Amelynek gépiratos „indigós” másolati példányát ma már a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi Szabó Lőrinc-letétjében – file 22. 109–112.

fogalmazású válasszal. Ebből is visszakövetkeztethetünk a számunkra maradt költői alkotásokban szöveggé alakított teológiai telítettség kaotikus billegésére. De honnan ismerhette a költő rejtekútban titkolt szövegeit? Lehet, hogy régen hallgatta a húsvéti és pünkösd délutáni rádiós szövegeket? Mert csak azok voltak nyilvánosan elérhetők. És *Az Árny keze*. Ebből idéz is, többször. Az együttlétben a végveszély idején pedig válaszra váró kérdések hangozhattak el. Az igehirdetés nem annyira a jelen lévő gyászolóknak értelt, mint inkább a gyászolt személy kérdéseit válaszolta meg! És mivel az igehirdetés *Az Árny keze* című vers poétikájának teológiai tükörképét is megadja, feltételezhető, hogy megfogalmazója szintben képes volt kapcsolódni a költői szövegben egymással felelő kérdésekre, kételyekre. Ezért is jellemző, hogy textusként a Jób 19, 25-öt választotta, amely az újkori irodalom kérdésfel-

tevéseinek modelljéül is szolgált. A temetésen, gyászoló társaként a költőbarát, Illyés Gyula egymondatos gyászbeszédének megfogalmazásával Szabó Lőrincet továbbra is „életünk alkotó részeként” kezelte. Az embert éppúgy, miként a költőt. Ehhez kötődve igehirdetése válasz a magányában szenvedő ember hangjaira éppúgy, miként a „Költő Agyá”-ban megformált szövegeknek a teológiai értelmezése a lelkész tudatában.

És továbbgondolása az ember és művészete kiváltotta kérdéseknek, mely válasz a leglényegesebb teológiai problémára is. A *Jób* könyvből vett textus a Händel westminsteri apátság Poets' Corner-beli sírkövére vésett, a *Messiás* Halleluját követő első szopránária bevezető és ismétlődő sora¹⁹. Ezt választja Joó Sándor határozott teológiai válaszként Szabó Lőrinc emberi létében átélt kérdésére – mivel ezt hallotta és olvasta ki a költő ars poeticájából.

¹⁹ Jób 19, 25: „I know that my Redeemer liveth” – „Tudom, hogy az én megváltóm él!”

Joó Sándor

Gyászbeszéd Szabó Lőrinc felett

Jób 19, 25

Hatalmas szálfá dőlt ki a nagy magyar emberrengetegben. Zuhanásától megremegett az erdő. Szabó Lőrincet minden magyar szív megrendülve gyászolja. Valóban Arany János óta a legnagyobb magyar költőt temetjük most.

Ó de sok szépet és mégis jót, nagyot és mégis igazat lehetne elmondani e szomorú ravatal mellett, hogy ki volt ő, milyen szellemóriás, milyen igaz magyar lélek, mit jelentett költészete, milyen büszke volt rá mindenki, aki egy kicsit magáénak vallhatta... de ki tudná ma még felmérni igazi nagyságát, ki tudná ma még igazán méltatni irodalmi értékét, ez úgymint eljövendő évtizedek munkája lesz majd... de nem ez az én feladatomban!

Az én feladatomban más: az Evangélium hirdetése.

Evangélium pedig magyarul annyi, mint örömhíj, Istentől jövő jó híj. És lehetne-e sürgetőbb alkalomban egy igazán vigasztaló jó híj hallására, mint éppen most, ebben a nagy gyászban?

Milyen vigasztalásunk lehet hát a halál e szomorú tényével szemben?

Az, hogy Szabó Lőrinc örök értékű műveivel bevonult az emberi halhatatlanságba? Az, hogy itt marad utána egy olyan szellemi örökség, mi gazdagabbá teszi életünket? Az, hogy drága emléke, ragyogó szelleme, művészi alkotása tovább él egy hálás utókor emlékezetében? Ez mind igaz, de vigasztalásnak kevés, különösen azok számára, akiknek közöttünk most legnagyobb veszteségük és fájdalomban.

Sokkal nagyobb vigasztalása van ennél a *hitnek*: az a merész bizonyosság, hogy Szabó Lőrincnek nemcsak az emléke él tovább, nemcsak költészete, nemcsak azért él, mert még nagyon sokáig beszélnek róla: hanem *ő maga él*, drága személye, szeretett lénye!

Tudom, hogy *merész* ez a kijelentés, de van alapja: Isten szava, Igéje, ígérete: Éppen erről szól a felolvasott Ige: „Tudom, hogy az én megváltóm él és utoljára az én poromban felejt megáll ...”

Egy sokat szenvedett ember, a bibliai öreg Jób mondta ezt, amikor már minden emberi vigasztalás, erő és hatalom csődöt mondott: „Én tudom, hogy az én Megváltóm él.”

Az egész Bibliának legboldogabb és legbizonyosabb híre az, hogy Jézus él!

Az a Jézus, aki miattunk, helyettünk és értünk halt megváltó halált a kereszten: *É!* Nem úgy él, ahogyan nagy emberekről szokták mondani, hogy haláluk után is élnek. Jézusnak nem a szelleme, nem az emléke él, nem a tanításai élnek, nem azért él, mert beszélnek róla: hanem úgy él és azért él, mert *feltámadott!*

Legyőzte a halált. És a feltámadás által a múlt Krisztusa az örök jelennek ma is élő valóságává lett, a Názáreti Jézus történeti valóságából a hit Krisztusának a történelem fölötti valósága lett!

És én *feltétlenül* hiszem, hogy most, és itt is ugyanúgy igaz, ahogy valamikor régen az öreg Jób mondta: „Tudom, hogy az én Megváltóm él!” Vagyis: itt most rajtunk kívül még Valaki más is megáll ennél a ravatalnál: az Élet Fejedelme! Az ő szent személye itt, a halálnak és gyásznak e szomorú helyén: az örök életnek és örök boldogságnak a hírnöke!

Az a Jézus, az a Megváltó van itt, Aki után olyan vágyakozóan nyújtotta ki kezét a lelki magányból, hitetlenségből, szenvedésből. Akit olyan rimánkodva kért: „Maradj velem, mert beesteledett!” Az a Jézus áll itt e porok fölött, Akit egész életén át keresett, és Akit – szentül hiszem – meg is talált. Akiről tudja már, hogy nem zuhanó „Árny”: élő Valóság, az egyetlen bizo-

nyos Valóság, Aki most igazán úgy néz rá, „mint testvére, mint gyermekére” – és kezét nyújtja annak, akinek ó annyira „kellett a hit, a közösség, a szeretet!”

Ez a Jézus Krisztus az egyetlen biztos alapja minden reménységünknek a halállal szemben.

Hiszünk Benne, úgy-e, és ezért hisszük azt is, hogy *Szabó Lőrinc, ha meghalt is, él*, nemcsak a sok szép verse: ő maga, valóságosan és személyesen, boldogan és dicsőségben: *É!*

A gramofonlemeznek nem az anyaga a fontos, hanem a dal, ami bele van vésve. Ha megöregszik a lemez, recsegővé válik a hangja, talán össze is törik: nem baj, mert a dalt még idejében átvette, és tovább zengi egy szív és annyira szereti, hogy újra önti a lemezt és újra belevési a drága dallamot. Testünk a lemez, lelkünk a dal. Most, hogy összetört a lemez, fájdalmas, de nem tragikus! Hiszen ezt a dalt, amit Szabó Lőrinc énekelt, tovább zengi egy hálás ország – és azt a dalt, ami Szabó Lőrinc volt, tovább zengi a Megváltó Krisztus az örökkévalóságban, míg majd egyszer, a feltámadáskor, újra belevési az újra öntött lemezbe, a megváltott, feltámadott testbe! Igen: ez a mi vigasztalásunk, a hit vigasztalása!

„Tudom, hogy az én Megváltóm él...” Ő látja, hogy mekkora az űr, milyen nagy a fájdalmatok, mit jelent őt utolsó útján kísérni... Gyászoló szerettei, mondjátok el ti: „Tudom, hogy az én Megváltóm él...” Ő vezet oda benneteket, ahol az élet.

1957. október 8.

A temetéskor szétvált a költészet és a teológia szövege. Mégis 1957. október 8-án három szöveg talált egymásra, és felelt egymásnak: Szabó Lőrinc sorsának-fájdalmainak jajdulásai, a klasszikus költő billegően összeszőtt szövegei és reménykedése egy tudós teológus Igét hirdető szavával. Egymáshoz kötődtek a „tragic joy” elégikusságában. A kortárs európai költészet – meggyőződésem: – meghatározó hangjainak meghallásában.

Válasz a „Szótlan kórusnak”
(Mohai V. Lajosnak ajánlva)

A rönkök panorámája,
a rothadó rostok bűztócsái,
megannyi méretes lárva,
akiknek szabad földet járni.

Valóban Hadész városa ez?
Ki jön a csonkult lábnyomokban?
Kire borul a szuvas lemez,
ha összeesel nyomorult holtan?

Követheted a tollcsomók
véres szobrait élve,
de akkor sem találsz semmi jót,
zuhansz az irdatlan mélybe.

Kötömb és bádoghegedűk
adnak zenés hangzavart,
ki veszi fel a véres tűt,
mellyel az előbb átkot varrt?

Itt még tegnap város állt,
aztán hangtalan leroskadt,
ki nyitja meg a rozsdás zárt,
mely a levegőbe olvadt?

A szótlán kórust hallani,
belülről jön e lárma,
zuhognak az idő roncsai
az elmúlás sírboltjára..

Varázspalást

Annyiszor körbe járhatott
ezen a romló peremen,
útjában kanyargó grádicsok
s megannyi apró rejtelem.

Ha néha-néha hamisan lép,
s jönnek a bájos árnymanók,
nem lesz belőlük mintakép,
hiába hintik rád a sót.

Hallani már, csak még messziről
a súlyos ostorpattogást,
mikor a kőnek szárnya nő,
s eltakar a varázspalást.

Közelednek a baknyúzók,
éles késeik pengéje vág,
ne ejts előttük semmi szót,
mert leomlik a barikád.

A kitartás – ez a lényeg,
hogy ne vádoljon a semmi tükre,
úgyis eltűnsz, nem kell a kényed,
nyomod tapossák mindörökre.

„Magyarország él és élni akar”

A nyolcvanéves Péntek Imréről – és harangszavairól

Az *Elérhetetlen föld* (1969) – a Kilencek költőcsoport fél évszázada megjelent legendás antológiája – egész kultúrkorszakot meghatározó jelentőséggel vonultatott fel olyan költőket, markáns írástudói karaktereket, akik a magyar sorsirodalom sok évszázados vonulatához kapcsolódva ébren tartották a nemzeti költészet legszentebb hagyományait – és megújítva folytatták azt a törekvést, amely nemzetlétünk és nemzetlelkünk fennmaradásához elengedhetetlen és elidegeníthetetlen. A címadó vers szerzője, Oláh János lakonikus-rationálisan kifejeződő, konkrét-elvonatkoztató látásmódja; a „történelemszünet” fojtogató közérzetéről valló Rózsa Endre intellektualizmusa; Utassy József sziporkázó imagista entuziazmusa; Kiss Benedek érzelemtelítetten ötletes, mágikus dalpoézise; Péntek Imre groteszk, abszurd villódzású nyelvbravúrijai; Mezey Katalin profanitást és szakralitást ötvöző stílusa; Konczek József neoavantgárd, újexpresszionisztikus hangütései; Győri László játékosan fantáziamozgó versmodora; Kovács István sajátos – találón és talányosan képzettömörítő – versvilága: szuverén utakon-módokon mind-mind a legjelesebb kortárs irodalmi teljesítmények közé emelkedett. Amit bizvást tanulhatunk belőlük: mint eddig, ma sem lehetünk meg ilyenféle katartikus művészi igazságbeszéd, intő sorsbeszéd, figyelmeztető és vigasztaló bölcsességbeszéd nélkül.

Ezek a költők, írók az antológiát bevezető Nagy László veretes szavai szerint „fölröpülni rajban” akartak, s ez „néha törvényszerű pillanata az irodalomnak”. Ma azt is mondhatjuk: törvényszabó, irányjelző, sorsjelző színre lépés is volt ez egyúttal. A sorstudatos magyar szellemiség és gondolkodás kiemelkedő jelensége. És Nagy László szállóigévé nemesedett megállapítása szerint ezek a költők mindnyájan a „torkonvágott forradalmak pirosát s gyászát viselik belül”. A

hatvanas évek végén ez a metafora szinte nyílt utalás volt – mindenki úgy is értette – az eltiport, vérbe fojtott ötvenhatos forradalomra. Amelynek szent emlékéhez és üzeneteihez ezek az akkor induló fiatal lírikusok természetesen azóta is olyannyira hűségesek maradtak, hogy többen közülük hiánypótló, impozáns irodalomtörténeti olvasókönyveket, szöveggyűjteményeket is összeállítottak a „világ csodájáról” – vagyis nemcsak érzelmileg, hanem filológiai és tudósi elhelyültséggel is kötődnek történelmi sorslátásunk axiómáihoz. A magyar szabadság, függetlenség, önrendelkezés megkérdőjelezhetetlen eszményeihez. Mezey Katalin, Oláh János *„Támadó tűz voltunk” – Magyar költők, írók az 1956-os forradalomról* (2016) című monumentális antológiája vagy a Győri László szerkesztette *Piros a vér a pesti utcán – Az 1956-os forradalom versei és gúnyiratai* (2002) című nagyszabású kötet ékes példái ennek a felelős elkötelezettségnek és ezeknek az erkölcsi-szellemi törekvéseknek. De a historikus gondolkodásmód mindegyikük látásmódját felvértezi a pusztító ember- és nemzetellenes veszélyekkel szemben; ilyen elszánással foglalkozik számtalan tudományos műben is az 1848–49-es forradalom és szabadságharc eseményeivel történészként és polonistaként is Kovács István, s ilyen gyökeres nemzettudatot és nyitott, távlatos mindenségigényt tükröznek Péntek Imre esszéi, tanulmányai, kritikái is. Vagyis mindőjüket a „bensőjéből” vezérli az a tiszta és tisztító világkép, amely magyarság és emberség, nemzeti bajvívás és egyetemes művészi minőségalkotás szervesen összefüggő dimenzióiban teljesíti ki életművüket.

Ezek a költők – szellemi holdudvarukkal, íróbaráti köreikkel, a velük szolidáris követőikkel, tanítványaikkal együtt is – tehát erőteljesen képviselik azt a kristályos értékszéméletet, amelyet nagy klasszikusaink hagyományoztak, örökítet-

tek át napjainkig. De hány- és hányféle módon, mennyifajta poétikai színezettel, tónusbőséggel, változatossággal, formavariációval! Péntek Imrére kezdettől jellemző volt, amit egyik karizmatikus irodalomtörténészünk, Kiss Ferenc már korán rögzített róla, hogy egyfajta „érdes, epés és fanyar” hangvétel különbözteti őt meg a többiekől. A Kilencek csoport monográfusa, Vasy Géza a számvető, intellektuális, önelemző, elégikus hangnemi összetevők mellett főként az ironikus, a groteszk, az abszurd, a tragikomikus intonáció és asszociativitás különlegesen hangsúlyos, sajátos létszemléleti és esztétikai minőségeit emeli ki nála – a „szavak vándorköszörűsénél” –, a többféleképpen vibráló megszólalás-mód játékosan vagy szarkasztikusan keveredő modulációit, az egyszerre tradicionális és modernista hangütés kivételesen gazdag összetettségét, rétegezettségét; az „ironikus látásmód”, a „nyelvi humor”, a „groteszk analízis” vonzásában. Akár a neoavantgárd vagy a posztmodern közelségében is. A költő monográfusa, Bakonyi István pedig az érzelmi távlatok széttartó és mégis valamiképpen összetartozó irányaira, érvénytartalmaira hívja fel a figyelmet: a „bohóctréfától” a valódi fájdalmak megnyilatkozásáig. S ezeket a szempontokat, vonásokat, költői értékeket még olyannyian nyomatékosítják a költő hetvenötödik születésnapjára kiadott könyvben (*A szavak vándorköszörűse*, 2017) – és a legújabban közreadott tisztelgő kötetben is (*A sokszögű ember – Péntek Imre 80. születésnapjára*, 2022). A szabadverses, depoetizáló, sőt antilírai kísérletezés morális töltéséről és értéktartományairól értekezik Pomogáts Béla, a korabeli (sőt mindenkori) „társadalmat átfúró fullánkös ész”, a gunyoros ítéletesség szellemi erejét méltatja Szokolczay Lajos, a filozofikus humor egyszerre önvédelmet és vigaszt jelentő hatalmáról beszél Szörényi László, s hasonlóképpen mind a többiek (köztük Szentmártoni János, Mezey Katalin, Kovács István, Győri László, Konczek József, Lezsák Sándor, Kiss Gy. Csaba, Ambrus Lajos, Léka Géza, Petőcz András, Arató Antal, Bobory Zoltán, L. Simon László, Kilián László, Veszeli Lajos, Csernák Árpád, Vörös Éva). Micsoda éles társadalomkritikai szarkazmus vágja a jelenkor szemébe az eljelentéktelenedés, az egyetemleges devalválódás, a kulturális-civilizációs leér-

tékelődés (vele együtt az ostoba nagyképűsködés) mindennaposságának visszás pillanatképét (voltaképpen karikatúraszerű önarcképét) – csak például az a szójátékos félmondat is, amely a fenségest a bizarr lealacsonyodással ütközteti (az *Adydas Co.* című versben): „Adydas cipőben futni Értől az Óceánig”. És milyen szellemes, mélyértelmű ötlet – bravúros szóösszevonásos nyelvi telitalálat („hapax legomenon”) – a többi között a *Lemondóka* című vers és kötet a nyolcvanas években, amelyben a kesernyés hangvétel villódzva keveredik a kedélyes „mondóka” sokrétű modalitásával. Ha pedig egy klasszikussá érő nagy költészet ennyiféle tulajdonságot képes magába sűríteni, akkor annak minden alkotásából, darabjából sugározni fog az egzisztenciális jelentésség, a metafizikai mélységtudatosság, a műformai káprázatosság és a megszenvedett történelmi tapasztalatok hangulatisága és élményi atmoszferikussága. Úgy, ahogyan azt Mezey Katalin legutóbb is (az *Aracs* folyóiratban) – az immár tehát a nyolcvanadik születésnapját ünneplő Péntek Imréről – remekül összefoglalja: kezdettől „egyfajta ironikus-intellektuális dal-költészetet művelt”; „a versek igazi jelentése a humorral felvillantott zsánerképek, a tréfás metaforák mélyén található”; „sokféle modern költői kísérlet, költői játék szervesül egybe”; a lírai én „találó leírásokban rajzolja meg a dolgok felszínét, majd valamely jelenségnél fogva kifordítja a témát, és felvillantja annak a fonákját is. A vers tulajdonképpen alap gondolata az analitikus részeket követi a tömör és frappáns szintézisben. A sorok kavalkádja ellenére ez a megközelítés és szemlélet egységessé teszi Péntek költészetét, amely egy megélt történelmi korszak jellemző, hiteles metszetét adja.”

*

Ilyen mélységesen megrázó, megrendítő verse Péntek Imrének a *Széttiport Éden – Trianoni anziksz Pannóniából* című emblematikus költeménye:

*A bölcső emléke mind halványabb,
a közös múlt itt-ott megfakul –
hogy hívták apádat-anyádat,
feledni kell irgalmatlanul...*

*Torzul a szó, az ejtés hibázik,
romlik az édes anyanyelv –
lehet, már édesebb a másik,
mire a gyermek maga lett...*

*mert csábít az érdek és az ének,
az idegen világ dallama –
az ősök csak rossz kísértések,
hangjuk temetők hangzata...*

*Lassan száz éve történt, mi történt,
jöttek „gyógyító” kényszerek –
kit érdekel, önként – nem önként
adta meg magát a vert sereg.*

*Hallatszik vén Muravidéken
csendes esti lélekharang;
volt egyszer itt egy törékeny Éden,
széttiporta garázda talp.*

A vers a *Magyar Napló* folyóirat 2011/6. számában jelent meg, de bekerült (2012-es keletkezési dátummal, *Trianoni anzix Pannóniából* főcímmel) a trianoni katasztrófa századik évfordulójára kiadott (Gyurgyák János szerkesztette) *Emlékező Magyarország* című monumentális antológiába is (Budapest, Osiris Kiadó, 2020). A kisebb-nagyobb szövegmódosítások közül érdemes szemügyre venni a negyedik strófát: „Lassan száz éve történt, mi történt, / jöttek kegyetlen kényszerek – / fejet hajtottunk, könnyezve az önkényt, / a sohasem gyógyuló sebet.” Mert voltaképpen mindkét változat valóságos historikus és lélektani tapasztalatokat sűrít magába. Az is igaz, hogy a győztes és rabló hatalmak gyógyítónak hazudták a ránk mért kényszereket, erőltetve, hogy még csak ne is merjük sebeinket emlegetni, s felejtjük el azt is, hogy miképpen aláztak meg, akár önkéntesnek is beállítva a fegyverletételeket – s hogy így ne is érdekeljen senkit ma már a múlt megannyi égő traumája. Az újabb változatban a kényszerek már „kegyetlenek”, vagyis kíméletlen, könyörtelen, megfellebbezhetetlen kínzások, a sebek sohasem gyógyulhatnak, s mi már csak beletörődve sirathatjuk helyzetünket, már nem lehet szó hamis vagy meghamisított önkénteségről sem a leveretésben, hiszen mindnyájan erőszak és agresszió áldozatává váltunk, az önkényuralmak prédájává és martalékává.

A tömör, sokértelmű, létösszegző, számvető, sorsösszefoglaló érvényű lírai képzetek tehát sajgón exponálják és vetítik ki a magyarság újabb kori sorsának egész kálváriáját. Az utolsó sorok is változtak az első megjelenéshez képest – a „lélekharangot” a „harang szava” váltja, a „garázda talpat” a „brutális láb”: „Hallani vén Muravidéken, / csendes esti harang szavát: / volt egyszer itt egy törékeny Éden, / s széttiporta brutális láb.” Nyilvánvalóan minden szövegvariáció sugallatos marad, mert a lényeg ugyanaz: a passió, a szenvedés, a keserű, de feladhatatlan feltámadásremény (mert hiszen a „törékeny Éden” visszénye mégiscsak időtlen, örök érvényű, változtathatatlan – és a lelkünkéből elorzhatatlan).

A harang szava pedig az egész harangzúgásos magyar történelmet belengi. Atlantisz harangoz: az elmerülő nemzet utolsó felfohászkodása ez a tengerfenékről – s ez a balvégzetű, nemzethalálos látomás a trianoni alapérzület egyik legkatartikusabb kifejeződése. „Mint Atlantisz, a régelsüllyedt ország”, „Erdély harangoz, harangoz a mélyben” – halljuk Reményik Sándor siratóénekéből, planctusából. „Atlantisz sorsára jutottunk” – summázza később, 1956 karácsonyán a megint letiport ország és nemzet fátumáról naplójegyzetében Illyés Gyula is. Gérecz Attila – a szabad magyarságáért üldözött, meghurcolt, ártatlan börtönlakó – számára is behallatszódozó üzenet (1955-ben): „Ünnepi harangok imára kondulnak” (*Karácsonyi ének a börtönben*). S a reményiki harangmotívum folyamatosan és súlyosan továbbgyűrűzik. „Harangzúgásos az egész magyar kultúra – ahogyan Kodály Zoltán mondta” (hangsúlyozta ezt oly gyakran Czine Mihály is): „folytonos benne a harangzúgás, a *Halotti beszédtől* Adyig. Sőt: máig. Nagy Lászlóig és Sütő Andrásig. Egyszerre figyel a haza és a nagyvilág gondjára.” „Magyarországon – mint Közép-Kelet-Európában általában – az irodalom nemcsak az emberi szellem kivételes műfaja volt századokon át, hanem – ahogyan Csoóri Sándor mondja – »a szabadság gyakorlótere is. Az igazság búvóhelye. Ahogy a török időkben a népek a nádasokba, nálunk a legmegrendítőbb igazságok és érzelmek a legutóbbi időkhöz az irodalomba húzódtak vissza.« Így érezte a magyar nép is” – fejtegeti a legendás irodalomtörténész; s hogy a harang „hívja az élőket, kíséri a holtakat”, összegyűjt és fölemel, fenyegető veszedelmekre

ébreszt, és egyéni-közösségi lelki szükségletekben megnemesít, felmagasztosít. „Jönnek a harangok értem” – halljuk Nagy Lászlótól is (s hogy „ajkukhoz féreg nem érhet. Harangokat nem lehet megfertőzni”; „Fölemelnek a sárból [...] a végtelenséghez. Siratnak a harangok, vígasztalnak. [...] Rokonai a márvány anyamelleknek, szoptatják a lelket hanggal. [...] Átbeszélük a harangok a tengert”; és Nagy Lászlót invokáló poemájában Döbrentei Kornél szerint is: „Harangzúgással zihál az ég” [*Sisak a fejfán*], Rákóczi emlékezve pedig, hogy „tüntetés a harangszó” [*Halottak napi vers*]). Riasztó, figyelmeztető, bajlátásra is serkentő jel a harangkondulás: „eltelt az ideje hallgatag haragnak” (Czegő Zoltán: *Haragos harangok*); de „milyen kevesen vagyunk / kik e zúgás-kongás földöntúli hangját, ha nem is / beszélük már, de felismerik, elmondják” (Szenté B. Levente: *Félrevert harangok után*). Csoóri Sándornál ugyancsak költemény-, sőt verskötet- és portréfilmcímbe is emelt konfesszió: *Harangok zúgnak bennem*; s ez valóban velőig hatoló jelzése időnek és időtlennek: maga a költészet eltulajdoníthatatlan mágiája és időntúlísága (ahogyan Kelemen Lajos is boncolgatja: „a tegnapiakra emlékeztet, és reménységgel tölti el az embert, hogy holnap, holnapután is megkondul a harang. Ez a hang voltaképp a maradandó kiáltása az időben”; vagy Ekler Andrea: a harangzúgás „elsősorban veszélyt jelez [tűzvész, ellenséges támadás], emellett a kiállítás, véleménynyilvánítás, egy közösség számára meghatározó ünnep vagy tragédia emléke előtt való tisztelgés kifejezése”). Mert maga a „szülőföld édes és érces harangszó” (Bálint Tibor: *Egyszer én is harangoztam*). „Ennyi a harangok dolga: / zengve, helyben bandukolva / járnak ezeréve velünk [...] Odabenn a láthatatlan / lét dobog fel a harangban, / íves tornyokig emelve / benne szól a lélek lelke. [...] Valakiért harangoznak. / Egyet hoznak, százat hoznak, / járnak ezeréve velünk, / mégis, mégis, mégis élünk” (Lászlóffy Aladár: *Járó harangok*). Szól „a harang, / mely delet vagy éjfél kongat” (Vári Fábián László: *Napfogyatkozás*). És „déli harangszó csendül, / Ima száll mindenünnet: »Add meg a mi mindennapi emberünket!«” (Falu Tamás: *Kenyerek miatyánkja*). Mert „Ólomharang kondul” (Banner Zoltán: *Kapuers*), és búgnak, „hívják az otthoni bronzharangok” (Káliz Sajtos József: *Szólnak a bronzharangok*); s „a harang-

szót halkán ki-belélegzi” mindenki (Cseh Károly: *Röppályák*). „Harang a szívemben” (írja édesapja, Oláh János születésnapjára Lackfi János is [*Oda*]); s a „harangok / mind / zsoldárt ütnek” (Aknay Tibor: *Valahol mindig*). S mert „Harangok hazátlan hangja / a száműzöttet befogadja” (Kovács István: *Csángók – Domokos Pál Péternek*); s „én szövetséget kötök az örök fénnel / a harangzúgással / az áldó énekkel” (deklarálja Pataki István [*felszólamlás a mindennapok rendjén*]). Kányádi Sándor áttételes „ars poeticájában”:

azért harang a harang
 hogy hívja az élöket
 temesse a holtakat
 s hogy árvíz jégverés
 tűzveszély idején
 s hódító horda láttán
 félreverjék

(*Harangföliirat*)

És a háromszéki Farkas Árpádot (aki szerint tornyok omlása után a harangok hallatlanul is „konganak az öblös levegőben” [*Harangok*]) méltatva is így fogalmaz Kányádi: „A haragnak általában az a dolga, hogy minél messzebb elhallatszódjék a hangja, és bajosabb időkben meg – nálunkfelé – különösen a költő szűkebb pátriájában az a szokás, hogy nagy baj idején a harangokból ágyút öntenek.” Serfőző Simon versében:

Harangok,
 delet harangozók,
 bajkiáltón félreverték,
 csendítők temetéskor,
 minden égtáj felől
 ércesen kondulók
 [...]
 harsogva zúgtatok,
 zengtétek a jó vitézséget,
 ágyúkká öntve
 őriztétek a hazát,
 a hitet
 vigyáztátok.
 Nagypénteken
 Rómába mentetek:
 a feltámadást
 ujjongva harangoztátok

(*Harangok*)

Böszörményi Zoltánál a „szelíd”, „becsületes” harangok bár ha forrón, de kiöntésük után azonnal is már mind indulnának „a toronyba / kongani” (*A harang*); és mint hajdan a thermopüliaikat, „minket, / magyarokat is elárultak Trianonban, [...] szeletnyi ország, mi megmaradt, / és a kongó harangok hangja bennünk és mindenütt” (*El nem küldött levél Lászlóffy Aladárnak*). Mert „áttörve a megaláztatáson / a harangszó csak zúg, szaval tovább” (Gál Éva Emese: *Folyamat*). Büki Attilánál: „zúgjanak bennünk a harangok / a testvéries gyönyörűségek” (*Bük*). A mai filozófus Király Béla szerint (*Harangzúgás vagy laikus humanizmus?*): „A harangzúgás egy település lelkének az éneke. Lelki manna [...] A szellem helyi hangjait hallgatva eszembe jutnak nagyapám szavai: »Hadd hallom harangjaitok hangját, és megtudom, kik vagytok!«” És a harangok önfeláldozón állnak ellen az idegen hódítóknak: „A harangok megrepednek inkább, / mintsem hogy köszöntsék őt, / ki serege élén bevonulni kész” (Bata János: *A harangok ereje*); s ha végképp nincs menekülés a martalóc betolakodók elől: „lezuhantak a harangok a romok közé” (Kontra Ferenc: *Felgyújtott templomaim*). „Széltől Árpád-kori falvaink is / házul szolgáltak didergésednek. // A harangok ma Rómába mentek” (Tari István: *Kerepelve*). S tovább, mindezeket a Kodálytól Czinéig és Nagy Lászlóig, Csoóriig és tovább ívelő gyönyörű téziseket a harangzúgásról, az „ércszavú igéket” (Pusztai Sándor) zengő-daloló harangokról és veszélyeztetettségükről sugallatosan igazolja csupán néhány huszadik századi magyar regény címe is: *Elnémult harangok* (Rákosi Viktortól); *Harangoznak* (Szabó Páltól); *Üllő, dobszó, harang* (az erdélyi Szilágyi Istvántól); *Félrevert harangok* (az ugyancsak erdélyi Sigmond Istvántól); *Akikért nem szólt a harang* (a délvidéki Illés Sándortól); *Trianon harangjai* (a felvidéki Mács Józseftől); *Hazahív a harangszó* (az úgyszintén felvidéki Zalabai Zsigmond néprajzi-falutörténeti szociográfiája). – A húszas években (1925-ben) megjelent, *Atlantisz harangoz* című kötetének előszavában Reményik Sándor Rákosi Viktor regényére utalva írja: a „lázálmot” „százszorosan meghaladó valóságot” kellett megérni; „Transsylvania elsüllyedt és harangjai elnémultak”; de „Isten különös kegyelméből, elváltozott, elfinomult, átszellemült hangon” az

elnémult harangok mégis megszólalnak a mélyből („gyászban győzelem”), s hogy az ő könyve ennek az atlantiszi „harangjátéknak” „egy kicsi lélekharang”-ja. Reményik Sándornak dedikált 1926-os hommage-versében (*A tenger*) Dsida Jenő így fogalmaz: „Fülünk szédülten rezonál a hanghoz, / amely a szálfán-küzdő hördülése... / s talán a mélyben *Atlantisz harangoz*.” 2009-ben egyik előadásában mintegy „credóként” (*Köszöntő*) hangoztatja Szöcs Géza: „Támogatom a magyart a magyartalannal szemben és az embert az embertelennel szemben, a bölcső pártján állok a koporsóéval szemben, a megszólaló harangok pártján az elnémult harangokéval szemben.” És 2018-ban a fiatal (és ugyancsak kolozsvári) költő, „a transzszilvanista örökség vállalását” (Márkus Béla) sem elhárító Papp Attila Zsolt verseskönyvének címe: *Az atlantiszi villamos*. Benne pedig *Az erdélyi tenger* című költeménye utal az elődökre, és tanúsítja az ihlető, visszhangzó motívumok invenciózus és kimeríthetetlen továbbírási lehetőségeit: „ez itt egy tengerország, / a vízmélyek felé sodródó / elsüllyedt, megtalált városállam [...] ott vár a sok atlantiszi ember: / Hunyadi M., Bethlen G., Mikes K. / meg a számtalan nevesincsen / mélytengeri írnok, vendégek / Tengerkolozsvár és Vízierdély / időtlen jelenidejében.” Mint ahogy Bölöni Domokos fanyar-rezignált humorral fűszerezett életképe, pillanatképe is: „Anikó megpöngeti a rézmozsárt. Gyönyörűen harangoz. Egy kisebbecske’ Atlantisz fájdalma csöng ki belőle” (*Harangoz egy rézmozsár*).

*

Az illúziótlan sorslátásból fakadó komorsággal mintegy esztétikai szintézisbe összeolvadó szardonikus látásmód és hanghordozás Péntek Imre lírájának szinte mindig is a védjegye volt. Az édenkerti veszteségérzet is – inkább még a személyes-nemzedéki ábrándvesztés konnotációival – már egy korai versében is megjelenik (*Édenkereső*), de máris együtt az eleve lehangelő, letargikus helyzetismeret tónusaival. S a lehetséges édenkeresés előzetes meg az éden széttipratásának utólagos reménytelensége árad el azután a világcorszakfestő látomásokban. És ha a harangkondulás baljóslatúsága és részvétre esengő szomorúsága a trianoni gyötrelmet humanitás és divinitás legtágabb össze-

függéseiben, mélységeiben és magaslataiban itatja át, más vonatkozásban, napjaink erkölcsi roncsolódásait és lelki nyomorúságait észlelve a költő ugyancsak lesújtó képet fest – *változat egy (el)változásra* című versében – romló egyéni és közösségi létállapotainkról:

*ijedt szemed ma még kilát
a nyakig érő fürtelemből
akkor sem kapsz amnesztiát
hajad is hiába mered föl*

*hatalmi hókusz-pókuszok
nyomukba' kél bábeli lárma
menekülni megannyi ok
de csak lapulsz halálra válva*

[...]

*harangok nyelve ócskavas
föltámadás csak égi trükk
félholt maradni egyszerűbb
szalonnabőröd is avas*

A harangok szava mivé lett! Még a nyelve is „ócskavassá” silányult – vagy silányították időközben. A metsző társadalomkritikai hangvétel, amely Péntek Imre nemzedékére (is) végig oly jellemző volt – ma sem marad igazságkimondás nélkül. Nem üresednek ki a kiábrándulás öntanúsító és helyzetdiagnosztizáló jelentésformái. Fáj a valóság – és fáj a történelmi kiúttalanság veszedelme. Egyetlen vigasz és remény: erőt meríteni abból, akik voltunk, akik voltak eleink. Hőseink, mártírjaink, szabadságharcosaink. Az identitását megőrző nemzet mintaadói. A szak-

rális példa magasba emelhet – és megmenthet a pusztulástól. A szellemet nem győzheti le mégsem az emlékezetvesztő tudatlanság és rosszakarat. Az erkölcsi jó csak azért is fölötte áll minden ármánynak. *56 őszén*: Péntek Imre poémája a minden morális disszonanciával és veszélyeztetettséggel szembenező lírikus valamósos ars poeticája. A nemzeti önismeret és lelkiismeret ébrentartása. Modellszerű megfogalmazása mindannak, ami az összes lélekölő hatalmasságok önmagunkat önmagunktól elidegenítő szándékai fölé röpíthet: hogy feltétlen és öntörvényű spirituális hatalommal felvértezve – és ha ezerféleképpen sérülten és kiszolgáltatottan is – mégis győzhessünk a pokol követői ellenében. Mindannak a lényegi számbavétele, ami embernek, magyarnak most és mindörökké megtarthat bennünket:

*És csapataink harcban álltak...
Harcban állnak ma is.
Megfizettük a legvégső árat!
Testünkben, lelkünkben
ma is sajog az egykori, fájdalmas találat.
Az újsággal letakart holttestek,
a gyertyák megújuló lobogása...
S nincs kéz, mely a hatalmas sírt
az emlékezet mélyére megássza.
Igen, hőseink elestek.
De tetteiket a történelem több nyelven –
hogy Magyarország él és élni akar –
tankönyvek soraiba vájta.
S minket már ez az újkori példa
magasít, növel és hevít.
56 őszén forrt a vérünk,
s el nem feledjük hőseit.*

Szent László (részlet)

„Földhöz tapasztott, naturalista valóság: kissé az ég felé emelve”

125 éve született Tamási Áron

„Az én őseim is mind székelyek voltak – írta Tamási Áron (1897–1966) az *Arcképem vázlatában*. – Apám kis falusi birtokon gazdálkodott. Tizenegyen voltunk testvérek. Már gyermekkorunkban dolgoznunk kellett a falusi gazdaságban. Szűkösen éltünk, de a gondoktól eltekintve, szabadságban. Gimnáziumot, majd akadémiai főiskolát végeztem. Tizennyolc éves koromban katona lettem, aztán a háborúban harcoltam. Ifjú koromban három évet töltöttem Amerikában, fizikai s majd szellemi munkában. Utána húsz évig Erdélyben éltem, azután pedig, 1944-ben Budapestre költöztem.

Sohasem készültem írónak. Az első novellámat is, főiskolás koromban, csak legénykedésből írtam. Valami költői örökség és írói készség talán mégis volt bennem, mert az első elbeszélésem megírása óta kitartóan éber volt bennem az írói természet. Inkább ez a természet van meg bennem, mint az írói becsvágy. De ha már írtam és írok, jól és becsületesen igyekszem csinálni. Jól művészileg és becsületesen eszmei és erkölcsi szempontból. Ha orvos, kutató, vagy tudós volnék: ugyanígy csinálnám.

Írtam elbeszéléseket, regényeket és színpadi műveket. Írásaim levegője íze és színei azt a világot idézik, amelyet gyermekkoromban megismertem. Hőseim is legtöbbször ott mozognak, de érzelmi és gondolati törekvéseikben a világ minden emberéhez kívánnak szólni.

Nem tartozom semmiféle stílusirányzathoz, legközelebb talán a realizmushoz állok. De a valóság számomra nemcsak társadalmi vonatkozásban él, hanem az emberi lét egész tudományos és költői világára kiterjed.”

Az író születésének 125. évfordulója alkalmából számos kulturális program és kiadvány igyekszik felkelteni az érdeklődést Tamási életműve

iránt. A Magyar Művészeti Akadémia a Tamási Áron-emlékévé keretében gazdagon illusztrált könyvekkel, portréfilmmel, tablókiallítással és kísérőprogramokkal tiszteleg a 20. század kiemelkedő erdélyi alkotója előtt.

„Egyszerre volt stílusterő és stílussteremtő alkotó”

2021 karácsonyára az MMA Kiadó gondozásában közel háromszáz oldalas, gazdagon illusztrált kötet jelent meg, amely az író feljegyzéseit, naplójának részleteit is tartalmazza, valamint áttekinti színpadi műveinek előadásait. A könyvből így nemcsak az író életéről tudhatunk meg számos információt, hanem betekintést nyerhetünk a XX. század erdélyi és magyarországi kulturális, azon belül az irodalmi, színházi életbe is. Cs. Nagy Ibolya irodalomtörténész – aki az album tanulmányának szerzője – a MOM Kulturális Központban március végén tartott könyvbemutatón az író pályaképét számos Tamási Áron-idézettel, illetve korabeli források használatával tette érzékletessé. A szerző munkásságát méltatva arról is beszélt, hogy Tamási Áron egyszerre volt stílusterő és stílussteremtő alkotó, akinek számos novellája Arany János balladaira hasonlít, és akinek műveiben a költői nyelv mellett mindig megtalálható a humor is. Az irodalomtörténész hozzátette: a székely népballadák, népdalok és népi mókák ihlették azokat a novelákat, amelyekből első kötete, a *Lélekindulás* összeállt. Tamási Amerikából küldte haza a kéziratot a kolozsvári kiadóhoz, az 1925-ben jelentette meg a művet. A kötetre a romániai magyar és a magyarországi irodalom is azonnal felfigyelt.

A szerző 1923–1925 között New Yorkban élt, majd rövid ideig a Chicago melletti Garyben és végül a nyugat-virginiai Welchben töltötte napjait. Innen települt haza, Kolozsvárra 1926 májusában – rövid időn belül szűkebb hazájában, majd Magyarországon is széles körben ismert és népszerű íróvá vált.

Tamási Áron egyik legismertebb műve az Ábel-trilógia, de emellett számos regényt, novellát, színpadi művet is írt, több darabját megfilmesítették. 1931-ben Németh László így vélekedett Tamásiról: „Van valami délibábszerű abban, ahogyan ír. Ahogyan lát s láttat. Világlátása a fölemelt s ég és föld közt lebegtetett realitás. Fél valótlanág: benne taplós humor. Földhöz tapasztott, naturalista valóság: kissé az ég felé emelve.”

A. Szabó Magda, a Tamási Áron Közalapítvány elnöke, az emlékévet lebonyolító Magyarság Házának munkatársa, a kötet képszerkesztője hangsúlyozta, hogy az impozáns albumban az irodalomtörténeti összefoglalókat roppant gazdag képes illusztráció egészíti ki: nagyszámú – körülbelül 500 – eddig ismeretlen fotót, dokumentumot válogatott be a kötetbe, olyan különlegességet például, mint Tamási kézírásos naplója. Ezáltal nem csupán Tamási Áron életét és munkásságát ismerhetjük meg, de érzékletes összefoglalót is kapunk a XX. századi erdélyi és magyarországi társadalmi, kulturális, irodalmi és színházi viszonyokról is. A kötet külön erénye, hogy Tamási színpadi műveinek bemutatóit is részletgazdagon tárja az olvasó elé.

„Alakja máig összekapcsolja a magyarságot”

Ugyancsak A. Szabó Magda és Cs. Nagy Ibolya szerkesztette annak a 17 tablóból álló tárlatnak az anyagát, amely Tamási Áron életét mutatja be, és amely a Magyar Művészeti Akadémia Titkárságának Andrásy úti irodaépülete előtt ez év októberéig tekinthető meg.

Richly Gábor, az MMA főtítkára a kerítéskiállítás 2022. július 25-én tartott megnyitóján köszöntőjében hangsúlyozta, hogy Tamási Áron Székelyföldről elindulva, Amerikát megjárva, Magyarországon letelepedve is fáradhatatlanul

munkálkodott azon, hogy hidat teremtsen az anyaország, a Kárpát-medence és a világban szétszóródott magyarság között – a Magyar Művészeti Akadémia is ugyanezen célok mentén végzi külhoni és nemzetközi tevékenységét. Az MMA további kulturális programokkal is készült és készül itthon és a határainkon túl egyaránt. A főtítkár emlékeztetett az MMA Kiadó gondozásában már karácsonyra megjelent, A. Szabó Magda és Cs. Nagy Ibolya által szerkesztett Tamási Áron-albumra, és felhívta a figyelmet a kiadás előtt álló *Tamási Áron sors-játékai* című tanulmánykötetre Ablonczy László szerkesztésében, mely a Tamási-darabok színházi előadásait dolgozza fel. Richly Gábor megemlégette az erdélyi születésű képzőművész, Szilágyi Varga Zoltán illusztrációival gazdagított, új köntösbe öltöztetett Ábel-trilógiát is, emellett az MMA Kiadó megrendelésére készülő *In memoriam Tamási Áron* című portréfilmet, amely a köztelevízióban lesz látható.

Potápi Árpád János államtitkár a tablókiállítás megnyitóünnepségén kiemelte, hogy a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága 2016 óta hirdet meg emlékéveket. Ebből a szempontból kimagasló a Tamási Áron nevéhez fűződő programsorozat, amely 2022. január 22-én, a magyar kultúra napján kezdődött el Marosvásárhelyen. Ennek jegyében a Kárpát-medence minden régiójában tartanak programokat a Magyarság Háza bevonásával.

„Tamási Áron alakja máig összekapcsolja a magyarságot: az egyik legolvasottabb író, hívó szó a fiatalok számára. Életműve révén egyre több fiatal kedvelheti meg az olvasást” – mondta el az államtitkár. Hozzátette: az újonnan megnyitott tárlat egy vándorkiállítás, amelynek anyaga eddig megtekinthető volt Farkaslakán, Csíksomlyón, Csíksomortánban, Gyulán, Sátoraljaújhegyen, Mikházán és Tusnádfürdön.

Vári Fábán László, az MMA Irodalmi Tagozatának vezetője szerint a 125 éve született székelymagyar író nevét sokan a „Mi végre vagyunk a földön?” kérdés feltevésével és tömör, örök érvényű válaszával azonosítják, miközben kevésbé figyelnek a műveiben kedvére virágzó, „természetes egyszerűséggel parádézó” poétára. Mások, akik esetleg „beteltnak érzik a lírai tobzódás poharát”, nyugodtan oldhatják feszültségüket a Tamási-életmű másik nagy ajándéká-

val, az utolérhetetlen székelly humorral. Vári Fábrián László Görömbei András irodalomtörténészre hivatkozva rámutatott, hogy az Ábel-trilógiában egyre súlyosabban ábrázolt otthonkereső és otthonteremtő szándék maga a Trianon utáni székelly sors. A három kötet lényegében a szegény székellység hatalomváltás utáni három választási lehetőségét tükrözi: a rengeteget, a várost és a kivándorlást.

A Magyar Művészeti Akadémia bíz abban, hogy e színes programsorozat méltóképp tükrözi majd Tamási Áron szerteágazó művészeti tevékenységét és ars poeticáját.

„Nem térhetünk ki a hűség elől”

A szépírói lét mögött rejtőző alkotó arcának, természetének, szokásainak közvetlen tanúja volt Tamás Menyhért Kossuth-díjas költő, író, az MMA rendes tagja, aki „zsenge ifjúként” ismerkedett meg Tamásival: „Tamási műveinek első olvasásakor én még nem érzékeltem azt a nyelvi rokonságot, ami nyilvánvalóan már akkor is megvolt – emlékezett vissza Tamás Menyhért, amikor Tamási Áronról beszélt egy korábbi évforduló alkalmából. – Az *Énekes madár* című művének láttán, az abban ábrázolt csodák, varázslatok döbbenettek rá, hogy közös-egy világunk. A mesejáték bonyhádi bemutatója után odamentem hozzá, bemutatkoztam, beszélgetni akkor nemigen tudtunk, mert embergyűrű vette körül, de megadta lacímét. Arra küldtem el neki néhány írást.”

Tamás Menyhért ugyanazt a világot hordozza magában, amelyről Tamási Áron is írt, közösek voltak a gyökereik. „Nem térhetünk ki a hűség elől” – idézi Tamási Áron egyik szép mondatát. Az életműve nagy hatással volt rá, emellett a nyelvnek is híd szerepe volt kettőjük között. Tamási „ékítette” a nyelvet, míg Tamás Menyhért

„csupasztította”, a kifejezés egyszerűségére törekedve igyekezett tükrözni a mondanivaló szépségét.

Domokos Mátyás sorozatszerkesztő tudott kettőjük kapcsolatáról, talán ezért kérte föl Tamás Menyhértet, hogy a Nap Kiadó *In memoriam* sorozatában vállalja a Tamási Áron-kötet szerkesztését. „Noha nem vagyok irodalomtörténész, igent mondtam. Körülbástyáztam magam az életművével, a rá vonatkozó írásokkal, a válogatásban mindvégig a teljes felmutatását követtem. A *Zeng a magosság*ot így is fogadták. Megérte a hosszú hónapok búvárkodása; kordokumentumok, levelek újraolvasása... Erdélyben is a teljes Tamásit látták viszont. Magam is ekkor döbbsentem rá arra, mennyire igaz és mély barátság kötötte több író társához is. Emiatt ma is irigylem – nagyon hiányzik az életünkből.”

Ifjúságának egyik legkedvesebb olvasmányélménye, az *Ábel Amerikában* nyomán Tamás Menyhért forgatókönyvet írt Mihályfy Sándor felkérésére. A szereplők elismerő szavakkal illették, mert nemcsak a párbeszéd, hanem még az instrukciók is tele voltak költészettel, annyira odafigyelt a részletekre munka közben. „Senki sem vette észre, hogy a cselekményt megtoldottam egy szép résszel, ami a regényben nincs benne. Arról szólt, hogy hány meg hány ember tűnik el Amerikában egyszer s mindenkorra bányákban vagy egyéb helyeken, ahogyan azt Agárdi Gábor elmeséli az egyik jelenetben. Ezzel kívántam érzékelteni azt, hogy a rengeteg kivándorló közül nagyon sokan odavesztek, és Ábel sorsa ebben a vonatkozásban is kivételesnek mondható.”

*

Felhasznált irodalom: Bemutatták a Tamási Áron albumot, Kerítéskiállítás nyílt Budapesten Tamási Áron életéről (mma.hu)

Borbély László: Gyökér-bilincsbe zárva – Beszélgetés Tamás Menyhérttel (Irodalmi Magazin, 2015/4.)

Richly Gábor főtitkár

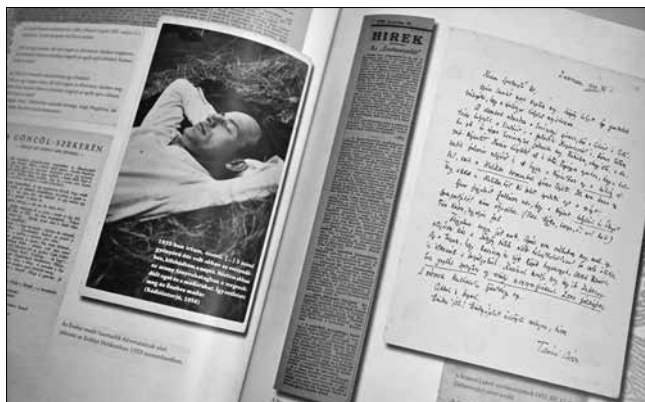
Potápi Árpád János államtitkár

Vári Fábán László költő, író

A. Szabó Magda szerkesztő, Potápi Árpád János és Richly Gábor

Archív képek a Tamási Áron-albumból

A kutató, a tudós feladata a történelem iránt érdeklődők számára lehetővé tenni a megértést

Bajcsy Zita interjúja

A *Délszlávok Párizsban – Egy határszakasz megrajzolásának krónikája és dokumentumai* címmel tavaly jelent meg a zentai Vajdasági Magyar Művelődési Intézet kiadásában a szerbiai levéltárakban őrzött, az első világháborút követő trianoni békediktátumot előkészítő dokumentumanyag első közzlése, amelyet szerb és francia nyelvből dr. Papp Árpád szabadkai néprajzkutató, muzeológus és munkatársai fordítottak magyarra. A szöveggyűjteményt dr. Papp Árpád átfogó tanulmánya kíséri a több mint 750 oldalas könyvben.

„Könyvünk célja az 1920. június 4-ét, a trianoni szerződés aláírását megelőző másfél év párizsi eseményeinek, ezen belül a bánáti, bácskai és baranyai, tehát a délszláv–román és a délszláv–magyar határok kialakulásának kapcsán folytatott tárgyalások, megbeszélések ismeretlen vagy kevésbé ismert délszláv források alapján történő összefoglalása [...] egy korábban egybefüggő, soknemzetiségű terület felosztása merőben új gazdasági, társadalmi konstellációt teremtett, aminek kialakulása legalább annyira izgalmas kérdés, mint a következmények tárgyi-lagos vizsgálata.”

Ezekkel a sorokkal indít a szerző, akit személyes kötődések is vezéltek a dokumentumok összegyűjtésében. A könyv több szempontból is egyedi, megemlítené néhány különlegességet?

– A személyes kötődést inkább személyes szakmai kötődésre pontosítanám: Jovan Cvijić személyével és munkásságával negyed évszázada ismerkedtem meg, ezt követően került sor alapművének, *A Balkán-félsziget és a délszláv*

országok című munkájának magyar nyelvű fordítására. Ekkor kezdődött a Cvijić-életmű iránti érdeklődésem. Közismert, hogy szakmai, politikai tevékenysége nagyon markáns és meghatározó volt. Szerepe a Párizs környéki békeszerződések kapcsán és idején éri el apoteózisát. Abban az értelemben keltette fel az érdeklődésemet, hogy vajon milyen tevékenység rejtőzik szakmabeli munkája mögött. Így történt meg, hogy a belgrádi történelmi levéltárak, pontosabban a Jugoszláv Levéltár, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia és még más levéltári anyagok fundusaiban kutatva bukkantam rá azokra a dokumentumokra, amelyekből lényegében egy új állam megszületésének körülményei és részletei bontakoztak ki. Ez volt az a momentum, amely gyakorlatilag magával rántott. Nemcsak Jovan Cvijić geológus és etnográfus személye vagy életműve maradt nyitott kérdés (akinek pontosan az imént említett korszak-meghatározó munkái váltották ki szakmai érdeklődésemet), hanem az a kor is, amely meghatározott bennünket és a létünket. Ne felejtjük el, azzal, hogy az anyaországtól elcsatolták Bácska és Baranya jelentős részét, illetve Bánátot – és az új délszláv állam és Románia között felosztották –, merőben új helyzetet, körülményeket teremtettek. Egy korábbi állapot megszűnt, és egy teljesen új helyzet és politikai légkör alakult ki ekkor, amely a korábbi megoldatlan kérdéseket maga előtt görgette, az újakat pedig elemi szinten sem tudta kezelni vagy orvosolni. Néprajzkutatóként azt hiszem, hogy egy régi tartozásunkat róttam le akkor, amikor elkezdtem ezzel a témával foglalkozni, nem történész módjára, mert ugyan a történészek feladata lehetett volna ez is, de mégsem tették meg.

Miért nem?

– Ezt talán tőlük kellene inkább megkérdezni. A korábbi munkáim és szemléletem apropóján merült fel az is végső soron, a korábbi alapmű fordítása kapcsán, hogy érdemes volna az esemény nem magyar olvasatát elmondani újból, hiszen ez egy 100 éves történet, amellyel lényegében a délvidéki magyar történetírás, honismereti irodalom idestova 100 éve foglalkozik, előrelépésre, újragondolásra viszont nem hagy teret, inkább az áldozati szerepet hangsúlyozza.

Annak, hogy például a helyi honismereti mozgalom jelentős része és irodalma megszületett, egy nagyon egyértelmű kiindulópontja van – ez a Délszlávok Párizsban c. könyvvel nem hozható összefüggésbe, csak mint következmény felsorolandó –, a '44-es megtorlás nyilvánosságát igénye; hiszen erről sem volt szabad beszélni, megemlékezni, emlékhelyet állítani. A honismereti irodalom így sub rosa, titokban folyamatosan ezzel foglalkozott, hogy ha majd eljön a pillanat, akkor erről beszélni lehet nyíltan. Ezt meg is tették a '90-es évek legelejétől errefelé. Ez egy viszonylag ismert történet. Az ezredfordulótól kezdve a honismereti tevékenység és aktivitás hihetetlen magaslatokat ért el.

Ami viszont a Trianon környéki béketárgyalások kapcsán felvetődő kérdés, hogy vajon van-e még elmondható, illetve nem elmondott dolog, ami számunkra talán érdekes lenne. Így vetődött fel annak az ötlete, hogy egy államalapítás dokumentumait, amelyeket akár az adott állam „születési anyakönyvi kivonataiként” is kezelhetünk, mindenféleképpen érdemes volna magyar nyelvre lefordítani, értelmezni, beszélni róla.

A könyv szemlélete, módszertana igyekszik szakítani az egyoldalú megközelítéssel. Ehhez kell hozzáadnunk azt, amivel egy esemény, egy időszak jobb és pontosabb megértéséhez járulhatunk hozzá, például azzal, hogy a dokumentumok hozzáférhetőségére vagy a nyelvi akadályokra való hivatkozást mint olcsó kifogást elutasítjuk, és megteesszük azt, ami megtehető. Ezzel nem pusztán az elérhető dokumentumok számát duzzasztjuk, de lehetőséget kínálunk arra, hogy akinek van szeme a látáshoz, az lásson, akinek füle van a halláshoz, az hallja meg a „másik történetet” is, amely a kezdetek kezdetén egy siker-

történet, bár nem feltétlenül a „mi történetünk”, de velünk együtt történik meg. Ismerjük meg az érem mindkét oldalát. Azt hiszem, hogy pontosan azzal a szándékkal, amely a könyvet létrehozta, azt a célt is sikerült elérni, hogy kézzelfoghatóvá tettük a délszláv eszme történetét is. E történet nélkül a régió története sem értelmezhető pontosan.

Több éven keresztül dolgozott a könyvön. Több száz dokumentummal támasztja alá az írásait. Változott-e az ön nézőpontja azzal, hogy ebben a témában kutatott?

– Persze! Ahogy növekszik egy gyermek, úgy táguul számára a világ, én sem vagyok kivétel. Gyermekkoromban a szüleim által elmondottakra reagáltam, és az jelentette a világot számomra. A mi szocializálódásunknak az egyik alappillére az volt, hogy nagyon sokat beszélgettünk. Igen, a mi családjunkban lehetett beszélni '44-ről, és lehetett beszélni Trianonról. Tehát ez a két posztulátum volt az, amely bennem fölébresztette a történelem iránti fogékonyságot. A néprajz iránti fogékonyság is hasonló töről fakad, de arra serdülőkorban válik fogékonyabbá az ember: a kisebbségi lét árnyoldalait is látni véli abban az esetben, ha látó szeme van, és kellő érzékenységgel rendelkezik.

Tehát, ahogy táguult a látószögem a későbbiek során, az újabb források megismerésével jutottam oda, hogy az események több szempontú vizsgálata mindig más képet ad, mint ha csőlőtást érvényesítenénk. Azt hiszem, nemcsak a kisebbségi kutató, történész vagy néprajzos feladata az, hogy sok szempontú látásmódot érvényesítsen, több nézőpontból mutassa be az eseményeket, hanem minden, a tudománnyal komolyan foglalkozónak ebből kellene kiindulnia.

Az, hogy a könyvre szükség volt, ezek után egyértelmű. Egy tudományos alapokra épülő mű, amely a hétköznapi ember számára is olvasható, és érdekességeket is rejteget. Kinek ajánlja?

– Mindenki számára érdekes adatokat szolgáltat. Adva van egy roppant nagy dokumentumgyűjtemény, amelynek a 90 százaléka most

olvasható először magyar nyelven. Már ez is értékessé teszi a művet. Ezeket a dokumentumokat valamilyen módon rendszerbe foglalva, értelmezve lehetett prezentálni. Ez a prezentálás természetesen óriási jegyzetapparátussal rendelkezik. Miért tartom ezt fontosnak elmondani? A Szabadkai Városi Múzeumban beszélgetünk, így kézzelfogható példát hozok fel akkor, amikor hangsúlyozom, hogy a jó múzeumban úgy vannak a feliratok kitalálva, hogy nagybetűvel szedik az átrohanó tömegnek az alapinformációkat, kisebb betűvel már a pluszinformációkat, és az igazán ínyencek számára a legkisebb betűkkel, egy harmadik szinten, újabb információkat szol-

gálnak. Ez a könyv ugyanígy értelmezhető, tehát van a főszöveg, elolvassuk, ha van hozzá affinitásunk, és van egy általános képünk, talán hatással lesz majd a mi általános nézőpontunkra is, finomodni fog általa; majd a lefordított dokumentumok és lábjegyzetek azok, amelyek még értékesebb információkkal szolgálnak, és a további irodalomban való elmélyülést segítik. Végző soron a kedvező vagy bennünket hátrányosan érintő folyamatok és események megértése is többszintű, az olvasón múlik, hogy mennyi adatot hajlandó átszűrni magán. A kutató, a tudós feladata pedig, hogy a történelem iránt érdeklődők számára lehetővé tegye a megértést.

Az új határok között létrejövő (délvidéki, jugoszláviai) magyarság a történelmi események következményeként, a délszláv–magyar határ pontos helyének meghatározását követően született meg, korántsem idilli körülmények között, magán viselve mindkét szülő hibáit és az egymás közti konfliktusok kitörölhetetlen jegyeit.²

² Hétköznapi metaforával élve talán olyan gyermekhez hasonlíthatnánk, akit valóperes eljárás során úgy ítélnék az egyik szülőnek, hogy a másikat kész tények elé állítják.

(Lábjegyzetes részlet az Előszóból)

[...] A kötet nézőpontja különleges, hiszen nem a magyar, hanem a Trianon nyomán kialakuló délszláv állam törekvéseinek, területszerző aspirációinak szemszögéből gyűjti össze és fűzi egymás után a dokumentumokat, azokat, amelyek alapvetően hatottak a délvidéki (jugoszláviai) magyarság új viszonyaira [...] Munkája nyomán kibontakozik a délszláv területi követelések fejlődéstörténete, az államhatárok kialakulásának mikéntje, a határon belüli területek szimbolikus értéke, annak idealizálása, illetve a politika és a tudomány együttműködésének története a határok kialakításának kérdésében. [...] A kötet egyrészt kiválóan rámutat arra, hogy a tudomány eredményei miként hasznosíthatóak, sőt sajátíthatóak ki a politika által. A szerb kormány tudósokat és politikusokat küldött Szentpétervárra, Genfbe, Párizsba, Londonba, ahogy Románia is tette, hogy államiságukat, területi igényeiket az európai nagyhatalmakkal elfogadtassák és népszerűsítsék. [...] A források nyomán jól követhető az a folyamat, ahogy a délszláv tudományosság, szűkebben a néprajztudomány művelői előkészítették, a statisztikai adatokkal szükség esetén bravúrosan bánva segítették a politikusok területszerző törekvéseit. [...] A másik, néprajzilag ugyancsak hangsúlyozandó eredménye a műnek, hogy a kötet a *Vox populi vox Dei* fejezetében olyan helyi szinten születő hivatalos iratokat, feljegyzéseket, panaszleveleket, kérelmeket, határozatokat ad közre, amelyek a békekonferencia kimenetelét aggódva figyelő – elsősorban délszláv – lakosság otthoni hangulatáról tájékoztatnak.

(Részletek Landgraf Ildikó néprajzkutató lektori véleményéből)

Nosztalgikus korrajz

Fábián Tibor: *Ilyenek voltunk. Erdélyi történetek. Tárcanovellák. Második, bővített kiadás, Tortoma Kiadó, Barót, 2022, 175 old.*

Amikor a vonat Erdély felé haladva elhagyja Nagyváradot, az első település Fugyivásárhely; itt élt gyermekként, kiskamaszként az 1980-as években Fábián Tibor református lelkész, publicista, író. Ahogy mindig, van jelentősége a helynek és az időnek, hiszen a Romániához tartozó Partiumban vagyunk, és a Ceaușescu-diktatúra legsötétebb évtizedében. De a tíz-tizenkét éves gyerek vajon mit érzékelt a ma már történelmi-nek számító időkből? Mit ismert föl a felnőttek életviszonyainak nehézségeiből, amikor a szemhatárukat a patakpart, a futballpálya és cukrászda határolta? Fábián Tibor, amikor a gyermekkori emlékeinek mozaikjait fölvonultató kötetének írásába fogott, nem akart a mából visszatekintő, immár „mindentudó író” pozíciójában tetszelegni, vállalta az ott és akkor átélt valóság gyermeki lelkületű ábrázolását. Úgy írt a helyről, a korról, az emberekről, az apró élettényekről és -epizódokról, ahogyan azt tizenévesen látta, átélte, megtapasztalta, ahogyan akkor gondolkodott és érzett.

Minden, gyermekkort idéző memoár esetében fölmerül a megszépítő nosztalgikus látás „torzításának” lehetősége. Hiszen a gyermekkor rendszerint megszépülve tűnik elő a múlt ködéből. És ahogy múlik az idő, egyre szebb lesz a személyes múlt. Beható elemzés mutathatná ki, mi az emlék objektív valóságalapja, és mi a ráarakódott nosztalgia, a megszépítő bevonat. Irodalomkritikai szempontból az a kérdés merül föl: vajon a nosztalgia által árnyalt emlékezésből kiolvasható-e a hely és a kor hiteles képe? Ráadásul a gyermeki lélek a legszürkébb valóság vedlett falait is képes ragyogóra színezeni. A naiv és játékos képzelet már ott és akkor képes megszépíteni a valóságot, és erre még ráarakódik a megszépítő messzeség színezéke. És még inkább így van ez, ha a gyerekeknek, kiskamasznak fejlett humorérzé-

ke van! Úgyhogy – rövidre zárva az emlékezés hitelességét feszegető eszmefuttatást – a Fábián Tibor gyermekkori emlékeit fölidéző elbeszélésfüzerről egyszerre mondhatjuk el, hogy hitelességre törekvő korrajz, ugyanakkor gyermeki fantáziával színezett emlékezés, amelyet még a mai felnőtt személyiség nosztalgiája és iróniája is árnyal.

A gyermekkori emlékek másik sajátossága, hogy a mából visszanézve úgy tűnik föl, akkoriban megállt vagy lelassult az idő. Azontúl, hogy akkoriban csakugyan ráérősebb volt az élet, Fábián Tibor emlékezései egytől egyig állóképek. Az 1980-as évek romániai falvaiban csakugyan olyan érzése lehetett az embernek, mintha megállt volna az idő. És e kimerevített látvány ráadásul többretegű, hiszen a gyerek elvan a maga világában, de azért a szülei, rokonai, ismerősei aggodalmait látva, elejtett szavait hallva megsejti, valami nincs rendben a világban. Fábián Tibor és kortársai ott és akkor még nem érezték közvetlenül a diktatúra szorítását, de azért megsejtették, hogy nem ez a létező világok legjobbika.

Fábián Tibor nem tesz úgy, mintha nyomtalanul múltak volna el azok idők, mert helyenként bizonyos tekintetben érzékelhető a szövegeiben a mából visszatekintő, a jelenkorból elemző író perspektívája. Így aztán okkal, joggal és többször érzékelteti, hogy noha az a régi világ szegényesebb, kopottabb, szürkébb volt, mint a mai, de sokkal emberibb. Hiszen a szorongató diktatúra nyomása mindenkire vonatkozott, ezért sokkal inkább jelen volt az emberek életében az összetartozás, a szolidaritás érzése, a sosem föltűnő, inkább szemérmes, de határozott emberi kiállás egymásért. Mintha maga a diktatúra is inspirálta volna az emberi viszonyok megerősítését. Hiszen az órákon át tartó sorban állás, az örökké késő buszra való várakozás közben az

emberek óhatatlanul közelebb kerültek egymáshoz, a „ráérő idő” és a sorsközösség azóta szinte elfelejtett kommunikációs lehetőségeket adott az embereknek.

Fábián Tibor könyve harminchét – az író műfaji megjelölése szerint – tárcanovellát tartalmaz. Ezeknek alapvetően három fajtáját különböztethetjük meg: az életepizódokat, az arcképeket földidézőket, illetve az idő múlása fölött tűnődő írásokat. Az első csoportba tartozók voltaképp életképek, a másodikak portrék, a legutóbbiak kisesszék. De valamennyit belengi a jóleső vagy hálás emlékezés hangulata, azaz a nostalgia.

Az író legelőbb bemutatja Fugyivásárhelyt, gyermekora életterét, a máig dédelgetett otthon lelkében őrzött „térképét”. Leírja az Újsort, a Tasád patak hídját, a főtéri boltokat, az Universal műszaki áruházat, a buszmegállót és vele szemben a „Bufetet”, a fagyizót, az iskola épületét, a régi malmot, a Kis utcát – és a többi, csaknem fél évszázados múltból fölmerülő helyet. Ezután sorolja elő részint időrendet tartva, részint témák szerint az emlékeit. Megidézi óvodáskorát, a régi zsíros kenyerek ízét, a pergő nyelvű román dadus néni alakját, akinek egy szavát sem értette. Emlékezik a horgászatokra, az iskola pionírfoglalkozásaira, sok-sok vidám vagy épp melankolikus élményére.

Aztán emlékezik a régi emberekre: Bendi bácsira és Ilka néniére, akik más-más vallásúak voltak, ezért más-más templomba jártak vasárnaponként, különben mindig együtt voltak. Föltűnik a hórihorgas szomszéd, Tóker bácsi, az idős Dobrescu házaspár, akik úgy éltek, mint valami újkori, partiumi Philémón és Baukisz. És külön fejezetet kap Urs tanár úr, aki máig a bölcs és derűs tanár mintaképe mindazok számára, akiket tanított. Az író a kisgyerek szemével ábrázolja az „öregeket” – hiszen hozzá képest minden felnőtt öreg volt –, úgy, ahogyan akkor látta őket. A szemében a felnőttek mind komoly emberek voltak, tekintélyesek, és esetükben igazán nem számított a nemzetiségi különbség. Valaki vagy mogorva volt, vagy barátságos, ám mindegy volt, hogy magyar vagy román. És persze föltűnik a kötetben sok „műfajtalán” emlékmorzsa is: a focipálya hangulata, a 25 banis fagyfalt, a frissen kisült házi kenyér íze, a rozsdás bicikli vagy épp a korcsolyázások fagyos élménye. Föltűnő, hogy

Fábián Tibor emlékei főképp a nyárhoz és a télhez kötődnek; talán ez a két évszak kínálja a legtöbb alkalmat a gyermeki játékokhoz.

Az írások harmadik típusa az idő múlásán, a világ forgásán és az emberek változásán tűnődő kisesszék sora, amelyek – ha röviden akarnám jellemezni őket – leginkább Sütő András hasonló témájú műveire (*Anyám könnyű álmot ígér; Gyermekkorom tükörcserepei*) emlékeztetnek.

Az író a '80-as évek elejétől az 1989. decemberi fordulatig idézi föl emlékeit, majd könyve végén visszapillant az egykori Fugyivásárhelyre, az ott élőkre. És amikor manapság odalátogat, egykori önmagát keresi. De mindig azzal szembesül: a világ is, ő is megváltozott. A külső és a belső világ egyaránt, hiszen a gyermeki gondtalanság helyét elfoglalták a vállára nehezedő súlyok. „Kilépünk az utcára, keressük a régi, meghatározó emlékeket. És arra döbbenünk, hogy minden más lett, és benne mi is, csak az emlékek maradtak hűségesen ugyanazok.” Nos, Fábián Tibor egyik jelentős írói érdeme, hogy ezeket a maradandó emlékeket a magához hű hitelességgel jeleníti meg.

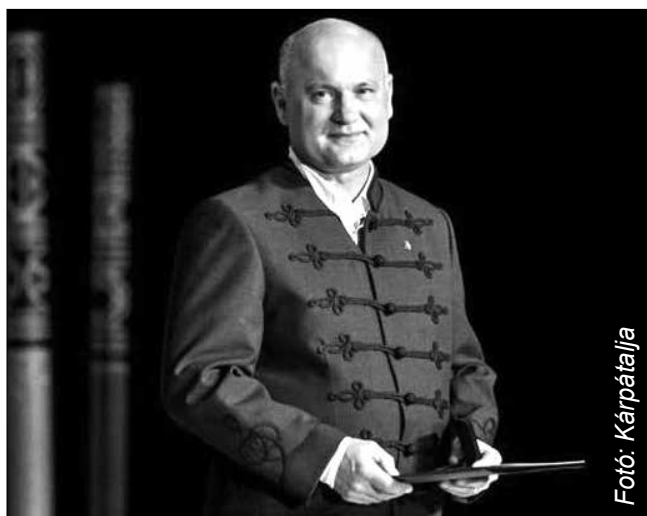
Egy gyermekkor mozaikdarabjai jelennek meg az *Ilyenek voltunk* lapjain: a szerző első emlékképétől, az aprócska óvodaudvartól kezdve 1989 decemberéig. Addig a napig, amikor a fugyivásárhelyi emberek is értesültek a televízióból a diktátor kivégzéséről. És akkor a szerző édesapja fogta a baltáját, és leverte a falu háttárában álló, a Román Kommunista Pártot és a vezérét éltető bádogtáblát.

Az író emlékező írásaiban azokhoz is szól, akik később születtek; nekik eredeti látásmóddal, lélekközeli perspektívával, sokszor iróniával és az emlékeket átszínező nosztalgiával, ám a valósághoz ragaszkodva idézi föl a hajdani eseményeket, emberi arcokat. Amelyek és akik ugyan egyediek, de mások számára is vonzóak, tanulságosak és földidéző hatásúak. Fábián Tibor képes minden olvasóját az 1980-as évek bihari falujába visszavarázsolni. Ilyen értelemben könyve csakhogyan korrajz. És nyilván azokhoz is szól, akik átérték, megtapasztalták a romániai diktatúrát, ismerik azt az egykori kopott, betonszürke, sok tekintetben sivár életet, nos, azok most visszapillanthatnak, a maguk emlékeivel összevetve az íróit. Ilyen értelemben pedig a könyv esetleg nosztalgikus emlékezésre inspirálja az olvasót.

Matl Péter szobrász, festőművész, grafikus

Fiaival, Árpáddal és Szilárdal (2013)

Fotó: Kárpátalja

*Az MMA Nagydíjával a budapesti
Vigadóban 2019. V. 29-én*

1960. július 22-én született Munkácson, pedagóguscsaládban, az Erdélyi Béla Képzőművészeti Szakközépiskolában kerámia szakon végzett, 1980 után gimnáziumi tanárként helyezkedett el, valamint a Kárpátaljai Megyei Képzőművészeti Vállalat alkalmazásába került. Ekkor főként festéssel, rajzolással és kerámiázással foglalkozott, a katonaságnál eltöltött éve alatt azonban szobrászi tevékenységét bontakoztatta ki. Kárpátalján 2013-ban megalapította a Pro Arte – Munkács művészeti civil szervezetet, amely a helyi magyarság megmaradásáért dolgozik, kiállításokat és szobrásztáborokat szervez.

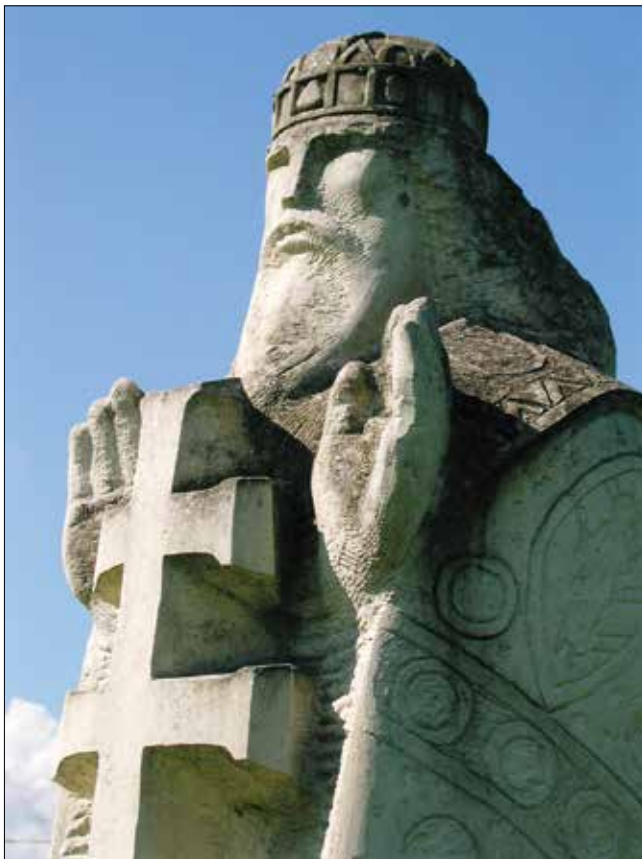
Matl Péter az utóbbi 20 évben többnyire köztéri alkotásokat készített, munkái megtalálhatók Magyarország több városában, valamint Ukrajnában, Ausztriában, Csehországban, Svédországban, Franciaországban, Japánban, Németországban, Brazíliában, Szlovákiában és az Amerikai Egyesült Államokban. A művész alkotásait főként fából, kőből, bronzból készíti. Jelenleg magánvállalkozóként tevékenykedik, köztéri szobrokat, díszkutat, egyházi oltárokat és szobrokat alkot, de festéssel is foglalkozik. Fő művei a Vereckei-hágónál álló, a magyar honfoglalás millicentenáriuma számára készült emlékműve, az ópusztaszeri Magyar Nemzeti Összetartozás emlékműve, valamint a sátoraljaújhelyi Centenáriumi Turul-emlékmű. A vereckei emlékmű az elmúlt évek során a kárpátaljai magyarság egyik jelképévé vált.

E számunk szerzői

Bajcsy Zita	újságíró, riporter, Szabadka
Bertha Zoltán	író, irodalomtörténész, Debrecen
Bobory Zoltán	költő, Székesfehérvár
Borbély László	író, újságíró, Budapest
Borsányi Katinka	költő, író, Veneto
Dalmay Árpád	író, kultúrpolitikus, Nyíregyháza
Csámpai Ottó	szociológus, író, Nyitracsehi
Diószegi György Antal	művelődéskutató, Budapest
Gutai István	író, nyugalmazott könyvtáros, Paks
Gyémánt Richárd	demográfus, jogász, Szeged
Hascák Mária	filológus, tolmács, Kárpátalja
Kabdebó Lóránt	író, irodalomtörténész
Matl Péter	szobrász, festőművész, grafikus, Munkács
Matyasovszki József	újságíró, Nyíregyháza
Mezey Katalin	költő, író, Budapest
Mezey László Miklós	irodalomtörténész, kritikus, Budapest
Orbán Viktor	jogász, politikus, Budapest
Papp Árpád	néprajzkutató, muzeológus, Szabadka
Péntek Imre	költő, szerkesztő, Székesfehérvár
Perjés Klára	újságíró, szerkesztő, Budaörs
P. Maklári Éva	költő, Székesfehérvár
Sági Zoltán	pszichiáter, Szabadka
Szabó Ferenc SJ	költő, teológus, Budapest – Róma
Tráser László	író, újságíró, Szeged

A Centenárium Turul- emlékmű egy elkészült részlete

Szent István (Aknaszlatina – részlet és a teljes szobor)

Po pjatý – Ötöseével (pasztellsorozat a málenkij robotra elhurcolt kárpátaljai magyarok emlékére)

Po pjaty – Ötösevel (pasztellsorozat a málenkij robotra elhurcolt kárpátaljai magyarok emlékére)

Po pjaty – Ötösevel (pasztellsorozat a málenkij robotra elhurcolt kárpátaljai magyarok emlékére)

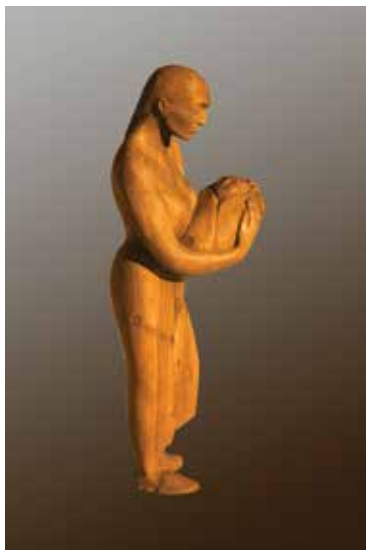
Kobzos

Angyal (Budapest)

Angyal (Kijev)

Anya

Betlehemi háromkirályok

Boleró

Ósi forma II.

Művészet

Napraforgó

A Magyar Nemzeti Összetartozás emlékműve
(Ópusztaszer – részlet és a teljes szobor)

Honfoglalási emlékmű (Verecke)

Turul (Visk)

Millecentenáriumi emlékmű

Zrínyi Ilona és II. Rákóczi Ferenc

Centenáriumi Turul-emlékmű (Sátoraljaújhely – oldalnézet, építés közben és hátulnézet)

Torzók

Mihály arkangyal (Munkács)

Díszkút (Jenaz, Svájc)

Generációk (részlet)

Suttogók

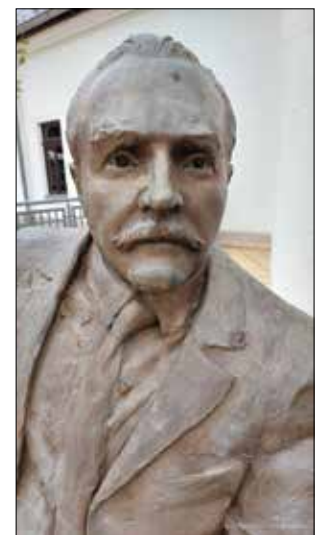
Vízimadarak

Anyaság

Rája

Kállay Miklós (részlet)

Ivókút (Hajdúszoboszló)

Mihály arkangyal (Szobránc)

Tök család

Díszkút (Jenaz, Svájc)

Rakamazi

Sírkő

Julianus barát

Újjászületés

Bürokrata